

TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI
CUMHURİYET DÖNEMİ KARS'TA HAYVANCILIK
FAALİYETLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HAZIRLAYAN
Kadriye KUYTUL
Danışman
Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN
Kars – 2020

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI
CUMHURİYET DÖNEMİ KARS'TA HAYVANCILIK
FAALİYETLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Kadriye KUYTUL

Danışman ve Jüri Üyeleri
Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN
Prof. Dr. Selçuk URAL
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TEKİR

Kars – 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
GİRİŞ	1
1. KARS VE ÇEVRESİ	1
1.1. Kars Adının Anlamı	1
1.2. Coğrafi Konum	1
1.3. Bölgenin Tarihçesi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE HAYVANCILIĞININ TARİHİ SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ

1.1. Bölge Nüfusunun Hayvancılığa Etkisi.....	13
1.2. Büyükbaş Hayvancılık	16
1.3. Küçükbaş Hayvancılık	23
1.4. Kümes Hayvancılığı.....	26
1.5. Arıcılık	28
1.6. Hayvancılıkta Yaşanan Sorunlar	32
1.6.1. Bölgede Görülen Hayvan Hastalıkları	32
1.6.2. Salgın ve Paraziter Hastalıklarla Mücadele	33
1.6.3. Kars'ta Hayvan Yemi Sıkıntısı	34

II. BÖLÜM

HAYVANCILIĞI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER VE

KURULAN TESİSLER

2.1. Hayvan Borsasının Kurulması	38
2.2. Büyükbaş Hayvancılığın Geliştirilmesine Yönelik Kurulan Göle İnekhanesi ...	47
2.3. Doğu ve Güney Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatları Birliği T.A Şirketi	52
2.4. Rusya ile Canlı Hayvan Ticareti	54
2.5. Suni Sığır Tohumlama İstasyonu	57

2.6. İğdır Üretim Çiftliği	59
2.7. Sanayi ve Ticaret Alanında Hayvancılıkla İlgili Kurulan İşletmeler.....	62
2.7.1. Margarin Fabrikası	62
2.7.2. Kars'ta Kurulan Süt Fabrikaları	63
2.7.3. Gravyer İmalathanesi	64
2.7.4. Mandıra İşletmesi.....	66
2.7.5. Yağ Kombinası	67
2.7.6. Kars Et Kombinası	67
2.7.7. Kars Yem Fabrikası	67
2.8. Kars'ta Veterinerlik Fakültesi'nin Kurulması İçin Yapılan Çalışmalar	68
2.8.1. Veteriner Fakültesinin Kurulması ile İlgili Çalışmalar	70
SONUÇ.....	86
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	126

ÖNSÖZ

Tez konusunu oluşturan “*Cumhuriyet Dönemi Kars'ta Hayvancılık Faaliyetleri*” çalışması Kars'ın coğrafi, ekonomi ve ticari faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Tez, giriş ve iki bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında öncelikle Kars adının anlamı, coğrafi konumu ve Kars tarihi hakkında bilgilere yer verilmiştir. I. Bölümde Kars'ta cumhuriyetin ilk yıllarında hayvancılık faaliyetlerinden söz edilmiştir. Bölgede hayvancılık büyük bir öneme sahiptir. Çünkü her çeşit hayvancılığın yapıldığı görülmektedir. Büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı ve arıcılık faaliyetleri bunların başında gelmektedir. Kümes hayvancılığında kaz yetiştiriciliğinin bölgede önemli ölçüde yapıldığı ve bölge halkınada belirli bir gelir sağladığı anlatılmıştır. Bölgenin coğrafi konumundan kaynaklı olarak yükseltinin ve bitki florasının fazla olması nedeniyle arıcılık faaliyetlerinin bölge içerisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’de bal üretiminde Kars balı diğer üretim yerlerine göre önemli ölçüde ilerleme kaydetmiştir. Bundaki önemli etkenlerin başında kullanılan metod ve yöntemlere bağlı olarak kullanılan kovan tiplerinde önemli etkisi olduğu söylenebilir. Hayvancılık faaliyetleri içerisinde dönem dönem yaşanan salgın, paraziter hastalıklar ve bunların mücadelesinden bahsedilmiştir. II. Bölümde, Türkiye genelinde hayvancılık alanında yapılan bazı yatırımların Kars'ın ilçelerinde de uygulandığı görülmektedir. Bu yatırımların bölgesel olarak kalkınmadaki etkilerinden söz edilmiştir. Sanayi ve ticaret alanında kurulan fabrikalar ve bunların iş istihdamı üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Araştırma yapılırken Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü verileri, Türkiye İstatistik Kurumu verileri, Kars İl Yıllıkları, Kars'ta yerel basında yer alan gazeteler ve dergiler incelenerek tez konusuyla ilgili bilgiler elde edilmiştir. Telif ve tetkik eserler incelenerek gerekli bilgilerden yararlanılmıştır.

Tez çalışmam sırasında bana kütüphanesini açan, her zaman destekleyen ve sabır gösteren kıymetli hocam Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan'a teşekkür ediyorum. Her zaman yanımda olan annem Eprüz Kuytul, babam İsmail Kuytul'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca yiğenlerim Buse İlayda Çetinel, İsa Alkan ve Musa Alkan'a teşekkür ediyorum.

Kars 2020

Kadriye Kuytul

Kafkas Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı
Cumhuriyet Dönemi'nde Kars'ta Hayvancılık Faaliyetleri
Yüksek Lisans Tezi
Kadriye KUYTUL
Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN
2020 – VI + 126

ÖZET

Kars, bulunduğu yer itibariyle geçmişte birçok uygarlığın yaşadığı bir coğrafyada yer almaktadır. Bu coğrafya kültürel olduğu kadar ekonomik anlamda da etkileşimlerin olduğu bir yerdir. Coğrafi özellikler ekonomik anlamda halkın geçim kaynağını tarım ve hayvancılık üzerinde yoğunlaştırmasında etkili bir unsur olmuştur. Bu unsur bölgede hayvancılıkla ilgili önemli girişimlerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet döneminde hayvancılık modern yöntemlerle yapılmamaktaydı. Yeni kurulan devletin her alanda olduğu gibi hayvancılık alanında da önemli girişimlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu amaç doğrultusunda inekhane, üretme çiftlikleri, suni tohumlama istasyonları gibi önemli çalışmalarda bulunulması hayvancılık alanında atılan önemli adımlardan birisidir. Çalışmalar sonucunda gerek iç piyasada gerekse dış ticarete bu kurumların olumlu etkilerini açıkça görmekteyiz. Yapılan bu programlı çalışmalar Kars'ın komşusu olan Sovyet Rusya Hükümeti ile ticari potansiyelini artırmıştır. İki ülke arasında hayvan ihracatı yapılması ve bununla ilgili anlaşmaların devam etmesi Kars'ın hayvancılık faaliyetlerinde önemli mesafe katettiğini göstermektedir. Halkın bilinçlenmesiyle hayvancılık faaliyetlerinin daha iyiye gitmesi halkın da ekonomik anlamda rahatlamasını sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde sanayi faaliyetlerinin hayvancılıkla orantılı olarak gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Açılan fabrikalar hayvansal ürünlerin üretiminde etkili olmuş ve bölge yabancı uzmanlar tarafından incelenmiştir. Fabrikaların yöre halkı için istihdam yaratması başka bir ekonomik getiridir. İlerleyen zamanlarda bu fabrikaların bazılarının kapandığını görmekteyiz. Hayvancılıkta hayvan hastalıklarıyla ilgili önemli sorunların yaşanması ise bölgede veteriner hekimlik hizmetlerinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kars, Hayvancılık, İnekhane, Üretme Çiftliği, Suni Tohumlama

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of History
Department of History of the Republic of Turkey
Animal Husbandry in Kars during the Republican Period Activities
Master Thesis
Kadriye KUYTUL
Assoc. Prof. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN
2020 - VI + 126

ABSTRACT

Kars is located in a geography where many civilizations lived in the past due to its location. This geography is a place where there are economic interaction as well as cultural. Geographical features have been an effective factor in concentrating the livelihood of the people on agriculture and animal husbandry in economic terms. This factor brought about important initiatives related to animal husbandry in the region. During the Republican period, animal husbandry was not done with modern methods. We see that the newly established state has also important initiatives in the field of animal husbandry as in every field. For this purpose, it is one of the important steps taken in the field of animal husbandry to carry out important works such as coweries, breeding farms, artificial insemination stations. As a result of the studies, we clearly see the positive effects of these institutions both in the domestic market and in foreign trade. These scheduled studies increased Kars's commercial potential with its neighbor, the Soviet Russian government. The export of animals and the continuation of the agreements between the two countries shows that Kars has come a considerable distance in its animal husbandry activities. The improvement of animal husbandry activities with the awareness, of the public has also helped the people to relax economically. In later periods, we see that industrial activities are carried out in proportion to animal husbandry. The factories opened were effective in the production of animal products and the region was examined by foreign experts. Another economic benefit is that factories create jobs for the local people. In the future, we see that some of these factories were closed. The fact that there are important problems related to animal diseases in animal husbandry once again demonstrated the importance of veterinary medicine services in the region.

Keywords: Kars, Animal husbandry, Coweries, Breeding farms, Artificial Insemination.

KISALTMALAR

BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
C	Cilt
D.A.K	Doğu Anadolu Kırmızısı
DP	Demokrat Parti
DÜÇ	Devlet Üretme Çiftliği
DÜÇGM	Devlet Üretme Çiftliği Genel Müdürlüğü
Kg	Kilogram
Km	Kilometre
S	Sayı
s	sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	Türk Lirası
Vb.	Ve benzer

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1871 Erzurum Vilayet Salnamesine Göre Kars Sancağında Yetiştirilen Hayvan İstatistikleri.	9
Tablo 2: 1877 Erzurum Vilayet Salnamesine Göre Kars Sancağında Yetiştirilen Hayvanat İstatistikleri.	10
Tablo 3: Hayvanat-ı Ahaliye: Vilâyette Mevcut ve Hayvanat-ı Ahaliye-i Ganemiye ile Mahsulat-ı Hayvaniye Miktarı Zirdeki Cetvelde Gösterilmiştir:.....	12
Tablo 4: 1927-1980 Yılları Arasında Kars'ta Yetiştirilen Büyükbaş Hayvan Sayısı.	20
Tablo 5: 1927-1980 Yılları Arasında Kars'ta Yetiştirilen Küçükbaş Hayvan Sayısı.	24
Tablo 6: 1935-1941 Yılları arasında Kars'ta tavuk, horoz ve hindi sayıları ile tavuk yumurta sayısı.	27
Tablo 7: 1935-1943 Yılları Kars'ta tavuk ve horoz sayısı, hindi sayısı ve tavuk yumurtası sayısı.....	28
Tablo 8: 1935-1941 Yılları Arasında Kars'ta Kovan Sayısı, Bal ve Balmumu İstihsalatı	29
Tablo 9: 1935-1943 Yıllarında Kars'ta kovan sayısı, bal ve bal mumu istihsalatı. ..	29
Tablo 10: Kars'ta 1931- 1935 Yıllarında Resme Tabi Hayvan Sayısı.....	39
Tablo 11: Kars'ta 1931-1935 Yıllarında Resme Tabi Hayvan Sayısı.....	39
Tablo 12: 1931-1935 Yıllarında Hayvan Borsası Kurulmadan Önce Canlı Hayvan İhracatı.....	41
Tablo 13: Hayvan Borsası'nın Kurulmasından Sonraki Dönemde Küçükbaş Hayvan Sayısı.	42
Tablo 14: Hayvan Borsası'nın Kurulmasından Sonraki Dönemde Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	43
Tablo 15: 1932-1935 Yılları Arasında Hayvansal Ürünlerin İhracatını Gösterir.	43
Tablo 16: Hayvan Ticaret Borsası'nın Kurulmasından sonra 1937 Yılındaki Hayvansal Ürünleri Gösterir.	45
Tablo 17: 1938 Yılı Hayvan Borsası'nın Altı Aylık Hayvansal Ürün Satış Tablosu	45
Tablo 18: 1932-1938 Yılları Arasında Canlı Hayvan Satış Durumunu Gösterir.....	46
Tablo 19: Türkiye'de Açılan İnekhaneler.	49

Tablo 20: 19. Yüzyılda Kars'ta bulunan imalathaneler.	65
Tablo 21: 1949 yılında 9 ilde bulunan mandıra sayısı.	66

GİRİŞ

1. KARS VE ÇEVRESİ

1.1. Kars Adının Anlamı

Kars ilinin adının anlamıyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kars adının kaynağı olarak görülen Karsak sözcüğü, İÖ 130-127 yılları arasında Kafkasya'nın kuzeyinde yer alan ve Dağıstan'dan gelerek bu bölgeye yerleşen Velentur (Bulgar Vanand) boyunun Karsak oymağıyla ilişkilendirilmektedir¹.

Karsak sözcüğünün anlamı ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir. “*Bütün Orta Asya'ya hakim olmuş Hun Devleti (MÖ 318-MS 216) çağına ait 5-10 sözden biride “Karsak” tır. Kaşgarlı Mahmut: “Kars: Deve veya koyun yününden yapılan elbise” ve “Karsak: Derisinden güzel kürk yapılan hayvan, bozkır tilkisi”, Buharalı Şeyh Süleyman da: “Kars: Şal kuşak, dokuma belbağı, fota (ipek peştamal), miyanbend” ve “Karsak: Sincaptan büyük karnı çil bir nevi hayvan ismidir; tilki, mani diyor. Tilkilerin en küçük ve en sevimlisi sayılıp ormanlarla dağlık bölgede hiç yaşamadan hep kırlarda dolaşan 75-80 santim boyundaki “Karsak”ın adı, Oğuzlardan ayrı sayılan Bulgar gibi Kuzey Türkleri'nden başka Kuman/Kıpçak Türkleri'nde de erkek ve oymak ismi olarak kullanılmış ve bu yüzden yer adına da geçmiştir*”². Ayrıca Kars'ın Gürcistan ve Ermenistan sınırında yer almasına bağlı olarak Gürcü dilinde “kapı kenti” anlamına gelen “karis kalaki” den geldiği de varsayımlar arasındadır³.

1.2. Coğrafi Konum

Kars, Kuzeydoğu Anadolu'nun suları olan Kür ve Aras Irmaklarıyla, Hazar Denizi'ne ve Çoruh aracılığıyla Karadeniz'e karışan kesiminde yer almakta olup 42⁰ 10' ve 44⁰ 49' doğu meridyenleri ile 39⁰ 22' ve 41⁰ 37' kuzey paralelleri arasında yer almaktadır⁴.

Bölgede bulunan Aras Nehri ve Arpaçay Nehri; Kars, Iğdır ve Ermenistan sınırında birleşerek İran ve Azerbaycan üzerinden Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Iğdır, Aras

¹Yurt Ansiklopedisi, “Kars” maddesi, Anadolu Yayıncılık, C.VI, s.4485.

²Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, İstanbul, Işıl Matbaası, 1953, C.1, s.15-16.

³Yurt Ansiklopedisi, “Kars” maddesi, s.4485.

⁴Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, s.1.

Havzası içerisinde yer almaktadır. Iğdır'da bulunup ve Aras Nehrine katılan; Buruksu Çayı, Gaziler Çayı, Aşağı ve Orta Karasu Çaylarıdır. Palandöken Dağı'ndan çıkarak Hınıs ve Pasinler Ovası'nı sulayan Aras Nehri, Kağızman sınırını ikiye bölerek doğu sınırını oluşturur. Aras Nehri aynı zamanda Sürmeli Çukuru ve Sahatçukuru'nuda ayırmaktadır. Kura Nehri ise Ardahan sınırından geçerek Gürcistan ve Azerbaycan topraklarından Hazar Denizi'ne dökülmektedir⁵.

Kars'taki yer şekillerinin belirlenmesinde platolar ve kıvrım dağları etkili olmuştur. Kars ilinin toprakları Aras ve Arpaçay vadileri ve Yalnızçam Dağları'yla çevrilidir. Kars Ovası bölgenin en geniş ovasıdır. Bu ova Allahuekber Dağları ile Sarıkamış-Kars Platosu arasında büyük bir çöküntü oluğu şeklindedir⁶. Bölge önemli yükseltilere sahiptir. İran, Kafkasya ve Orta Anadolu arasında bir orta bölge niteliğindedir. Buna bağlı olarakta Doğu Anadolu'nun yüksek yaylaları kültürlerin oluşmasında ve etkileşiminde önemli bir unsur niteliği taşımıştır⁷. Kars ilinin, Erzurum- Kars Platosu içerisinde yer alması, diğer bölgelere göre yükseltisinin fazla olması iklim üzerinde de etkili olmuştur. Ayrıca deniz etkisine kapalı olması iklim üzerinde belirleyici bir unsur oluşturmuştur. İran- Kars- Ağrı- Erzurum- Erzincan karayollarının kesişim noktasında bulunması ve Kafkasları, Anadolu'ya bağlayan ticaret yollarına sahip olması bölgenin geçmişten günümüze kadar önemini gösteren diğer bir özelliğidir⁸.

Kars, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en soğuk bölümünde yer almaktadır. Karasal iklim, yüksek yayla iklimini beraberinde getirmiştir. Kışlar oldukça soğuk yazları ise serin geçer. Şehir yüksek dağlarla çevrilidir. Ayrıca Sibiryaya Yüksek Basınç merkezinin etkisi altındadır⁹. Evliya Çelebi, “ Seyahatname” adlı eserinde Kars için şu ifadeyi kullanmıştır:“ *Beşinci iklimin ortasında bulunduğundan, kışı çok şiddetli olur. Bunun için bağ ve bahçesi yoktur. Ürünü ve tahılı çoktur. Halk gayet sağlamdır ve ticaret ve zanaat ile uğraşmaktadır*¹⁰. Kars'ta kış aylarının şiddetli geçtiğini anlatan Katip

⁵Selda Aydın, **Kars Ekonomisi (1923-1970)**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2013, s.14.

⁶**Kars Stratejik Gelişme Raporu**, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 2008, s.11.

⁷Feray Temel, **Ortaçağ Boyunca Kars ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2011, s.11.

⁸Akın Bingöl, “Kars ve Çevresinde Demir Çağı Yerleşmeleri”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:8, 2011, s.22.

⁹**Kars Stratejik Gelişme Raporu**, s.12.

¹⁰Hasan Selim Hacıoğlu, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, İstanbul, 2011, s.248.

Çelebi ise şu ifadeyi kullanmıştır:“İklimi hamsini vasatında bulunduğundan şiddeti şitası kesret üzre olur. Bunun için bağ ve bahçeleri yoktur, arazisi münbit ve mahsuldardır”.¹¹

Kars'ta kışların soğuk ve uzun geçmesindeki faktörlerin başında deniz ikliminden uzak ve rakımının yüksek olması etkili olmuştur. Hava sıcaklığı -30'un altına düşebilmektedir. Kış, eylül ayında başlamakta ve nisan ayının sonuna kadar devam etmektedir. Yağışlar kışın kar, ilkbaharda ise yağmur şeklindedir. Bu yağışlar yayla ve otlaklarda bulunan otların hızlı bir şekilde büyümesini sağlamıştır. Bu unsurlar hayvancılığın önemli bir unsuru olup otlaklarında havanın ısınmasıyla canlanmasını sağlamıştır¹². Coğrafi olarak iklimin oldukça sert ve dağlık bir arazi yapısına sahip olması, iklim şartlarının bu belirleyici özellikleri bölgede yaşayan halkın başlıca geçim kaynağını tarım ve hayvancılık üzerine kurmasında etkili bir faktör olmuştur. Tarım ve hayvancılığın iklime bağlı olarak değişiklikler göstermesi; yağışın az ya da çok olması veya kuraklığın yaşanması gibi nedenler bölge halkı içinde ekonomik olarak gelirin artması ve azalması yönünde belirleyici bir unsur olmuştur.

Geniş çayır ve meraların bulunması ayrıca dünyanın en zengin florasına sahip yaylarının bölgede olması hayvancılığın ön plana çıkmasını sağlamıştır¹³. Bu özelliklerin yanı sıra Kars'ın bir sınır şehri olması, coğrafi açıdan da ulaşım yönünden sıkıntıların yaşanması, ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

İklimin belirleyici bu unsuru zirai faaliyetlerin çeşitliliğini de etkilemektedir. Hayvancılığın yanında arpa ve buğday da yetiştirilmektedir. Morfolojik şartlar bu bölgede hayvancılığı zorunlu kılmıştır. Ancak Iğdır ve Tuzluca bu bölge içerisinde istisnai bir duruma sahiptir. Kars arazisinin % 63'ü çayır ve meralardan oluşmuştur¹⁴. Bölgede ayrıca bitkisel üretimde yapılmaktadır ancak bu üretimin hayvancılık kadar geliştiği söylenemez. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği önemli bir yer tutmaktadır. Soğuk ve sert iklim koşullarının olduğu yerler de büyükbaş hayvancılık, yükseltinin daha az olduğu ve sıcaklığın fazla olduğu yerler de ise küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır.

¹¹Tarhan Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, Kars, İl Basımevi, 1938, s.13.

¹²Kadir Temuçin, Yolcu Aldırmaz, “Fonksiyonel Açıdan Kars Şehrinde Hayvancılık”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, , Sayı:30, 2013, s.299.

¹³**Kars 1973 İl Yılığ**, Ankara, s.140.

¹⁴**Demokrat Kars Gazetesi**, 12 Eylül 1955, sayı:10.

1.3. Bölgenin Tarihçesi

Kars'ta tarih öncesi çağlardan, Paleolitik Çağ, Neolitik Çağ ve Kalkolitik Çağ'a ait yerleşmelere rastlanmaktadır. Paleolitik Çağ'da; Ağzıaçık, Cilavuz, Camuşlu ve Tombultepe. Neolitik Çağ'da; Kurbanaga Mağarası ve Kalkolitik Çağ'da ise Sazkara Köyü ile Mısır Dağı'nda yerleşmeler görülmektedir. Demir Çağı'nın da bölgede yoğun bir şekilde görüldüğü gözlemlenmektedir¹⁵. Kars ve çevresi birçok medeniyetin egemenliği altında kalmıştı. Bunlar; Urartular, Hititler, Medler, İskitler, Persler ve Sasaniler'dir¹⁶. Birçok krallığın egemenliği altına girdiği gibi istilalara da uğramıştır. Kars M.Ö 9. yüzyılda Urartu Krallığının, M.Ö 7. yüzyılda Kimmerler'in ve İskitlerin istilasına da uğramıştı¹⁷.

Kars ve çevresini içine alan Ermeniyeye Bölgesine ait ilk bulgular V.yüzyıla dayanmaktadır. Bölge V.yüzyılda Sasaniler'in egemenliği altına girmişti. Fakat Sasani Şahı Yazdigert'in ölümünden sonra oğlu Şahpur taht mücadelesinde hayatını kaybetmiş ve tahta küçük kardeşi V. Behran Gur geçmişti. Sasani Devleti'nde yaşanan bu iç karışıklıklar üzerine Karşlılar (Vanadlılar) ayaklanarak Sasaniler'i topraklarından çıkarmışlardı¹⁸.

638 yılında Araplar, Doğu Anadolu ve Güneydoğuyu ele geçirmek için sefer yapmış ve Habib bin Mesleme 642 yılında Divin'i almış ancak Kars'ı alamamıştı. Kars halkının bir bölümü isteğiyle 646'da Araplara teslim olmuştu. 653 yılında II. Konstanus, Divin'i almış ancak bölge halkı Malazgirt'te bulunan Arap ordusundan yardım istemişti. Bunun üzerine Muaviye, Bizansla olan savaşta Araplarla birlikte olan Reştunili Teodoros'u yönetici yaparak bölge üzerinde Arapların egemenliğini uzatmıştı¹⁹. 657'de bölge tekrar Bizans egemenliğine girmiş ve 693 yılında ise bölge kesin Arap egemenliği altına girmiştir. 771 yılında Hıristiyan Türkler, ağır vergi yükü nedeniyle Mamikonlu Artavasal önderliğinde isyan çıkarmışlardı. 772'de Abbasi Halifesi Mansur 30.000 kişilik orduyu Kars üzerine göndermişti. "Bagrevand

¹⁵Bingöl, "Kars ve Çevresinde Demir Çağı Yerleşmeler", s.22.

¹⁶Mucip Demir, **Kars Kent Coğrafyası**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erzurum, , 2013, s.77.

¹⁷Bürkan Serbest, N. Savaş Demirci, "Kars ve Çevresinde Rus Yönetimi (Karskaya Oblast 1878-1917), **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Tarih ve Medeniyetler Tarihi** AYK Yayını, Cilt: VI, Ankara 2012, s.2716.

¹⁸Oktay Kızılkaya, **XIX. Yüzyılda Kars Sancağı'nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2011, s.3

¹⁹**Yurt Ansiklopedisi**, "Kars" maddesi, s.4491.

Savaşı”ını Araplar kazanmış ve yönetici olarak Bagratlı Aşut’u getirmişlerdi. 928’de Bagratlı Abbas döneminde Erasgovark’tan ve Bagaran’dan sonra Kars üçüncü başkent olmuştu. 962’de ise III. Aşut, Ani’yi başkent seçmiş ve Vanand (Kars) Beyliği’ni kardeşi Muşel’e vermişti²⁰.

Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan’ın Gürcistan Seferi sonrasında 1064 yılında oğlu Melikşah ile birlikte Ani Bagratlı Krallığı üzerine yaptığı sefer sonucunda Ani Kalesi 24 gün süren kuşatmadan sonra Selçuklu hakimiyetine girmişti²¹. 1080 yılında Sultan Melikşah döneminde yapılan savaş sonucunda Abaza, Gürcü, Bizans ve Bagratlıların egemenliğine son verildi. 1071’den sonraki dönemde Sultan Alp Arslan; Tercan, Erzurum, Pasin ve Kars’ı kumandanlarından olan Ebü Kasım Bey’in yönetimine bıraktı. Saltuklu Beyleri yönetiminde Kars’ta Türk sanat eserlerinin yapımı gerçekleşmiş ve şehir gelişmişti²². Kafkasya’nın kuzeyinden gelerek Kür ve Çoruh dolaylarına yerleşen Kıpçak Türklerinin Abaza ve Bagaratlı Krallığı’nı canlandırmaları Saltuklu ve Şeddadlıları etkilemişti. 1153’te Kars, Kıpçak- Gürcü akıncıları tarafından işgal edilmişti. Saltuklu Sultanı Melik İzzeti’nin veziri olan Firuz Akay, Kars’ı alarak imar ettiyse de 1200’lü yıllarda Anı Şeddadlıları yıkılarak bölge Hıristiyan ve Gürcü atabeylerinin eline geçmiştir²³.

Kars’ın kesin olarak Osmanlı Devleti yönetimine girmesi Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde gerçekleşmişti. Kars, 1534’ten 1877’ye kadar geçen dönemde doğuda İranla, sonrasında Ruslara karşı askeri üs ve kale olmuştu. 1579’da III. Murat Dönemi’nde Lala Mustafa Paşa aracılığıyla Kars imar edilerek eyalet haline getirilmişti. Bu eyaletlerin merkezi Kars olmakla beraber altı sancaktı. Bunlar; Ardahan, Hasköy, Geçvan, Kağızman, Hoçuvan ve Pasinler’den oluşmaktaydı²⁴.

Kars bölgesinde İran tehdidinin sona ermesi 18.yüzyıl başlarında olmuştu. 1821-1823 zaman aralığında akınlar yapılsa da 1823 Erzurum Antlaşması’yla İran saldırıları sona ermişti. 1855’te Kırım Savaşı’nda Ruslar’ın Kars üzerine yaptıkları

---

²⁰Yurt Ansiklopedisi, “Kars” maddesi, s.4491.

²¹Yurt Ansiklopedisi, “Kars” maddesi, s.4491.

²²1967 Kars İl Yıllığı, Ankara, s.110.

²³1967 Kars İl Yıllığı, s.110.

²⁴1973 Kars İl Yıllığı, s.6.

hücum bastırılmış ancak açlık, hastalık, soğuk nedeniyle ve bazı şartlarla Kars teslim olmuştur. Gösterilen kahramanlık sonrasında Kars'a "Gazi" unvanı verilmiştir²⁵.

Kars ve çevresi 1877- 1878 Osmanlı- Rus Harbi sonrasında savaş tazminatı olarak Rusya'ya verildi. Bu savaşta Rusya; Batum, Çıldır, Kars ve Bayezid Sancakları'nı Kafkas Cephesi'nde işgal etmiş ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'yla kendi topraklarına katmıştı. Daha sonra Avrupalı Devletler'in araya girmesiyle 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmaya göre; Rusya, Bayezid Sancağını Osmanlı Devleti'ne geri vermiş ancak Kars, Çıldır, Batum Sancakları ise Rusya'da kalmıştı. Rusya bu üç sancakta (Elviye-i Selase) Batum ve Kars diye iki sancak oluşturdu²⁶. Daha önce Ardahan Sancağına bağlı olan Ardanoç Kazası Batum'a bağlanırken, Ardahan Sancağı ve Oltu Sancağı da Kars'a bağlanmıştı. Burada, Kars ve Ardahan "oblast"²⁷ teşkilatı kurulmuş 1885 tarihli Rus Arazi Nizamnamesi uygulanmıştı²⁸.

Kars Oblastı; Kars, Kağızman, Ardahan, Oltu olmak üzere dört kazadan meydana gelmişti. Çarlık Rusya'nın yönetimine girmeden önce bölgede bulunan memur, Erzurum'da ki Rus Konsoloslugu'na bağlı olarak çalışmaktaydı. Ayrıca bu dönemde Kafkasya ile de ticaretin arttığı görülmektedir. Posta ve telgraf teşkilatı iyi olmasına rağmen ulaşımın geliştiği pek söylenemezdi. Çarlık Rusya'nın yönetimine girdikten sonra piyasada Rus parasının yanında Türk ve İran paralarında kullanıldığı görülmektedir. Ölçü birimlerinde ise Osmanlı ve Rus ölçü birimleri kullanılmıştı²⁹. Kırk yıl süren Çarlık Rusyası yönetiminde Kars Sancağı, başkenti Tiflis olan Zakafkasya Valiliğine vilayet olarak bağlanmıştı. Ayrıca Aleksandropol üzerinden Tiflis'e demiryolu ile ulaşılmış ve buradan da Kafkas ulaşım ağına dahil olmuştu. Üretim ise Tiflis- Bakü'ye göre yapılmaktaydı³⁰.

I.Dünya Savaşı devam ederken İtilaf Devletleri bloğu içinde yer alan Çarlık Rusya'da önemli olaylar cereyan etmişti. Çarlık Rusya'da Bolşevik İhtilali meydana

²⁵1973 Kars İl Yıllığı, s.6.

²⁶Candan Badem, **Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti**, İstanbul, Bir Zamanlar Yayıncılık, 2010, s.9.

²⁷**Oblast**:Bölge,il,vilayet,https://www.seslisozluk.net/oblast-nedir-ne-demek/(ErişimTarihi: 05.02.2020)

²⁸Ahmet Ender Gökdemir, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Bir Zamanlar Yayıncılık, 1998,s.11.

²⁹İlber Ortaylı, " Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 9, 1978 s.345.

³⁰**Yurt Ansiklopedisi**, "Kars" maddesi", s.4509.

gelmiş ve İhtilalin çıkmasında Köylü Meselesi, İşçi Meselesi ve Fikir Akımları etkili olmuştur. İhtilalin ana sebebine bakıldığında ise zenginler ve köylüler arasındaki sosyal adaletsizliğin daha ön planda olduğu görülmektedir. 14 Eylül 1917'de Rusya'da cumhuriyet ilan edilmiş ve Lenin ülkenin başına geçerek Bolşevik İhtilali'ni başlatmıştır³¹.

Rusya'ya İtilaf Devletleri tarafından gerekli yardımların gidememesi nedeniyle Rusya savaştan çekilmiş ve 3 Mart 1918 yılında Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşmanın 4. Maddesi gereği; Kars, Ardahan ve Batum tahliye edilecekti. Rusya'nın bölgeden ayrılması sonrasında Ermeniler tarafından bölge halkına mezalim uygulanmıştı. Rus askerlerinin bölgeden çekilmesinden sonra Rus askeri kıyafetlerini giyen Ermeni çeteleri büyük bir mezalim yapmışlardı³². Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu 12 Mart 1918'de Erzurum'u, 3 Nisan 1918'de Ardahan'ı ve 14 Nisan 1918'de Batum'u işgalden kurtarmıştır. 25 Nisan 1918'de ise Kars'ı almış ve 40 yıllık düşman esareti sona ermiştir³³. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'yla Batum, Gürcistan'a bırakılmıştı. 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması daha önce imzalanan Moskova Antlaşması'nı teyit etmiş ve doğu sınırlarımız kesinleşmiştir.

---

³¹Süleyman Tekir, **1921-1927 Ardahan'da İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2010, s.18.

³²Tekir, **1921-1927 Ardahan'da İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı**, s.19-20.

³³Tekir, **1921-1927 Ardahan'da İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı**, s.20.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE HAYVANCILIĞININ TARİHİ SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ

Kars'ın, Osmanlı Devleti Dönemi'nde başlıca geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Rus işgalinden sonra da ekonominin temelini oluşturan bu faaliyetler devam etmişti. Kars'taki tarımsal ürünlerin oluşmasındaki başlıca etken iklimdi. Toprakların verimli olmasına rağmen sert iklim koşulları elde edilen ürün çeşitliliğini etkilemişti. Yükseltinin fazla olması da olumsuz nedenlerden bir başkasıydı. Geniş otlakların bulunması hem tarım hem de hayvancılığın gelişmesinde etkili bir faktör olmuştu. Bu nedenle daha çok soğuğa dayanan ürünlerin yetiştirilmesi ilk sırayı almıştı. İklimin belirleyici bir diğer sonucu ise ürünlerin hasat zamanının kısa olmasıydı. Bu iklim özelliği hayvancılığın tarımdan daha ön plana çıkmasına neden olmuştu.

İngiliz Konsolos W. R. Holmes 1846 yılında Erzurum'dan Kars'a seyahati sırasında şehirde yapılan hayvancılık hakkında şu bilgiyi vermiştir: “*Kars çevresinde bol miktarda sığır yetişir. Bana göre bunlar Türkiye’de bulunan sığır cinsinin en büyükleridir. İyi bir öküzün fiyatı, iki veya üç sterlindir. Bir inek ise bir sterlin ve on shilling eder. İştittiğime göre son zamanlarda bir inek çok yüksek bir fiyata yani 16 sterline satılmıştır. Bunun sebebi, bu ineğin günde 15 quarter süt vermesi imiş. Halbu ki normal olarak bir inek günde 2-6 quarter süt verir. Sözü edilen inek, Tiflis’e gönderilmek üzere satın alınmış*” ifadesini kullanmıştır³⁴.

---

³⁴Osman Ersoy, “Bir İngiliz Konsolosunun 1846 Yılında Erzurum’dan Kars’a Seyahati”, **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C: II, 1964, Ankara, s.245.

Osmanlı Salnamelerine göre;

Tablo 1: 1871 Erzurum Vilayet Salnamesine Göre Kars Sancağında Yetiştirilen Hayvan İstatistikleri³⁵.

Hayvanat	Adet
Kuzu	16450
Dişi Koyun	36500
Koç	1780
Tay	4509
Kısrak	5295
İnek...	2150
Keçi- Koyun Derisi	4050
Keçi Kılı	2150 (Kıyye ³⁶)
Tiftik	450 (Kıyye)
Öküz	31730
Manda	3351
Malak	2701
Boğa	529
İnek	21522
Dana	14036
Ayır	1836
Erkek Keçi	3060
Dişi Keçi	6200
Oğlak	3820
Hımar (Eşek)	3734
Arı Kovanı	510
Yapağı	10500

³⁵Hürü Sağlam, **H.1287-1288-1290-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.52.

³⁶**Kıyye**: Okka, dört yüz dirhem. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi, 2013, s.596.

İstatistiksel verilerde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve arıcılık faaliyetleri yer almaktadır. Büyükbaş hayvan sayısının diğer hayvan sayısına göre önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve bunlardan elde edilen tiftik, yapağı, keçi kılı ve keçi derisi de gösterilmiştir³⁷.

Tablo 2: 1877 Erzurum Vilayet Salnamesine Göre Kars Sancağında Yetiştirilen Hayvanat İstatistikleri³⁸.

Hayvanat	Adet
Hımar (Eşek)	6000
Oğlak	15000
Dişi Koyun	25000
İğdiş	500
Kısrak	1500
Ayır	10110
Dana	8000
Öküz- Manda Derisi	9000
Keçi- Koyun Derisi	42000
Arı Kovanı	1400
Keçi Kılı	3400 (Kıyye)
Yapağı	3400 (Kıyye)

1871 ve 1877 Osmanlı Salnamelerinde Kars Sancağında hemen hemen bütün hayvanlar yetiştirilmektedir. Yıllar arasında hayvan sayıları arasında bazı artış ve azalışların olduğu görülmektedir. 1877 yılında 1871 yılına göre koyun ve dana sayısında azalma görülürken en fazla keçi ve koyun derisinde yaklaşık on katı kadar bir artış görülmektedir. Keçi ve koyun derisini sırasıyla beş katından fazla artarak ayır, üç buçuk katından fazla artarak oğlak, iki buçuk katından fazla artarak arı

³⁷ Sağlam, H.1287-1288-1290-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı, s.52.

³⁸ Sağlam, H.1287-1288-1290-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı, s.53.

kovanı, bir buçuk katından fazla artarak kıl keçisi ve hımar (eşek) ve çok az bir artış göstererek yapağı ve kısrak izlemektedir³⁹.

1878-1882 zaman aralığında bölgede bulunan Müslüman halkın göç etmesine bağlı olarak hayvan sayısında düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık 1882-1913 yılları arasındaki daimi nüfusa göre kişi başına düşen hayvan sayısı 3,21'den 3,69'a yükselmiştir⁴⁰.

1925 ve 1926 Devlet Salnamelerinde Kars'taki hayvancılık faaliyetleriyle ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: Kağızman ilçesinde lezzetli ve bol miktarda bal üretimi yapılmaktaydı. Kars'ın merkez ilçesinden biri Boğatepe diğeri ise Ladikars nahiyesi merkezinde zavot⁴¹ adı verilen peynir imalathaneleri bulunmaktaydı. Buradaki makinalarda oldukça lezzetli ve temiz, tereyağlı ve yağsız peynir yapıldığı gibi ayrıca kaşar ve gravyer peynirininde yapıldığından bahsedilmiştir. Yine 1924 yılında Kars ilinde 16.283 lira değerinde ithalat ve 377.158 lira değerinde ise ihracat yapılmıştı⁴².

1927-1928 Devlet Salnamelerinde hayvancılık faaliyetleriyle ilgili olarak gösterilen cetvelde bu dönemde tüm hayvanların bölgede yetiştirildiği ve bunlardan önemli ölçüde hayvansal ürünler elde edildiği görülmektedir⁴³.

---

³⁹Sağlam, H.1287-1288-1290-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı, s.53.

⁴⁰Arzu Boy, "Çarlık Rusya Yönetiminde Kars'ta Tarım ve Hayvancılık", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:12, Temmuz 2017, s.423.

⁴¹**Zavod:** Kelimenin aslı Rusça olup imalathane anlamına geldiğinden süt imalathanelerine süt zavotu, at yetiştirilen müesseseye at zavotu, top fabrikasına top zavodu denilmektedir, Ekrem Rüştü Üresin, **Kars Sütçülüğü Hakkında Tetkikler**, Ankara, Köy Hocası Matbaası, 1936, s.19.

⁴²**Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi 1925-1926**, Matba-i Amire, İstanbul 1926, s.698.

⁴³**Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi 1927-1928**, Matbuaatı Müdüriyyet Umumiyyesi, 1927-1928, s. 1013.

Tablo 3: Hayvanat-ı Ahaliye: Vilâyette Mevcut ve Hayvanat-ı Ahaliye-i Ganemiye ile Mahsulat-ı Hayvaniye Miktarı Aşağıdaki Cetvelde Gösterilmiştir⁴⁴:

Kazaların İsimleri	Hayvanat-ı Ahaliye ve Ganemiye										Masulât-ı Hayvaniye		
	Bargir ⁴⁵ Res ⁴⁶	Kısrak Res	Merkeb Res	Katır Res	Deve Res	İnek Res	Öküz Res	Manda Res	Koyun Res	Keçi Res	Süt Kilo	Yün ve Yapağı Kilo	Keçi Kılı Kilo
Kars Kazası	574	400	144	0	7	15909	9000	300	12450	12537	9545830	145830	12810
Sarıkamış	631	480	67	82	0	3800	2900	118	71796	36150	7900000	5600	2100
Göle	300	396	0	0	0	13011	10000	0	50351	14000	5000000	3200	1000
Kağızman	304	600	877	0	12	8308	5561	773	66907	20388	2700000	23000	2500
Poshof	305	254	29	0	0	9332	10494	2362	30154	9423	4260000	2600	750
Arpaçay	429	811	98	0	0	13916	10437	1537	68141	7972	8800000	7200	3000
Ardahan	394	665	107	2	0	14507	12485	3058	28653	7455	9000000	3000	500
Çıldır	297	728	0	0	0	10889	8530	1975	51637	5799	11000000	5000	300
Yekun	3234	4334	1322	84	19	89722	69407	10123	467899	113724	58205830	195430	22960

⁴⁴Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi 1927-1928, Matbaatı Müdüriyyet Umumiyyesi, 1927-1928, s.1013.

⁴⁵Bargir: Yük tutan veya yük kaldıran, beygir, at, (Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.80).

⁴⁶Res: Baş, kafa, (Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, s.1036).

1927-1928 Devlet Salnamesinde ayrıca arıcılık faaliyetlerinin yapıldığıyla ilgili olarak bilgiler yer almaktadır. Öncelikle arı kovanı adediyle ilgili olarak şu bilgiler yer verilmiştir: Kars kazasında 323, Sarıkamış'ta 1258, Kağızman'da 360, Arpaçay, Göle, Çıldır ve Poshof'ta 0, Ardahan'da 1614 arı kovanı yer almaktaydı. Toplamda bu arı kovanlarının adedi 3555 sayısını göstermekteydi⁴⁷. Arıcılık faaliyetleri sonunda elde edilen bal istihsalatında ise; Kars 2880 kilo, Sarıkamış 7000 kilo, Kağızman 5760 kilo, Arpaçay, Göle, Poshof ve Ardahan'da 0, Çıldır'da 8070 kilo ve toplamda 23.710 kilo bal elde edilmişti⁴⁸.

1928-1929 Devlet Salnamesinde Kars'ta; 150.000 kilo gravyer peynir, 15.000 kilo tereyağı, 200.000 kilo beyaz peynir, 100.000 kilo yün, 15.000 ham deri, 5.000 av derisi, 5.000.000 yumurta, 4.000.000 kilo kuru ot elde edilmişti. Kars'taki genel ehli hayvan toplamı ise; 3234 at, 4334 kısrağ, 1323 eşek, 69407 öküz, 84 katır, 10123 manda, 113724 keçi, 89722 inek ve 491639 koyundan ibaretti⁴⁹.

1.1. Bölge Nüfusunun Hayvancılığa Etkisi

1897 nüfus sayımına göre Kars vilayetindeki nüfusun %76'sı çiftçilikle, % 6'sı ise hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktaydı. Tarımla uğraşanlar hayvancılıkla da uğraşmaktaydı. Hayvancılıkla uğraşanlar ise belirli oranda tarım işi de yapıyorlardı. Tarım ürünleri içinde arpa ve buğday yer almaktaydı. Bunlardan başka keten, pamuk, patates, mısır, tütün, pirinç, sebze ve meyvede yetiştiriliyordu. Bölgede bulunan Lazlar, İranlılar, Ermeniler ise bostancılığı toprak kiralayarak yapmaktaydılar⁵⁰.

1876'da Osmanlı Devleti Dönemi'nde yapılan nüfus sayımında nüfusun 100.000 olduğu ifade edilmişti. Ancak 1897 Rus Dönemi'nde yapılan nüfus sayımında 162.723 erkek ve 129.755 kadın ve toplamda nüfusun 292.478 olduğu görülmüştü. 1876-1897 yılları arasında geçen dönemde bu nüfus artışı doğal bir artış olmayıp Ruslar tarafından bölgeye yerleştirilen Khakhol, Dukhobor, Malakan, vb. Rus kolonilerine bağlı olan bir artıştan meydana geldiği görülmektedir⁵¹. Rusya'nın Sarotov ile Dambuğ bölgesinde yaşayan Malakanlar, Ortodoks kilisesinden 1682 yılında ayrılmış ve önce Kafkasya'nın kuzeyine ardından ise İran ile Osmanlı

⁴⁷Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi 1927-1928, s.1011.

⁴⁸Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi 1927-1928, s.1012.

⁴⁹Türkiye Cumhuriyeti Devleti Salnamesi 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s.582.

⁵⁰Badem, Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, s.169.

⁵¹Boy, "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars'ta Tarım ve Hayvancılık", s.421-422.

Devleti'nin sınır boylarına göç etmişlerdi⁵². Saratov ve Dambuğ bölgelerinde yaşayan bu etnik grubun Rus halkıyla aralarında geçen sorunların nedeni dinsel anlaşmazlıktan kaynaklanmaktaydı. O dönemde Rus halkının inancına göre haftada iki gün süt içme geleneği vardı. Buna karşı Molokanlar⁵³ bu perhize itiraz etmişler ve haftanın her günü süt içilebileceği görüşünü savunmuşlardı⁵⁴.

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında göçe zorlanan Malokanlar Kars'ta yaklaşık olarak 35 köye yerleştirilmişlerdir ki bu köyler; Meydancık, Ladikars (Viladikars), Yalınçayır (Zührap), Digor, Çalkaver, Selim, Zavot, Çakmak vb⁵⁵. Malakanlar buldukları yerlerde kısa sürede diğer topluluklara nazaran hayat seviyelerini yükseltmişlerdi. "Süt içenler" anlamında kullanılan Malakan kelimesinin temelinde dini olduğu kadar ekonomik anlamda da etkilerin olduğundan söz edilebilir⁵⁶.

Kars ili içerisinde Malakanlar halkı üç ayrı coğrafi bölge içerisinde yaşamıştır. Bunlar; Yalınçayır (Zöhrap), Atçılar ve Çalkavurdur. Yalınçayır, Kars'ın Arpaçay kazasına bağlı bir köyüdür ve genel görünüşü itibariyle bir balık sırtını andırmaktaydı. Çok az bir yükseklikte ve epeyce uzun bir alan üzerine kurulmuştu. Kars- Arpaçay şosesi üzerinde yer alan bu köy Arpaçay'a 3,5 kilometre, Kars'a ise 34,5 km uzaklıkta yer almaktaydı. Şose köyü ikiye bölmekte, yol ve köyün durumu uzaktan bir haç manzarasını andırmaktaydı⁵⁷. Yalınçayır Köyünü diğer Malakan köylerinden ayıran özelliği sekiz köyün kavşak noktası halinde bulunmasıydı. Bunlar; Yalınçayır- Arpaçay şosesi, Yalınçayır- Atçılar, Yalınçayır- Okçuoğlu, Yalınçayır- Meydancık, Yalınçayır- Kümbet Yol Köyü, Yalınçayır- Güvercin, Yalınçayır- Porsuk, Yalınçayır- Ağcılar köyleridir. Kış ayında bu yollar kapanmakta ve sadece kızaklarla ulaşım sağlanmaktaydı. Ancak Kars- Arpaçay şosesi hem yaz

⁵²Selçuk Ural, Nebahat Oran Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi (1923-1950)**, Kars, Eser Basın Yayıncılık, 2015, s.174.

⁵³Molokan kelimesi yazarlar tarafından çeşitli şekillerde yazılmıştır. Bunlar; Molokani, Molokane, Molokanye, Molokan, Molokaneh, Orhan Türkoğlan, **Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1971,s.3.

⁵⁴Türkoğlan, **Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)**, s.2.

⁵⁵Yavuz Aslan, "Milli Mücadele Dönemi'nde Türk- Sovyet İlişkilerinde Molokanlar" (Malakanlar), Sorunu", A.Ü, **Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi**, , Sayı:18, 2001, s.276-277.

⁵⁶Çakır Ceyhan Süvari, **Malakanlar (Rus Köylü Hareketlerinden Günümüze Malakan İnanç)**, Ankara, ,Ütopya Yayınları, 2013, s.11.

⁵⁷Türkoğlan, **Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlininÜç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)**, s.18.

hem de kış vasıtalarına açıldı ve tüm ticari faaliyetler bu yol ile yapılmaktaydı. Malakanların yerleştiği ikinci köy Atçılar'dır. Vadi içerisinde yer alan bu köy Yalınçayır'ın güneyinde ve 4 km uzaklıktaydı. Burası da Arpaçay'a bağlı bir merkez köydü. Üçüncü Malakan köyü Çalkavur'dur. Yalınçayır'a 32 km uzaklıkta yer alan bu köy Erzurum- Kars şosesinden itibaren sol taraftaki askeri tabyalardan 13 km uzaklıkta ve Kars'ın kuzey batısında yer almaktaydı. Çalkavuru diğer iki Malakan köyünden ayıran özelliği coğrafi özelliklerinden kaynaklanmaktaydı. Burası hayvancılık ve ziraat faaliyetlerinden ziyade bağ ve bahçe ziraati yapılmasına daha müsaitti. Ancak toprağın taşlı olması burada hububatın diğer iki köye göre ikinci planda yer almasında olumsuz bir etken olmuştu⁵⁸.

Malakanlar geleneksel tarım usullerinden farklı olarak tarımda yeni araçlar kullanmaktaydılar. Dere boylarına değirmenler kurmuşlardı. Zavot adını verdikleri peynir işletmeleriyle bölgede bulunan halka kaliteli peynir yapmanın yollarını göstermişlerdi⁵⁹. Kars ve Erzurum'da iki değirmen tipi görülmekteydi. Bunlardan birisi su değirmeni diğeri ise makineyle işleyen değirmenlerdi. Malakanlar buldukları bölgelerde makinayla işleyen değirmenleri yaymışlardı. Makine ile işleyen değirmenlerde küçük çaptada olsa elektrik üretimi yapılmaktaydı. Bazı değirmenlerde üretilen elektrikle evlerin aydınlatılması sağlanmıştı⁶⁰.

Malakanlar, Yalınçayır'a yerleşmeden önce Kars'a bağlı Göle kazasının Zavot Köyünde yaşamışlardı. Burada Alman peynir uzmanlarından gravyer peyniri yapma yöntemlerini öğrenmişler ancak Yalınçayır'a yerleştikten sonra artık yapmamışlardı. Zavot halkı şartlarında elverişli olması nedeniyle ilerleme kaydetmiş ve ağırlığı 70-80 kiloyu bulan peynirler üretmeye başlamışlardı. Kars ve Meydancık köyünde bulunan birkaç Malakan ailesinde gravyer yapımıyla uğraşmaktaydılar⁶¹.

Çarlık Rusyası döneminde Kars'ta hayvancılık faaliyetleri konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Kars ve Çıldır yörelerinde bu etkinin daha fazla olduğu görülmektedir. Ruslar, tarımda kullanılmayan toprakları işlemek amacıyla at ve pulluk araçlarını kullanarak yaygınlaştırdılar. Bu çalışma sonunda 1884-1913

⁵⁸Türkdoğan, *Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)*, s.20-21.

⁵⁹Ural, Arslan, *Cumhuriyet Devri Kars Tarihi (1923-1950)*, s.174.

⁶⁰Türkdoğan, *Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)*, s.38.

⁶¹Türkdoğan, *Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)*, s.52.

zaman aralığında tarım nüfusu dört katına çıkmış, tarım toprakları da iki katına çıkmıştı. Tarımda güçlü atları kullanmayı tercih etmişler ve bu amaçla “ soğukkanlı kadana” denilen Avrupa kökenli atlar ile yine bu tür içerisinde yer alan Rus Orlof ve Bituyik atları melezlenmişti. Melezlenme sonunda elde edilen ırkla Kars’ın kendi yerli atları da melezlenince Malakan Atı ortaya çıkmıştı. İşte Ruslar tarımda güçlü olan bu “Malakan Atlarını” kullanmışlardı⁶².

Malakanların yetiştirdikleri büyükbaş hayvan sayıları içerisinde 250 inek, 100 öküz bulunmaktaydı. Ayrıca binek hayvanlarında 170 at yer almaktaydı. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde hayvan sayılarına bakıldığında; 40 keçi, 600 koyun yetiştirilmekteydi. Kümes hayvanları içerisinde kaz yetiştiriciliği yapılmakta ve bu sayı ise 2000’i bulmaktaydı. Her ev ortalama 20 ila 25 kaza sahipti. Kars-Arpaçay arasında bulunan köylerde büyük ölçüde kaz sürüleri bulunmaktaydı. Kaz eti kışlık et ve kavurma ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılmaktaydı. Ayrıca tüylerini satarakta ticaret yapmaktaydılar⁶³.

Arıcılık faaliyetleri diğer Malakan köylerine göre Yalınçayır’da daha az yapılmaktaydı. Arıcılık eskiden köyün büyük bir kesimi tarafından yapılırken sonra birkaç evde bulunan arılarla sınırlı kalmıştı. Burada süzme ve petek bal üretimi yapılmaktaydı. Petek balları ağaçtan çerçeve içerisinde bulunmaktaydı. Süzme bal ise bu suni peteklerin kendileri tarafından üretilmiş makinalara yerleştirilmesiyle yapılmaktaydı. Maddi durumu iyi olan aileler ürettikleri balın fazlasını satmaktaydılar⁶⁴.

1.2. Büyükbaş Hayvancılık

Doğu Anadolu Bölgesi tam anlamıyla bir hayvancılık bölgesidir. Kars yaylası hem hayvan yetiştirmek için hem de gerçek anlamda hayvancılık faaliyetlerini yapmak için başlı başına bir bütünlük oluşturmaktadır. İyi bir hayvan bölgesi demek doğal şartları tamamen kendinde toplamış elverişli yer olarak anlaşılmaktadır. Koyun, beygir ve iyi cins sığırların yetişmesine en uygun hem de diğer bölgelerden farklı özellikler gösteren yer Kars yaylasıdır. Hayvancılıkta meralardan yazın çok iyi

⁶²Yurt Ansiklopedisi, ”Kars” maddesi, s.4497.

⁶³Türkdoğan, *Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlininÜç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)*, s.32-33.

⁶⁴Türkdoğan, *Malakanların Toplumsal Yapısı (Kars İlininÜç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması 1877-1962)*, s.36.

yararlanılmakla beraber, kışın ise kurutulmuş doğal çayırlardan yararlanılmaktaydı. Tabiat ve üretici şartları birbirine karşı uygunluk göstermekteydi⁶⁵.

Kars, coğrafi yapısı itibariyle zirai faaliyetlerden ziyade hayvancılığa daha elverişli bir potansiyele sahiptir. Kars'ın, ekonomik faaliyetleri içerisinde hayvancılık önemli bir yer tutmakla beraber bu faaliyetler bölgenin kuzey kesiminde daha fazla yapılmaktadır. Hayvansal üretimin fazla olmasında; yükseltinin fazlalığı, çayır ve meraların çokluğu önemli bir etken olmuştur⁶⁶. Yüzyıllardan beridir bölge halkının en önemli uğraşı olmasıyla beraber bitkisel üretimin yetersiz kalmasıyla halk asıl geçim kaynağını hayvancılık olarak görmüş ve ekonomik faaliyetlerini bu doğrultuda geliştirmiştir⁶⁷.

Kars'ta cumhuriyetin ilk yıllarında büyükbaş hayvancılığın önemi üzerinde durulmuş ve Kars Gazetesi'nde A.M.Ünal yazısında bu konuyu değerlendirerek şu bilgilere yer vermişti:

“Bu memleketin en önemli işi; sığır yetiştiriciliğidir. Bu iş kadar gününün, ayının ve yılının randmanını aldanmayacak bir hesapla kati olarak tayin ve tespit edebilen, emniyetli ve karlı bir iş yoktur. Bu işe ne kadar geniş bir programla başlansa ve teşebbüs edeceklerin adedi ne kadar çok olursa iç ve dış piyasaların ihtiyaçlarını pek çok uzun seneler tatmin edemezler.

İç piyasa ihtiyacı, bu günkü on yedi milyon nüfusumuzdan pek küçük çocuklar ve pek ihtiyarlar hesabına dört milyon indirilerek şu üç milyonun günde iki yüz ellışer gramdan yıllık et istekleri yekünü bir milyar yüz yetmiş milyon kilodur. Günde iki yüz elli gram et bütün dünya fen akademilerinin uzun tetkik ve tahlilleriyle tayin edilmiş optimal nispettir.

Hıfısühha bakımından bu nispetten aşağı et alan veya büsbütün mahrum kalan ferdi ve içtimai bünyeler sıhhi ve hayati muvazenelerinden o nispette kaip ederler, akıl zeka, görüş çalışma hastalıklarına karşı mukavemet, yaşamanın uzaması, döl yetiştirme

⁶⁵Kars Gazetesi, Birinci Kanun 29 Çarşamba 1937, sayı:609.

⁶⁶Suna Altan, “1929-1945 Yılları Arasında Kars'ın Ekonomik Durumu”, (Editör: Muharrem Turp), **Kars ve Güney Kafkasya Tarihi Yazıları**, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2019”, s.426.

⁶⁷Yurt Ansiklopedisi, ”Kars” maddesi, s.456.

kabiliyeti, yavruların gürbüzlüğü, hep bu sıhhi ve hayati çerçeve içindedir.

Türkiye’de bütün sığır hayvanı yedi milyon beş yüz bin ve küsurun tama iblağı ile koyun, keçi yekünü on iki milyon baştan ibarettir, yedi milyon beş yüz bin sığırın iki milyon beş yüz bin başı dana ve düğe olduğuna ve bunlarında maksimal et randımanları kırk kilodan ibaret olduğuna göre $2.500.000 \times 40 = 100.000.000$ kilo ve 5 milyon sığırın optimal randımanları yüz elli kilodan yedi yüz elli milyon kilo eder, bunlara kuzularda büyük hisse ve maksimal her birinin et verimlerini yirmi beş kilo eti ve üç milyon kiloda balık ve tavuk etini ilave ettiğimizde bütün yekünü bir milyar yüz elli üç milyon kilo ete balığ olur ki memlekette bir tek hayvan kalmamak şartıyla hepsinin kasaplık olarak istihlaki ancak on yedi milyon kilo noksan ile bir yıllık umumi ihtiyaca cevap verebilir. Şu rakamların kati ifadelerine göre, Türkiye bu günkü nüfusa göre yiyecek ihtiyacı temin için çift tırnaklı hayvanlarını bir mislinden fazlasına çıkarmak mecburiyetindedir.

Şark bölgesi ve bilhassa Kars bu önemli işin en bereketli bir kaynağıdır. Göklere kadar yükselen sayısız dağların ihtiva ettiği emsalsiz yaylalar yukarıdaki rakamların gösterdiği boşluğu tahmin edemeyecek kadar kısa bir zaman içinde kapatmaya kafi nispette hayvanatı besleyecek bitmez ve tükenmez feyizli menbalara malik ve sahiptir. Yedi sekiz ay önce verilen iş dolayısı ile yerindeki görgüm ve tetkikinden aldığım neticeye yaslanarak ve hiç aldanmayarak iddia ederim ki bu bölge ezelden ebede kadar sinesinde taşıdığı ve taşıyacağı bu güür kaynağı sayesinde Türk yurdunun ekonomik bakımdan en başında yürümeğe istidadına bilkuvve maliktir. İşte özün gördüğü ve fakat fikir ve ferdi teşebbüslerin henüz ulaşmadığı bu bitmez ve tükenmez kudrete faal bir inkişaf vermek o dağları ve yaylaları kaplayan otları et, süt, yağ ve peynir gibi dünyanın her an muhtaç olduğu en esaslı gıdalara tebdil etmek sonsuz bir atiyi olunca parlaklığıyla dolduracak iktisadi ve içtimai bir muzafferiyettir. Bu yoldaki teşebbüs ve bu uğurdaki mesai, işin icap ettiği sisteme bağlı

bir istikamette yürütüldüğü takdirde muhitin israf edencesinde bir cömertlikle saçtığı yetiştirici kudrete, cumhuriyet hükümetinin hayvan korumadaki terkip, teşvik ve esaslı tedbirlerinden doğan kuvvet ve ehemmiyetin inzimaniyle pek çabuk muvaffak olacağında hiç şüphe yoktur⁶⁸.

Türkiye’de büyükbaş hayvan sayıları ile ilgili olarak istatistik bilgilere bakıldığında sığır sayısının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu hayvanların yetiştirilmesinde Doğu Anadolu Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Bundaki önemli unsurlara bakıldığında coğrafi şartlar ve iklim özelliklerinin önemli bir yer kapladığı görülmektedir.

---

⁶⁸Kars Gazetesi, 16 Şubat 1938, sayı: 622.

Tablo 4: 1927-1980 Yılları Arasında Kars'ta Yetiştirilen Büyükbaş Hayvan Sayısı⁶⁹.

Yıllar	Toplam Sığır	Toplam Manda	Büyükbaş Toplamı
1927	231.412	19.081	250.493
1929	187.689	13.692	201.381
1930	195.261	14.852	210.113
1931	198.832	14.726	213.558
1932	224.987	16.185	241.172
1933	182.690	14.773	197.463
1934	147.539	11.945	159.484
1935	239.733	14.602	254.335
1936	363.659	28.103	391.762
1937	396.598	29.819	426.417
1938	356.089	34.327	390.416
1939	356.095	34.321	390.416
1940	543.502	46.706	590.208
1941	487.276	38.172	525.448
1942	505.771	28.069	533.840
1943	421.628	26.960	448.588
1944	512.232	29.799	542.031
1945	484.724	28.601	513.325
1946	545.145	29.517	574.662
1947	576.583	32.710	609.293
1948	616.271	35.249	651.520
1949	433.680	26.299	459.979
1950	529.581	33.198	562.779
1951	516.921	35.671	552.592
1952	671.998	46.311	718.309
1953	527.561	40.096	567.657
1954	685.827	52.024	737.851
1955	797.698	59.721	857.419
1956	863.439	70.070	933.509
1957	1.036.123	84.108	1.120.231
1958	1.191.446	96.592	1.288.038
1959	1.310.588	106.248	1.416.836
1960	767.083	17.284	784.367
1961	568.456	19.007	587.463
1962	800.798	35.034	835.832
1963	846.500	41.426	887.926
1964	916.706	59.069	975.775
1965	1.006.660	65.570	1.072.230
1966	1.047.060	70.250	1.117.310
1967	1.228.490	75.180	1.303.670
1968	1.116.297	83.620	1.199.917
1969	730.100	44.840	774.940
1970	799.440	54.750	854.190
1971	824.300	47.772	872.072
1972	890.800	47.520	938.320
1973	877.510	40.670	918.180
1974	838.986	38.974	877.960
1975	929.702	34.195	963.897
1976	997.894	36.425	1.034.419
1977	1.017.325	35.802	1.053.127
1978	990.360	30.650	1.021.010
1979	1.094.220	42.210	1.136.430
1980	945.974	35.089	981.063

⁶⁹ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

Tüm yıllarda toplam sığır sayısı toplam manda sayısından fazladır. Bundan dolayı toplam sığır sayısı büyükbaş hayvan sayısının toplamıyla doğru orantılı olup aynı yıllarda artış ve azalış göstermektedir. Toplam sığır sayısı ve büyükbaş hayvan toplamı 1929 yılında 1927 yılına göre azalış göstermiştir. 1928 yılına ait veriler ise bulunmamaktadır. 1929 yılından sonra 1932 yılına kadar artış göstermiştir. 1933 yılı ve 1934 yılında ise kendinden önceki yıla göre azalma görülmektedir. 1935 yılından 1938 yılına kadar artışlar olurken 1939 yılına gelindiğinde ise toplam sığır sayısında yok denilecek kadar az bir artış olup toplam büyükbaş hayvan sayısı ise bir önceki yıllara aynı veri değerine sahip olmuştur. 1940 yılında artış görülürken, 1940 yılından 1945 yılına kadar düzenli olarak kendinden bir önceki yıla göre bir yıl artış öteki yıl azalış görülmektedir. 1946 yılından sonra ise 1948 yılına kadar artışlar izlenmektedir. 1949 yılından 1954 yılına kadar tekrardan kendinden önceki yıla göre bir yıl artış bir yıl azalış olmuştur. 1954 yılında artış olmuş ve 1959 yılına kadar bu artış devam etmiştir. 1959 yılında hem toplam sığır sayısında hem de büyükbaş hayvan toplamında en yüksek değerler kaydedilmiştir. 1960 yılında ise toplam sığır sayısında 1.7 oranında, toplam büyükbaş hayvan sayısında ise 1.8 oranında azalma olmuştur. 1961 yılında ise bu azalma devam ederken 1962 yılından 1967 yılına kadar artışlar devam etmiştir. 1968 yılında ve 1969 yılında azalma görülürken bunu takip eden 1970, 1971 ve 1972 yıllarında ise artış görülmektedir. Bu 2 yıl azalış ve 3 yıl artış düzeni bir sonraki 5 yılda da görülmüş olup, 1973 ve 1974 yıllarında azalma, 1975, 1976, 1977 yıllarında da artış olmuştur. 1978 yılında azalma izlenirken 1979 yılında tekrar artmış ve 1980 yılında ise azalmıştır⁷⁰.

Toplam manda sayısı 1929 yılında 1927 yılına göre azalmış, 1930 yılında ise artmıştır. 1931 yılında kendinden önceki yıla göre çok az bir düşüş yaşanmıştır. 1932 yılında artış görülürken, 1933 yılında azalış görülmektedir. 1933 yılında görülen bu azalma 1934 yılında da devam etmiştir. 1935 ve 1938 yılları da dahil olmak üzere bu yıllar arasında devamlı artış görülmüş ve 1939 yılında çok az azalma olmuştur. 1940 yılında ise tekrardan artış izlenmekte iken 1941 yılından 1943 yılına kadar azalmalar görülmüş, 1944 yılında ise tekrardan artış olmuştur. 1944 yılından 1946 yılına kadar kendinden önceki yıla göre bir yıl artış bir yıl azalış görülmektedir. 1946 da görülen artış 1947 ve 1948 yıllarında da devam etmiştir. 1949 yılında azalma olurken 1950,

---

⁷⁰ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

1951 ve 1952 yıllarında artışlar olmuştur. 1953 yılında düşüş görülürken 1954 yılından 1959 yılına kadar artış görülmüş ayrıca 1960 yılında ise % 6 oranında çok ciddi bir azalış olmuştur. 1961 yılından 1968 yılına kadar artışlar devam etmekle beraber 1969 yılında azalma görülmüş ve 1970 yılında artmıştır. 1971 yılından 1975 yılına kadar azalmalar olmuştur ayrıca 1976 yılında artış yaşanmış ve 1980 yılına kadar kendinden önceki yıla göre bir artış bir azalış olmuştur. 1980 yılında ise azalma görülmüştür. Büyükbaş toplam sayısı ve manda sayısında 1931, 1938, 1939 (manda sayısında azalma olurken, büyükbaş hayvan sayısı toplamı aynı), 1942, 1951, 1961, 1968, 1971, 1972, 1975, 1977 yılları haricinde doğru orantı bulunmaktadır⁷¹.

Cumhuriyet öncesinde Bursa, Ege ve Kars'ta Simental, Hollanda, Montafon, Mısır, Sviç, Halep ve Kırım ırklarının düzensiz girişi sonucunda farklı melez türü görülmüş ancak sığırcılık alanında dört yerli cins ön plana çıkmıştı. Bunlar; doğu kırmızısı, yerli kara ırk, boz ırk ve güney sarı ve kırmızı ırklardan oluşmaktaydı. Kuzey Anadolu'da Kars, Ardahan ve Erzurum'u kapsayan alanda doğu kırmızısı bulunmaktaydı. Bu ırkın et, süt ve çekim verimi yüksek olduğundan geliştirilmeye uygundu. Bu inekler ortalama 300-350 kilo ve boğaları ise 500-600 kilo gelmekteydi. 1936'da doğu ırkının geliştirilmesi amacıyla 20.000 dönümlük alanda Göle İnekhanesi kurulmuştu. Ayrıca 1939'da Tokat'ta Kozova İnekhanesi, 54.000 dekar alanda kurulmuş ve 10.000 dekarlık İncesu yaylası bu inekhaneye tahsis edilmişti. İnekhanelerde yetiştirilen boğalardan köylünün damızlık ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştı⁷².

Kars ekonomisinde büyükbaş hayvancılık önemli bir yer tutmakla beraber sığırlar büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ön sırada yer almaktadır. Yerli ve melez ırk olmak üzere sığırlar iki gruba ayrılmıştır. Yerli ırklar, kırmızı dolma, orta boylu olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Göle ırkı; 1- 1,25 boy yüksekliğine sahip, orta boy vücut özelliği bulunan, kırmızı koyu kırmızı ve kırmızı mor renginde de bulunmaktadır. Göle ırkı hükümet tarafından da önemle üzerinde durulmuş bir hayvan ırkıdır. Bu sığırların önemli özelliklerinden biri de hastalık ve açlığa dayanıklı olmalarıdır⁷³.

⁷¹ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

⁷²İbrahim İnci, "Atatürk'ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C: XXVI, Temmuz 2010,s.375.

⁷³Altan, "1929-1945 Yılları Arasında Kars'ın Ekonomik Durumu", s.427.

1.3. Küçükbaş Hayvancılık

Türkiye’de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde koyun ilk sırayı almaktadır. Koyun daha çok eti ve sütü nedeniyle tercih edilmektedir. Meraların bol olması ayrıca sermaye masraflarının da fazla olmaması nedeniyle koyun yetiştiriciliği tercih edilmektedir⁷⁴.

Kars’ta başlıca üç çeşit koyun cinsi bulunmaktadır. Bunlar; Mor veya Kızıl Karaman “Mazik”, Herik, Ak Karaman veya İran koyunudur. Mazik koyunları hemen hemen her ilde bulunmaktadır ve doğunun asıl koyunu olarak bilinmektedir. 50-60 kilo ağırlığındadır. Mor, koyu kırmızı renklerindedir. Boyları 65-85 santim civarındadır. Boynuzlu ve boynuzsuz olanları bulunmaktadır. Boynuzları kalın ve kıvrımlıdır. Celep⁷⁵ler tarafından genellikle boynuzlu olanları tercih edilmektedir. Et ve süt verimleri yüksek değildir. Herik koyunları ise Ruslar tarafından getirilen küçük cüsseli, etleri lezzetli koyunlardır. Yünleri iyi ve beyaz bir ırktır. Maziklere göre küçük cüsseli ve 30-40 kilo ağırlığındadır. Boyları 50-60 santim civarındadır. Cüsselerinin küçük olmasından dolayı Maziklere göre fiyatları daha azdır. Bu ırk koyunların saf halinde bulunanlarına az rastlanmaktadır. Daha çok Türk- Rus sınırına yakın Karapapak⁷⁶ köylerinde saf örnekleri görülmektedir. Diğer bir koyun cinsi olan İran Koyununun göz, burun ve ağızlarının yanında siyah haleleri bulunmaktadır. Bu koyu renk bazen kahverengiye kadar değişmektedir. Gövdeleri uzun, ağırlıkları Maziklere yakın iri koyunlardır. Bu koyunlar hem yaz hem de kış aylarında sadece ot yemektirler. Erzurum celepleri sadece yaz ayında yaylalarda besiyeye tuttıkları bu hayvanları kışın arpayla beslemektedirler. 15 Mayıs’tan eylül ayının ortalarına kadar sağılan bu hayvanların sütleri az bulunmaktadır⁷⁷.

⁷⁴Aydın, **Kars Ekonomisi (1923-1970)**, s.20.

⁷⁵**Celep:** Koyun, keçi, sığır vb. kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse, www.sozluk.gov.tr., (Erişim Tarihi: 12.08.2020)

⁷⁶**Karapapak:** Kabul edilen genel bir görüşe göre siyah kuzu derisinden papak/ kalpak giydiklerinden dolayı bu isimle anılmışlardır. “Karakalpak”, “Karapapak”, veya “Karabörklü” isimleri de aynı anlamda kullanılmıştır. Karapapakların bir kısmına “Terekeme” de denilmektedir. Bu kelime “Türkmen” sözünün Arapça çoğul şeklini gösteren “Terakime” nin halk ağzıyla söyleniş şeklidir. Terekeme sözünün terim anlamı ise, genellikle kara çadırlarda göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Borçalı/ Kazak/ Ahılkelek, Karapapak köyelerine verilen isimdir. Bu isim Azerbaycan ve Kars’ta yerleşik Karapapaklar için kullanıldığı gibi başka Türk tayfaları içinde kullanılmıştır., Ali Kafkasyalı, “Karapapak Türkleri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]** 48, Erzurum, 2012,s.271-272.

⁷⁷Üresin, **Kars Sütçülüğü Hakkında**, s.17-18

Tablo 5: 1927-1980 Yılları Arasında Kars'ta Yetiştirilen Küçükbaş Hayvan Sayısı⁷⁸.

Yıllar	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Toplam
1927	289.062	53.554	1.223	343.839
1929	430.922	66.451	796	498.169
1930	548.551	76.574	847	625.972
1931	575.962	72.094	1.164	649.220
1932	489.822	51.932	2.059	543.813
1933	388.502	34.457	1.604	424.563
1934	206.822	20.835	754	228.411
1935	344.997	35.874	754	381.625
1936	644.336	80.313	7.204	731.853
1937	733.737	96.219	10.211	840.167
1938	908.030	129.089	14.755	1.051.874
1939	908.126	129.092	14.757	1.051.975
1940	996.031	145.945	17.277	1.159.253
1941	964.350	121.429	17.654	1.103.433
1942	585.098	80.172	13.299	678.569
1943	487.452	96.562	9.316	593.330
1944	568.760	103.957	4.619	677.336
1945	833.208	144.806	11.344	989.358
1946	901.785	152.419	14.531	1.068.735
1947	953.123	154.842	14.473	1.122.438
1948	1.046.028	155.316	12.503	1.213.847
1949	680.629	101.515	8.567	790.711
1950	761.508	121.534	0	883.042
1951	803.197	138.836	0	942.033
1952	1.044.155	180.486	0	1.224.641
1953	759.280	144.554	0	903.834
1954	987.162	187.920	0	1.175.082
1955	1.137.234	216.126	0	1.353.360
1956	1.247.554	240.251	0	1.487.805
1957	1.497.062	288.299	0	1.785.361
1958	1.700.619	316.433	0	2.017.052
1959	1.870.680	348.083	0	2.218.763
1960	1.869.355	267.526	0	2.136.881
1961	1.364.054	163.839	0	1.527.893
1962	1.434.811	167.791	0	1.602.602
1963	1.603.800	182.760	916	1.787.476
1964	1.607.745	177.211	260	1.785.216
1965	1.667.280	172.360	90	1.839.730
1966	1.719.640	181.800	100	1.901.540
1967	1.854.600	198.900	580	2.054.080
1968	1.894.210	223.130	930	2.118.270
1969	1.415.700	111.930	0	1.527.630
1970	1.321.800	108.300	800	1.430.900
1971	1.330.200	116.080	2.520	1.448.800
1972	1.442.770	112.010	3.050	1.557.830
1973	1.477.570	109.510	1.830	1.588.910
1974	1.428.860	98.240	1.840	1.528.940
1975	1.603.270	107.520	1.710	1.712.500
1976	1.689.010	117.610	2.290	1.808.910
1977	1.949.820	122.670	2.000	2.074.490
1978	1.996.270	123.950	1.860	2.122.080
1979	2.232.200	158.000	2.860	2.393.060
1980	2.179.910	160.290	2.270	2.342.470

⁷⁸ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

Koyun sayısında 1927 yılından 1931 yılına kadar devamlı artış görülmüştür ancak 1928 yılına ait veriler bulunmamaktadır. 1932 yılından 1934 yılına kadar ise devamlı bir düşüş izlenmiş ve 1935 yılından 1940 yılına kadar tekrardan bir artış görülmüştür. Ayrıca 1938 ve 1939 yıllarında koyun sayısında fazla bir değişim olmayıp değerler birbirine oldukça yakındır. 1927 yılından itibaren süregelen değişimler incelendiğinde 1941 yılına kadar çok fazla artış olmuş buna rağmen 1941 yılında kendinden önceki yıla göre azalma görülmüştür. 1942 yılında kendisinden önceki yıla göre azalma görülmüş ve 1943 yılında ise bu düşüş devam etmiştir. 1943 yılındaki koyun sayısı 1940 yılındaki koyun sayısına göre yaklaşık yarı yarıya azalış göstermiştir. 1944 yılından 1948 yılına kadar artış olmuştur. 1949 yılında kendinden önceki yıla oranla 1.5 katı kadar azalma olmuş ve 1950 yılından 1952 yılına kadar tekrar artış olmuştur. 1953 yılında ise 1.3 katı kadar azalma görülmektedir. 1953 yılından 1959 yılına kadar tekrar artış olmuş ancak 1960 yılında ve 1961 yılında tekrardan azalmalar izlenmektedir. 1962 ile 1968 yılları arasında artış devam etmiş ve bunu 1969 ve 1970 yıllarında ki azalma takip etmiştir. Bu artış ve azalma durumu sonraki yıllarda 1970 ve 1973 yıllarında artış, 1974 yılında ise azalma olarak görülmüştür. 1975 ve 1979 yılındaki artışı 1980 yılındaki azalma izlemiştir ayrıca en yüksek değer 1979 yılında kaydedilmiştir. Tüm yıllardaki küçükbaş hayvan sayısı dağılımında en yüksek değer koyuna aittir ve toplamla doğru orantılı olduğu gözlemlenmiştir⁷⁹.

Kıl keçisi sayısı 1943, 1964, 1965, 1972, 1973 ve 1980 yıllarında koyun artış ve azalmasıyla ters orantılı iken diğer tüm yıllarda artış ve azalış durumları aynıdır. 1959 yılında ise en fazla kıl keçisi sayısına ulaşılmıştır⁸⁰.

Tiftik keçisi sayısında 1929 yılında, 1927 yılına göre azalma olmuştur. 1928 yılına ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1930 yılından 1932 yılına kadar artış olurken, 1933 yılından 1934 yılına kadar azalma olmuştur. 1935 yılındaki verilerin ise kendinden önceki yıla aynı olduğu gözlemlenmiştir. 1936 yılından 1941 yılına kadar artış olmuş ve 1941 yılında en yüksek tiftik keçisi sayısına ulaşılmıştır. Tiftik keçisi sayısında ki değişim 1927 yılıyla kıyasladığında 14 katından fazla bir sayıya ulaşmıştır. 1942 yılında başlayan azalma 1944 yılına kadar sürmüş, 1945 yılında ise 2.4 katı kadar artış olmuştur ve bu artış 1947 yılına kadar devam etmiştir. 1948 yılından 1949 yılına kadar düşüş olmuştur. 1950 yılından 1962 yılına kadar Tiftik

⁷⁹ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

⁸⁰ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

Keçisi sayısı sıfır olarak gösterilmiştir. Tiftik Keçisi sayısı 1963 yılında 916'yı göstermiştir. 1963 yılından 1965 yılına kadar düşüş olmuş, 1966 yılından 1968 yılına kadar artış izlenmiştir. 1969 yılında ise tekrardan sıfır değerini göstermiştir. 1970 yılında 800 olan değer 1972 yılına kadar artmış, 1973 yılında ise 1.6 oranda düşüş göstermiştir. 1974 yılında çok az bir artış meydana gelmekle birlikte yaklaşık aynı değerlerde seyretmiştir. 1975 yılında kendinden önceki yıla göre düşüş olmuş ve hemen ertesi yıl olan 1976 yılında tekrardan artış olmuştur. 1977 ve 1978 yıllarında kendilerinden önceki yıla oranla düşüş olurken 1979 yılında tekrardan artış olmuş ve son olarak 1980 yılında düşüş olmuştur. Tiftik Keçisi sayısı toplam küçükbaş hayvan sayısına en az etki eden tür olmuştur. Küçükbaş hayvanların toplam değerleri koyun sayısındaki artış ve azalma durumu ile aynı olup en fazla küçükbaş hayvan verisi 1979 yılında, en düşük değer ise 1934 yılında kaydedilmiştir⁸¹.

1.4. Kümes Hayvancılığı

Kars'ta kümes hayvancılığında ilk sırayı kaz yetiştiriciliği almaktadır. Sert iklim özellikleri bu kümes hayvanı için uygundur. Kaz yetiştiriciliği geleneksel yöntemlerle yapılmakla birlikte kaz yetiştiriciliği ile ilgili olarak 1929-1945 yılları arasında sayısal verilere rastlanmamaktadır⁸².

Kars'ta kaz yetiştiriciliğinin yapıldığı yerlerden biriside Çıldır'dır. Çıldır, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alıp; 47 köyü, 21.000 nüfuslu bir ilçesidir. Çıldır-Kars 84, Çıldır- Ardahan 42.500 ve ayrıca Sovyet sınırına ise 23 kilometre ve oldukça düzgün şöşalarla bağlıdır. Köylülerin gayretiyle yapılan yollar sayesinde köylüler tüm köylere tekerlekli araç işleyecek şekilde gidilebilmekteydiler. Çıldır'da her ev fakir olsa dahi 50 ila 60 arasında kaz beslemekteydi. Baharda bu kazlar civciv çıkartmaktaydılar. Hiçbir ekonomik gider olmadan çayırlarda otlayarak büyümektedirler. Sonbahar gelince kazlar kesilerek etleri dondurulmakta ve kış geldiğinde ise yenilmekteydi. Denilebilir ki Türkiye'de en çok et sarf eden Çıldır köylüleridir. Kazların tüyleri ise köylüye önemli bir gelir sağlamaktaydı⁸³.

1929-1945 yılları arasında kaz yetiştiriciliğine dair sayısal veriler olmasada, 1938 yılı itibariyle bölgede meyve, kereste, orman ve kümes hayvanları, kesilen hayvanlar ve

⁸¹ <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

⁸² Altan, "1929-1945 Yılları Arasında Kars'ın Ekonomik Durumu", s.432-433.

⁸³ **Kars Gazetesi**, 13 Eylül 1938, sayı:676.

hayvan maddeleri hakkında etraflı ve önemli bir istatistik kazandırmak amacıyla İstatistik Umum Müdürlüğü'nce girişime başlanmış ve konuyla ilgili olarak fişler ve karneler Kars'a gelmiştir. Yerelde yapılan bu bilgiler daha sonra İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından değerlendirilmiştir⁸⁴.

Tablo 6: 1935-1941 Yılları arasında Kars'ta tavuk, horoz ve hindi sayıları ile tavuk yumurta sayısı⁸⁵.

Yıllar	Tavuk ve Horoz Sayısı	Hindi Sayısı	Tavuk Yumurtası Sayısı
1935	351.800	2.395	33.421.000
1936	400.555	6.000	38.052.725
1937	228.960	4.190	21.751.200
1938	233.272	4.364	11.074.350
1939	172.342	6.800	9.170.020
1940	135.980	11.679	7.374.000
1941	107.331	10.535	4.649.449

*Rakamlar üç sıfır ilavesiyle okunacaktır.

Tavuk ve horoz sayılarında 1936 ve 1938 yıllarında bir önceki yıla göre artış yaşanmış sonraki yıllarda düşüş göstermiştir. Tavuk ve horoz sayısı en fazla 1936, en az ise 1941 yılında görülmektedir. Hindi sayısı ise sadece 1937 yılında kendinden önceki yıllara göre düşüş gösterirken en fazla 1941, en az ise 1935 yılında görülmektedir. Tavuk yumurta sayısında ise 1936'da kendinden önceki yıla göre artış olmuşken 1937 yılında en fazla düşüş yaşanmış daha sonraki yıllarda ise bu düşüş devam etmiş ve 1941 yılına gelindiğinde tavuk yumurtası sayısında en düşük değer kaydedilmiştir⁸⁶.

⁸⁴Kars Gazetesi, 29 Birinci Kanun 1937, sayı: 609.

⁸⁵Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-1941**, Ankara, 1943, s.8.

⁸⁶B.İ.U.M, **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-1941**, s.8.

Tablo 7: 1935-1943 Yılları Kars'ta tavuk ve horoz sayısı, hindi sayısı ve tavuk yumurtası sayısı⁸⁷.

Yıllar	Tavuk ve Horoz Sayısı	Hindi Sayısı	Tavuk Yumurta Sayısı
1935-1939 5 Yıllık Ortalama	277	5	22.694
1940	136	12	7.374
1941	107	11	4.649
1942	199	10	3.529
1943	111	6	4.108

*Rakamlar üç sıfır ilavesiyle okunacaktır.

Tablo, 1935-1939 ve 1940-1943 olmak üzere iki gruba ayrıldığında tavuk ve horoz sayılarında iki kat düşüş gözlenirken tavuk yumurta sayısında ise dört buçuk katından fazla azalış ve hindi sayısında da bir buçuk katından fazla artış olmuştur⁸⁸.

Kars'ta kümes hayvancılığı içerisinde yer alan tavukçuluk iklim şartlarının müsait olmaması nedeniyle yetiştirme kolu olarak ele alınmamıştır. Yetiştiriciler kışın evinde ya da damlarda tavuk yetiştirse de fenni kümeslerin ısıtılması için gerekli tutarın elde edilecek kardan düşük olacağı düşüncesiyle fazla gelişim göstermemiştir⁸⁹.

1.5. Arıcılık

Kars, zengin çayır ve meraları bünyesinde bulunduran ve geniş flora itibarıyla önemli bir hudut şehridir. Yüzölçümü 18.583 kilometre. 15 ilçesi 782 köyü ve 700.000'e yakın nüfusa sahiptir. Nüfus yoğunluğu ilçe ve köylerde daha fazladır. Halkın % 80'ni geçimini hayvancılıkla karşılamaktadır⁹⁰. Bu faaliyetler içerisinde arıcılık da bölgede ciddi anlamda yapılmakta ve önemli bir ekonomik gelir oluşturmaktadır. Kars, bal üretiminde Türkiye'nin önemli şehirleri arasında yer almaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde Kars'ta arıcılık faaliyetlerinin yapıldığı görülmektedir.

⁸⁷Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43**, Ankara, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, s.8.

⁸⁸Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43**, s.8.

⁸⁹**Kars Eli Dergisi**, Mart 1965, sayı:8, s.14-15.

⁹⁰**Kars Eli Dergisi**, Mart 1965, sayı:8, s.4

Tablo 8: 1935-1941 Yılları Arasında Kars'ta Kovan Sayısı, Bal ve Balmumu İstihsalatı ⁹¹.

Yıllar	Kovanlar		Elde Edilen	
	Eski	Yeni	Bal (kg)	Balmumu (kg)
1935	7.795	604	146.370	33.525
1936	8.500	7.900	160.400	24.600
1937	9.410	14.403	459.000	14.530
1938	9.410	14.403	439.500	13.766
1939	8.763	14.178	239.474	24.196
1940	5.678	11.257	123.769	7.965
1941	4.771	11.356	73.987	4.622

Tablo 9: 1935-1943 Yıllarında Kars'ta kovan sayısı, bal ve bal mumu istihsalatı ⁹².

Yıllar	Kovanlar		Elde Edilen	
	Eski	Yeni	Bal (kg)	Balmumu (kg)
1935-1939 5 Yıllık Ortalaması	8.776	10.298	288.949	22.123
1940	5.678	11.257	123.769	7.965
1941	4.771	11.356	73.987	4.622
1942	11.711	7.535	156.626	13.889
1943	3.451	8.008	79.885	3.148

1935-1936 yılları arasında eski kovan sayısının yeni kovan sayısından fazla olduğu ve elde edilen bal miktarlarının birbirlerine yakın oldukları görülmüş ayrıca elde edilen bal mumu değeri de tabloda ki en yüksek iki değer olarak izlenmektedir. 1937 yılına gelindiğinde ise eski kovan sayısında bir önceki yıla göre artış olmasına rağmen yeni kovan sayısında bir buçuk katından fazla artış göstererek, eski kovan yeni kovan arasındaki fazlalık oranı değişiklik göstermiş ve 1937 yılından sonra

⁹¹B.İ.U.M, Tavukçuluk, Arıcılık, İpek böcekçiliği İstatistikleri 1935-1941, s.14.

⁹²Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tavukçuluk, Arıcılık, İpek böcekçiliği İstatistikleri 1935-1943, s. 14.

daima eski kovan sayısından fazla olmuştur Bal miktarı ise yeni kovan sayısı eski kovan sayısını geçtiği ilk yıl olan 1937 yılında iki buçuk katından fazla bir artış göstererek en yüksek değerine ulaşmış ve bal mumunda da düşüş yaşanmıştır. 1938 yılına gelindiğinde ise kovan sayıları 1937 yılıyla aynı olmasına karşılık bal ve bal mumu üretiminde az bir miktar düşüş yaşanmıştır. 1939 yılında eski kovan ve yeni kovan sayılarında az bir miktar düşüş yaşanmışken bal miktarındaki azalma bir buçuk katından fazla azalmış, bal mumu ise hemen hemen aynı oran olan bir buçuk katından fazla artış göstermiştir⁹³.

1940 ve 1941 yılları arasında yeni kovan sayısındaki ufak bir artış dışında tüm verilerde düşüşler gözlemlenmiş iken 1941 ve 1942 yıllarında durum tam tersi olarak yeni kovan sayısındaki bir miktar düşüş dışında tüm verilerde, en fazla balmumunda üç katı olmak üzere artışlar olmuştur. 1943 yılında ise eski kovan sayısındaki en fazla düşüşü görürken yeni kovan sayısında bir miktar artış olmuş ve bal ve bal mumu sayısında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Bal mumu sayısı ve eski kovan sayısındaki en düşük veri değeri bu yılda yazılırken yeni kovan ve bal miktarındaki değerler ise en düşüğe yakın değerler olmuştur⁹⁴.

Arıcılık faaliyetlerinin yapılmasında bölge halkının bilinçlenmesi amacıyla birçok kurslar açılarak bölge halkına hizmet sunulmuştur. 7 Mart 1958'de Bugün Gazetesi'nin haberinde Ziraat Müdür Vekili Saffet Türkoğan, Göle Ziraat Muallimi Avni Acar ve Kars Arıcılar Cemiyeti Başkanı Rıza Gökçe'nin teşvik ve organizasyonu ile faaliyete geçen arıcılık kursu çalışmalarına devam etmiştir. Kursu kayıtlı 230 kişi yer almakla beraber kayıtlı olmayanlarla 300'e yakındır. Kursun Ardahan ve ilçelerinde de devam edeceği belirtilmiştir. Kars Arıcılar Cemiyetinde 400 aza bulunmakla beraber bunlardan yalnızca 140 kişinin diploması bulunmaktaydı. Yıl içerisinde fenni kovanların Ayancık Kereste Fabrikası'ndan getirilmesi düşünülmüştü. Ayrıca Ziraat Bankası 35,40 arıcıya 65.000 liraya yakın kredi açmıştı. Kars'ta dadant kovanının⁹⁵ yerleştirilmesi için ise çalışmalar

---

⁹³ B.İ.U.M, **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-1941**, s.14.

⁹⁴ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-1943**, s. 14.

⁹⁵ **Dadant Kovanı**: Kovan iç ölçüleri, 455mm, 455mm iç yüksekliği 310mm, gövde et kalınlığı 30 mm olan, 12 çerçeve, tabanın kuluçkalığa çakılı olmadığı için, yaz veya kış aylarına göre kuluçkalığın 90° çevrilerek, kovan giriş deliğine göre çerçevelerin dik veya paralel konuma getirilebilen, yarım kat ballık ile genellikle kışı soğuk ve şiddetli geçen yerlerde kullanılan bir kovandır, <https://www.aricilik.gen.tr/index.php?topic=5403.0> (Eişim Tarihi: 11.06.2020), Bknz, Ali

yapılmıştı⁹⁶. Arıcılık kursuna katılan öğrenciler Ziraat Müdürü ile Kars Arıcılar Cemiyeti yetkilileri tarafından sınava alınmışlar bu sınava 350'ye yakın kişi girmişti⁹⁷.

Türkiye'de bal üretimi eski tip kovanlarla çoğunlukla yapılırken zaman ilerledikçe bunun sayısında azalmalar yaşanmış buna karşılık yeni tip kovan miktarında ise artış gözlemlenmiştir. Kars, Türkiye'de yeni tip kovanların kullanılmaya başlandığı ilk yerdir. Yeni tip kovanlar I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar tarafından getirilmiş ve giderek yaygınlaşmıştı⁹⁸.

1965 yılında arıcılık faaliyetlerinde kovanların standart olmayışı nedeniyle ve arı hastalığı gibi nedenlerle bal üretiminde düşüş yaşanmıştı. Bölgede Dadanblant ve Langatrat iki tip kovan tavsiye edilmişti. Kovanlara kolay ulaşmak amacıyla şehir merkezinde veya civar ilçelerin birinde atölye kurulması amacıyla girişimde bulunarak proje hazırlanmış ve Tarım Bakanlığı'na sunulmuştu. Atölye yapılıncaya kadar bu 2 tip kovanın Ayancık Orman İşletmesi'nden temini istenmişti⁹⁹.

Kars'ta arı türleri içerisinde Kafkas ırkı bal arıları yaygındı. Bu arıların verimleri oldukça yüksektir. 1971 yılı itibariyle 33.500 kovanın 2500'ü eski, 31.000 ise modern kovanlardan oluşmaktaydı. 1980'de kovan sayısı 50.000'ni bulmuş ve Türkiye içindeki oranı % 2 olmuştu. Bal üretiminin Türkiye toplamında ki payı ise arı kovanı payından daha yüksek olmuştur. 1960 ile 1980 yıllarını karşılaştırıldığında; 1960'da 342 tonluk bal üretimi ile Türkiye toplamının % 3,5'ini karşılarken 1980'de ise 835 ton ile Türkiye içindeki payı % 3,3'e düştüğü görülmektedir¹⁰⁰. Kafkas ırkı arılarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla Kars'a diğer yerlerden gelen seyyar arıcılara karşı büyük bir uğraş verilmekteydi. Ardahan'da Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak Arıcılık Enstitüsü kurulmuş ve bu

---

Korkmaz, **Anlaşılabilir Arıcılık**, Samsun, Samsun Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü Yayını, 2013, s.20.

⁹⁶**Bugün Gazetesi**, 7 Mart 1958, sayı:15.

⁹⁷**Bugün Gazetesi**, 10 Mart 1958, sayı:17.

⁹⁸Harun Tuncel, "Türkiye'de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış", **Türkiye Coğrafyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:1, Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1992, s.104-105

⁹⁹**Kars Eli Dergisi**, Şubat 1965, sayı:7.

¹⁰⁰**Yurt Ansiklopedisi**, "Kars" maddesi, s.4518.

enstitünün arıcılığın gelişmesinde ve arıcıların yetiştirilmesinde önemli bir yarar sağlayacağı düşünülmekteydi¹⁰¹.

1.6. Hayvancılıkta Yaşanan Sorunlar

1.6.1. Bölgede Görülen Hayvan Hastalıkları

Hayvan yetiştiriciliğinde karşılaşılan önemli sorunlardan birisi hayvanlarda baş gösteren hastalıklardır. Bu hastalıkların tedavisinin hızlı bir şekilde yapılması önem arz etmektedir. Şöyleki hastalığın tedavi süresinin hızlı olması telefati önlediği gibi diğer hayvanlara da yayılmasının önüne geçmektedir. Bu durum yetiştiricilerin önemli sorunlarından biridir. Özellikle veteriner hekimlere ihtiyaç her zamankinden daha fazla duyulmaktadır. Hastalığın nedeninin bir an evvel bulunup tedavi sürecinin başlaması salgınlarında önüne geçebilmesinde önemli bir unsur oluşturmuştur.

Kars'ta hayvancılıkla ilgili problemlerin çözümü ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için vilayet merkezinde ve kazalarında veteriner hizmetlerinin cumhuriyetin ilk yıllarından beri verildiği görülmektedir. 15 Ağustos 1938'de Arpaçay ve Çıldır kazalarında hayvan organizasyon işlerine başlanmıştır. Ziraat Vekâleti tarafından hayvan yetiştirme mutahassısı Mümtaz Ünal başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur. Heyette Mümtaz Ünal'ın yanı sıra vilayet veteriner kadrosuna geçici olarak atanan Arpaçay hayvan yetiştirme mutahassısı Veteriner Feyzurrahman ve Çıldır Veterineri Ziya Kalhan ve ayrıca Çıldır ve Arpaçay sağlık memurları Fikri ve Hüsnü Bey'ler refakat edeceklerdi. Bu çalışmalar sürdürülürken Kars vilayetinin mezbaha işlerinin Veteriner Abdullah tarafından yapılması vilayetçe tespit edilmiş ve mumaileyh işe başlanılmıştı¹⁰².

1954 yılında Kars'ın ilçe ve köylerinde baş gösteren çeşitli hastalıklar nedeniyle küçükbaş ve büyükbaş hayvanların hayatı tehlikeye girmişti. Merkez Veteriner Hekim Rahmi Tokgöz'ün yoğun çalışmaları sonucunda önemli bir başarı elde edilmişti. Çıldır'ın Cala Köyünde şarbon hastalığının baş göstermesi üzerine müdahalede bulunulmuş ve köydeki 7000 hayvan teker teker ilaçlanmıştı. Hayvanlarda herhangi bir kayıp yaşanmamıştı. Çıldır'a bağlı Kokuç ve Suhara köylerinde veteriner tarafından hayvanlar kontrol edilmişti. Yine Arpaçay'a gidilmiş

¹⁰¹1973 Kars İl Yıllığı, s.142.

¹⁰²Kars Gazetesi, 16 Ağustos 1938, sayı: 669.

ve Purut, Arazoğlu, Yukarı Canbaz, Zavotlar ve Miçke yaylasında da muayeneler yapılmıştı. Rahmi Toksöz ile Bakanlık tarafından görevlendirilen Mütchassis Veteriner Hekim köyleri gezerek koyunlarda baş gösteren hastalıkların ne olduğunu anlamak için otopsiler yaparak teşhis ve tedavide bulunmuşlardı. Çıldır'ın Purut Köyünde "Yanıkara" hastalığının baş göstermesi üzerine Rahmi Tokgöz 300 hayvanı aşılamış ve hastalığın yayılmasını engellemişti. Tokgöz köylülerin talebiyle Çıldır'ın Pehreşen, Karavel Köylerine gitmiş "Yanıkara"ve "şarbon" hastalıklarının önlenmesi amacıyla tedbirler almıřlardı¹⁰³. 1960 yılında Kars milletvekilleri kıl kurt hastalığının bölgede koyun telefataına sebep olduğunu belirtmişler ve konuyla ilgili olarak Ziraat Vekâleti nezdinde gerekli önlemlerin alınması için haber verilmiřti¹⁰⁴.

Yine 1964 yılında Kars'ta şarbon, şap, koyun çiçeği, kuduz, yanıkara, ruam, bradzo, ikter hastalığı çıkmıştı. Gerekli idari tedbirlerin alınmasıyla hastalığın önüne geçilmişti. Aynı yıl içinde koruyucu olarak şarbon, çiçek, ikter, yanıkara, bradzo, şap ve at vebası hastalıklarına karşı 333.559 baş muhtelif cins hayvan aşılanmıştı. 152.850 baş koyun ve 430.700 baş sığır ise iç ve dış parazitlere karşı ilaçlanmıştı. Aynı yıl içerisinde Burucello abartüs bank mücadelesinde Büyük ve Küçük Boğatepe Köylerinde 2426 inekten kan alınmış ve bunlardan 237 baş müsbet bir tepki verdiğinden tazminatlı olarak kesilmiřti¹⁰⁵.

1.6.2. Salgın ve Paraziter Hastalıklarla Mücadele

1965 yılında Kars'ta hayvansal ürünlerin üretimini engelleyen sebeplerden biri salgın ve paraziter hastalıkların verdiği zarardı. Paraziter hastalıklardan korunma olanağına sahip olunmadığı sürece hayvanlar ne kadar iyi beslenirse beslensin yapılan çalışmaların karşılıksız kaldığı görölmektedir. Her yıl paraziter hastalıklar nedeniyle ihraç edilen 150 bin baş sığır ile 600.000 kasaplık koyunun % 20 oranında et kaybına uğradığı bilinmelidir. Yine paraziter hastalıklar nedeniyle sağmal ineklerin ve koyunların % 20- 25 oranında süt kaybına uğradıkları dikkate alınırsa sadece bu konuda Kars ilinin yılda 250 milyon lira verim kaybına uğradığı görülür. Kars'ta salgın ve paraziter hastalıkların sebep olduğu telefata, koyunlarda %5, sığırlarda ise %2'ye düşürölmesi teknik bir güce dayanmaktadır. Bu güç oluşturulduğu takdirde

¹⁰³İlyas Topçu, **1946-1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat**, Kafkas Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kars 2014, s.363.

¹⁰⁴**Ekinci Gazetesi**, 25 Nisan 1960, sayı:2517.

¹⁰⁵**Kars Eli Dergisi**, Mart 1965, sayı:8, s.15.

istenilen seviyeye ulaşmak mümkün olur. Bu yönde bir hizmetin geliştirilmesi Kars için yılda 150 milyon liralık bir gelir kaybının önüne geçecektir¹⁰⁶.

1.6.3. Kars'ta Hayvan Yemi Sıkıntısı

Türkiye, 1945'te II. Dünya Savaşı'nın bittiği döneme kadar dış baskılara maruz kalmasına rağmen savaşa girmemişti. Bu bir anlamda gençlerin savaş meydanlarında ölmesini engellemiş ve yurdunda yakılıp yıkılmasının önüne geçmişti. Ancak bu durum ekonomik bunalımın önüne geçmemişti. Sanayileşme stratejisiyle başlayan ve 1930'lu yıllarda kendini hissettiren kalkınma durmuş ve savaş ekonomisinin sorunları tekrardan ortaya çıkmıştı¹⁰⁷.

Tarım ve hayvancılık Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan halkın başlıca geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılığa bağlı olarak idare edilen bir bölgede iklimsel özellikler bölge halkının ekonomik faaliyetleri üzerinde etkili bir faktör olmuştur. Öyle ki bir yıl kuraklığın yaşanması ya da dolu ve sel gibi doğa olaylarının olması hayvancılığın ve tarımın kötü gidişatına neden olmaktadır.

1953 yılında bölgede çok sert geçen kış mevsimi hayvan yemi sıkıntısı yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Kars'ın ilçesi Iğdır'da Aralık ayında itibaren hayvancılıkla uğraşanların hayvan yemi bulamadıkları görülmektedir. İlçede kar kalınlığının önceki günlere nazaran daha da artması hayvan yeminin bulunması açısından zorlukların yaşanmasına neden olmuştu. Bu sıkıntılar ot fiyatlarının olduğundan daha fazla artmasına neden olmuş ve bankanın yapmış olduğu yardımlar bu ihtiyaçların giderilmesini sağlayamamıştı. Köylüler yolların açık olduğu zamanlarda koyunlarını Kars'a sevk etmeye başlayarak 20 ve 25 lira arasında hayvanlarını satmaya başlamışlardı¹⁰⁸.

Kars Valisi Hadi Uçar ve Ziraat Müdürü hayvan yemi sıkıntısını yerinde incelemek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla Kağızman, Tuzluca ve Iğdır'a hareket etmişti. Öncelikle Ziraat Bankası, 300.000 lira dağıtmış ve bu parayla ot, saman, pamuk çekirdeği ve arpa satın alınarak, ihtiyaçların satın alınması sağlandı. Daha sonraki

¹⁰⁶Kars Eli Dergisi, Mart 1965, sayı:8, s.6.

¹⁰⁷Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 1995, s.370.

¹⁰⁸Topçu, 1946-1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat Doktora Tezi, s.382.

günlerde sıkıntının artmasıyla Dil Üretim Çiftliğinden 150 ton otun Iğdır'a, Tuzluca ofis ambarında bulunan 125 ton arpanın Tuzluca'ya ve Kars ambarında bulunan 500 ton arpanın Iğdır ve Kağızman ilçelerine gönderilmesi istendi. Cilavuz Köy Enstitüsü'nde bulunan 30 ton ot Tuzluca'ya gönderilmek için satın alındı¹⁰⁹.

Kars'ta 1953 yılından sonra 1956 yılında da kış mevsimi sert geçmiş ve hayvan yetiştiricileri yine yem sıkıntısı çekmişlerdi. Göle'de 1956'da yem sıkıntısı nedeniyle hayvanların yüzde on beşi telef olmuş, yardım ulaştırılmadığı takdirde bu rakamların yüzde seksenlere ulaşacağı konusunda ciddi kaygılar yaşanmıştı¹¹⁰. Hayvan yemi sıkıntısı ve telefatin fazla olduğu Ardahan'ın durumu dikkate alınarak Kaymakamlığında aracılığıyla ilden 700 ton yulaf ve arpa tahsis edilmiş ve bir an önce sevk edilmesi kararlaştırılmıştı¹¹¹.

2 Nisan 1956'da başta Adnan Menderes bulunduğu halde Milli Savunma Bakanlığı ve Kolordu Komutanı Canip İskilipligil ve İhtiyaç Komisyonu Başkanı Vali Muavini Fahri Cıvgın ve alakadarların aldıkları tedbirler neticesinde hayvan yemi miktarları esaslı olarak artırılmıştı. Çalışmalar neticesinde evvelce yapılan yem yardımına ek olarak askeriye den:

“Sarıkamış kazası emrine 150 ton ot,

- 1- Kars merkezi emrine 350 ton ot,*
- 2- Ardahan kazası emrine 100 ton ot, 500 çuval un*
- 3- Digor kazası emrine 5 ton saman, 10 ton ot,*
- 4- Göle kazası emrine evvelki yardıma ilave 10 ton ot ciheti askeriye den ve evvelce de 40 ton ot inekhaneden*
- 5- Yine merkeze yem olarak verilen 2300 ton arpaya ilaveten 1500 ton yulaf, 500 ton arpa yem olarak verilmiştir.*
- 6- Merkeze Ziraat Bankası'ndan 300 bin liradan fazla yemlik yardımı yapılmıştır. Diğer bütün kazaların yem ihtiyaçları fazlalıkla talep muvacehesinde karşılanmış bulunmaktadır¹¹².”*

14 Nisan 1960 tarihinde yem ve yemeklik sıkıntısı tekrar yaşanmıştı. Bu sıkıntı daha ağır ve geneldi. Sarıkamış'ta askeriye, belediyeye 250 çuval un vererek ilçe halkının ekme sıkıntısı önlenmeye çalışılmıştı. Kars'a gelen köylüler, Kötek'te her haneden

¹⁰⁹Topçu, 1946-1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat Doktora Tezi, s.382-383.

¹¹⁰Topçu, 1946-1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat Doktora Tezi, s. 383.

¹¹¹Kurtuluş Ardahan Gazetesi, 31 Mart 1956, sayı:602.

¹¹²Hürüryurt Gazetesi, 2 Nisan 1956, sayı:187.

40 ile 50 koyunun öldüğünü söylemişlerdi. Sığırcılığın merkezi olan Göle ve Zavotlar ise yemsizlik nedeniyle büyük zarara uğramış ve hayvan sahipleri büyük telaş yaşamışlardı. Iğdır Ovası ve bir derece Şöreğel hariç her tarafın kıtlık içinde olduğu bildirilmişti. Kars milletvekilleri, ziraat vekilini ziyaret ederek Göle İnekhanesindeki ihtiyaç fazlası otun halka dağıtılmasını sağlamıştı¹¹³.

Kars'ta yaşayan halkın çektiği yem sıkıntısıyla ilgili olarak yöre halkı tarafından konu ile ilgili olarak TBMM'ye birçok telgraf çekilmişti. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden alınan belgelerde Kars'ın Halefoğlu Köyü, Demokrat Parti Ocak Başkanı Hasan Oğul ve Mehmet Oğul tarafından 04.04.1956 tarihli telgraflarda hayvan yemi kredisinin artırılması amacıyla dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e telgraflar çekilmişti. Ayrıca Ziraat Vekâleti tarafından Başvekâlet Makamına da konuyla ilgili olarak telgraflar çekilmiştir. Altı nüshadan oluşan telgraflarda bahsedilen konular arasında; Halefoğlu Köyüne yapılan 5000 liralık hayvan yemi kredisinin az olduğu ve hayvan başına 25 kuruş düştüğü belirtilerek kredinin artırılması talep edilmişti. Yine diğer bir telgrafta 15 bin mevcudu bulunan Halefoğlu Köyünün yemsizlik nedeniyle çok sıkıntı yaşadığı ve 30 bin lira verilmesi için köy adına talepte bulunulmuştu¹¹⁴.

1961 yılı yaz ayının kurak geçmesinden dolayı hayvan yemi sıkıntısı yine yaşanmıştı. Konuyla ilgili olarak Kamil Ermutlu tarafından Bugün gazetesinde kaleme alınan yazıda şu ifadeler yer almaktaydı:

“ Önemümüzdeki Kış Tehlike Büyük”

Kars'ta kuraklık var hayvan yiyeceği yok.

1. *Hayvan ihraç edilmeli*
2. *Et kombinası istihlak hacminin üstünde mübayatta bulunmalı*
3. *Horasan - Kars normal demiryolu mümkün oldukça önce imal edilmeli*
4. *Yurdun diğer bölgelerinden yem alınmalı*
5. *Dışarıya gönderilen (Almanya 'ya gönderilen arpada dahi) küspe vesair maddelerin sevki durdurulmalı*
6. *Vilayet dışına hayvan yemi sevki durdurulmalı*

¹¹³ **Ekinci Gazetesi**, 14 Nisan 1960, sayı: 2508

¹¹⁴ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.01.00.00.81.51.03

7. *Kafi miktarda yağış alan ve hayvan yemi olan yerlerden bölgeye yardım edilmeli*
8. *Hayvan yemi ithal edilmeli*
9. *Vilayetten yemlerin çıkmaması için tamim ve tebliğat yapılmalı*
10. *Kış bastırmadan gerekli tedbirler alınmalı, ücra köylere kış ağır şartlarda hayvan yemlerinin ulaştırılması çok güçtür. Bu memlekette insan sırtında hayvan yemi taşınmaktadır¹¹⁵.*

Hayvan yemi sıkıntısının 1961 yılı itibariyle Kars ve çevresinde hayvancılıkta önemli bir sorun oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle gazetelerde konuyla ilgili olarak sorunların çözülmesi için önerilerde bulunulmuştur.

---

¹¹⁵ **Bugün Gazetesi**, 3 Temmuz 1962, sayı:988

II. BÖLÜM

HAYVANCILIĞI GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER VE KURULAN TESİSLER

2.1. Hayvan Borsasının Kurulması

Osmanlı Devleti Dönemi'nden beri Kars önemli bir hayvancılık merkeziydi. Ancak bu potansiyelin değerlendirilmesi cumhuriyet döneminde yapılan girişimler sonucunda olmuştu. Kars hem yurt içine hemde yurt dışına canlı hayvan ihracatında önemli bir konuma sahipti. Üreticilerin yaptıkları işin karşılığını alması ve devletinde kazançlı çıkması amacıyla canlı hayvan ihracatının bir kuruluş tarafından organize edilmesi gerekmekteydi¹¹⁶.

1929-1945 yılları arasında Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan hayvancılık, önemini korumuş ve Kars'ta da bu faaliyetler devam etmişti. İklimle bağlı olarak tarımsal faaliyetler kısıtlı yapılmakla beraber hayvancılık Kars'ın temel geçim kaynağını oluşturmuştu. Halkın büyük bir kısmının hayvancılıkla uğraşmasına rağmen kullanılan yöntemler modern değildi. Hayvan sayılarında artış olmasına rağmen istenilen verim alınamamaktaydı¹¹⁷.

Bölgenin iklim ve coğrafi özellikleri hayvancılığın yapılmasına elverişliydi. Ancak bölgede yapılan hayvancılıkta gerek hayvanların satışı gerekse hayvancılıkla ilgili yan ürünlerin ve bunun içine giren diğer hayvancılık faaliyetlerinde belirli bir kurumun olmaması hayvancılığın gelişmesinde, ilerlemelerin kaydedilmesinde eksikliğin olduğunu ortaya çıkarmıştı. Bu amaçla öncelikli olarak Kars Hayvan Borsası açılmıştı.

Kars ve Mersin'de ihracat maddeleri arasında önemli bir yer alan canlı hayvanlar için düzgün bir piyasa sağlamak gerekli görüldüğünden bu vilayetlerde birer Hayvan Borsası kurulması ve borsalarda uygulanacak talimatların yürürlüğe girmesi İktisat Vekilliğinin 25 Eylül 1936 tarih ve 4914/41177sayılı tezkeresiyle yapılan teklif üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29 Eylül 1936'da onaylanmıştır¹¹⁸.

¹¹⁶Ural, Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi (1923-1950)**, s.179-180

¹¹⁷Altan, "1929-1945 Yılları Arasında Kars'ın Ekonomik Durumu", (Editör: Muharrem Turp), s.426.

¹¹⁸BCA, 030.18.01.02.68.78.16.

Kars, Ardahan ve Iğdır'da Hayvan Borsası'nın merkezi ve borsa meydanı bulunmakla beraber Sarıkamış ve Kızılcakçak'ta ise birer şubesi yer almaktaydı. Borsanın kurulmasıyla beraber hayvan ve hayvansal ürünlerin satışının belirli bir düzene girdiği görülmektedir. Ayrıca üreticinin malının değeri artmıştır. Borsa kurulduktan sonra 15 Haziran 1936'da 3018¹¹⁹ sayılı kanunla Doğu ve Güneydoğu Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçılar Birliği T.A Şirketi kurulmuş ve Sovyet Rusya'ya yapılan hayvan ihracatı hacminin artması sağlanmıştır¹²⁰.

Kars'ta Hayvan Borsası'nın kurulmasından önce hayvancılığın durumu şöyleydi:

Tablo 10: Kars'ta 1931- 1935 Yıllarında Resme Tabi Hayvan Sayısı¹²¹.

Sene	Koyun	Kıl Keçi	Tiftik	Manda	Sığır
1931	575.962	72.094	1.164	14.729	198.832
1932	489.822	51.932	2.059	16.185	124.887
1933	388.502	34.457	1.604	14.775	182.640
1934	206.822	20.835	757	11.945	147.539
1935	352.960	43.684	2.821	18.120	193.324

Tablo 11: Kars'ta 1931-1935 Yıllarında Resme Tabi Hayvan Sayısı¹²².

Sene	Deve	At	Katır	Eşek	Yekun
1931	1	11.839	21	2.083	876.722
1932		13.134	19	2.227	800.365
1933		11.966	21	2.013	636.026
1934		24.049	86	2.624	414.654
1935	261	15.034	12	2.447	628.643

¹¹⁹“Kanun No: 3018: Ticarete taşışın menı ve ihracatın murakabesi ve korunması hakkındaki 1705 numaralı kanuna ek kanun

Kabul Tarihi: 09/ 06/1936

Resmi Gazete Tarihi ve No: 15.06.1936 No: 3330”, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt: 16.,

“Kanun No: 1705: Ticarete taşışın menı ve ihracatın murakabesi ve korunması hakkındaki kanun
Kabul Tarihi: 16 /06/1936

Resmi Gazete Tarihi ve No: 19.06. 1930 No: 1524”, **TBMM Kanunlar Dergisi** Cilt:8

¹²⁰Selçuk Ural, ”Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, **Kars Beyaz Uykusuz Uzakta**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.140.

¹²¹Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.40.

¹²²Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.40.

Koyun sayısında 1931'den 1934 yılına kadar daimi bir düşüş yaşanmıştır. 1934'e gelindiğinde verilerin kayıt tarihinin başlangıçtaki sayısına göre yarısından daha az bir sayıya düştüğü görülmektedir. Sonraki yıl ise tabloya bir artış yansımıştır. 1931'den 1935'e kadar olan koyun sayıları tüm yıllarda, tablodaki diğer bütün hayvan sayılarına göre çok fazladır¹²³.

Kıl Keçisi sayısında 1931'den 1934 yılına kadar düşüş yaşanmış,1934 yılında ise verilerin en düşük değeri görülmektedir. 1935'te önceki yıla oranla iki katından fazladır. Tiftik keçisi ve manda sayılarında diğer hayvan sayılarının aksine 1931'deki verileri 1932'den daha az olup bir yıl içerisinde artış kaydedilmiştir. 1933 yılından itibaren düşüşler gözlemlenmiş ve yine tabloyla doğru orantılı olarak en düşük değerleri 1934 yılında olduğu görülmüştür. 1935 yılında bu iki hayvan sayısında çok ciddi artışlar görülmüş tablodaki kayıtların tutulmaya başlandığı tarih olan 1931 yılındaki veri sayılarından daha yüksek sayılar kaydedilmiştir¹²⁴.

Sığır sayısında 1931'den 1935'e kadar yıllar arası iniş ve çıkışlar görülmüştür yani en yüksek değeri 1931'de kaydedilmişken en hızlı düşüşü 1932'de yaşamış ve sığır sayısındaki en alt değer yazılmıştır. 1933 yılında tekrar yükselirken 1934 yılında da düşmüş ve 1935 yılında veriler yükselerek tablonun ilk kayıt verilerine yaklaşmıştır¹²⁵.

Binek hayvanlarında deve sayısını net bir şekilde belirtmemekle beraber sadece 1931 ve 1935 yıllarında veriler kaydedilmiş olup kendinden önceki ve sonraki yıllarla karşılaştırılamamaktadır. Deve sayısı ile ilgili sadece 1935 yılında 1931 yılına göre çok fazla bir artış olduğu görülmektedir¹²⁶.

At sayısında 1932'de önceki yıla göre yükseliş görülürken 1933'te düşüş görülmüş ve kayıt başlangıç veri sayısını korumuştur. Sonraki yıl ciddi bir artış olup veri sayısı ikiye katlanmıştır. 1935 yılında tekrar düşüş yaşanmış ve at sayısındaki değişimler bir iniş bir çıkışlı olup dalgalı seyretmiştir¹²⁷.

Katır sayısında 1931'den 1933'e kadar hemen hemen aynı sayıları görürken 1934 yılında dört katına çıkmış ve en yüksek değeri yazılmış, 1935 yılında ise yedi katı

---

¹²³Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s,40.

¹²⁴Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s,40.

¹²⁵Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s,40.

¹²⁶Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s,40.

¹²⁷Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s,40.

gibi ciddi bir düşüş görülmüş ve en düşük değeri yazılmıştır. Eşek sayısında tüm yıllarda aynı sayılar arasında seyretmiş, en düşük değeri 1933, en yüksek değeri ise 1934 yılında gözlemlenmiştir¹²⁸.

Tablo 12: 1931-1935 Yıllarında Hayvan Borsası Kurulmadan Önce Canlı Hayvan İhracatı¹²⁹.

Seneler	Satılan Hayvan Cinsi	Satılan Hayvan Adedi	Tutarı Lira	Kuruş
1932	Öküz	29.141	1.015.645	64
1932	İnek	15.726	324.044	73
1932	Koyun	147.738	1.095.072	55
1932	Keçi	102	765	30
1932	Manda	93	2.980	
Yekun		197.400	2.437.808	22
1933	Öküz	17.850	398.240	59
1933	İnek	9858	127.823	60
1933	Koyun	87.991	393.812	32
1933	Boğa	8	102	
1933	Tosun	8	102	
1933	Manda	6	76	
1933	Keçi	10	43	50
Yekun		116.731	920.260	1
1934	Öküz	16.076	376.371	9
1934	İnek	8.575	111.276	89
1934	Koyun	76.555	334.705	63
1934	Keçi	161	703	50
Yekun		101.367	823.057	11
1935	Öküz	21.276	475.955	58
1935	İnek	8.497	116.940	30
1935	Koyun	11.962	522.924	40
Yekun		41.735	411.820	28

¹²⁸Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.40.

¹²⁹Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.41.

En fazla öküzü ihraç edildiği yıl 1932 yılı olup aynı zamanda hem hayvan başına alınan para hem de toplam tutarın en yüksek olduğu yıldır. En az ihraç ise 1934 yılında yapılmıştır. 1933 ve 1935 yıllarında, 1934 yılına göre daha fazla hayvan satışı olmasına rağmen, hayvan başına düşen para daha azdır. 1933 ve 1935 yıllarında hayvan başına düşen para hemen hemen aynı olup toplam satılan hayvan sayısında farklılık görülmektedir. İnek ihracında hayvan başına edilen karın ve toplam ihraç sayısının en fazla 1932 yılında yapıldığı görülmektedir. 1933 yılında hayvan başına en düşük gelir görülürken toplam hayvan sayısının en az 1934 yılında ihracı görülmektedir¹³⁰.

Koyun sayısı 1933 yılında toplu ihraç sayısının en fazla olduğu yıldır. Toplu ihraç sayısının en az olduğu yıl ise 1934 olmuştur. 1935 yılında ise diğer yıllara göre toplu ihraç sayısının çok altında olmasına rağmen edilen kar kendinden önceki iki yılın toplam kar sayılarının toplamının biraz altındadır. Yani değerlendirildiğinde yıllara göre 1935 yılında koyun ihracından ciddi bir kar elde edilmiş ve genelin üzerinde adet başına gelir artışı yaşanmıştır¹³¹.

Keçi sayısında adet başına en yüksek gelir 1932 yılında olup, keçiden en fazla gelir elde edilen yıl olmuştur. En fazla keçi ihracı ise 1934 yılında yapılmıştır. 1932 yılında mandadan çok fazla gelir elde edilmiş diğer hayvanlara kıyasla ihraç sayısı en az olmasına rağmen hayvan başına elde edilen gelir öküze yakın ve inek, koyun ve keçinin çok üstündedir¹³².

Tablo 13: Hayvan Borsası'nın Kurulmasından Sonraki Dönemde Küçükbaş Hayvan Sayısı¹³³.

Yıllar	Koyun	Kuzu	Kıl Keçi	Oğlak	Yekun
1936	398.119	224.495	53.728	29.600	703.942
1937	440.885	240.640	63.221	32.176	776.916
1938	534.787	320.000	81.845	40.000	866.322

¹³⁰Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.41.

¹³¹Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.41.

¹³²Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.41.

¹³³Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.42-43.

Tablo 14: Hayvan Borsası'nın Kurulmasından Sonraki Dönemde Büyükbaş Hayvan Sayısı¹³⁴

Yıllar	Manda	Malak	Sığır	Buzağı	Yekun
1936	20.447	8450	218.413	96.000	410.413
1937	22.053	9750	252.152	121.509	495.606
1938	25.429	10.500	292.360	126.509	545.378

1936, 1937 ve 1938 yıllarında tüm hayvan sayılarında artış yaşanmıştır. Tüm hayvanların en yüksek sayıları 1938 yılında kaydedilmiştir.

Tablo 15: 1932-1935 Yılları Arasında Hayvansal Ürünlerin İhracatını Gösterir¹³⁵.

Senesi	Cinsi	Adet	Kilo	Lira	Kuruş
1932	Yün		112.015	34.674	77
1932	Gravyer		33.213	23.490	
1932	Kaşar Peyniri		3.280	2.000	
1932	Yağ		45.188	30.695	
Yekün			193.696	90.659	77
1933	Av Derisi	4.754		41.036	60
1933	Gravyer		4.465	3.399	60
1933	Beyaz Çanak		10.660	3.250	
1933	Yağ		16.420	10.955	
1933	Yün		44.967	13.347	
Yekün			76.512	72.088	20
1934	Barsak	8.000		2.325	
1934	Tilki Derisi	500		4.500	
1934	Deri		5	1	
1934	Yün		982.800	18.000	
Yekün			982.805	23.826	
1935	Av Derisi	385		3.224	
1935	Yün	3.532		1.080	
Yekün		3.532		4.307	

1935 yılının verileri net bir şekilde belirtilmemiş sadece toplam gelir açıkça belirtilmiştir. Bu bilgilere göre kayıtlı diğer yıllara nazaran 1934 yılında en fazla yün satıldığını gözlemlenmekle beraber kilogram başına en düşük gelirin sağlandığı yıl

¹³⁴Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.42-43.

¹³⁵Toker, **Kars: Coğrafya Tarih Ekonomi**, s.45.

yine 1934 yılı olduğu gör÷lmektedir. 1932 ve 1933 yıllarında kilogram başına elde edilen gelirin hemen hemen aynı olmasına rağmen ihraç edilen toplam malın 1932 yılında 1933 yılına göre yaklaşık üç katı kadar toplam mal ihraç edilmiş ve yine yaklaşık olarak üç katı kadar da gelir elde edilmiştir. 1935'e gelindiğinde tam olarak kaç kilogram ihraç yapıldığı bilinmemekle birlikte elde edilen toplam gelir diğer tüm yıllara göre en düşük veri olarak kaydedilmiştir¹³⁶.

Yağ verileri sadece 1932 ve 1933 yılında verilmiştir. Bunlara bakılarak kilogram başına düşen gelirin hemen hemen aynı aralıkta olduğu görülerek korunduğunu söylenebilir. Bu iki yılda da kilogram başına değerin aynı olmasına karşılık 1932 yılında iki buçuk katından fazla ihraç yapıldığı açıkça gör÷lmekte ve elde edilen gelir aynı oranda seyir göstermektedir¹³⁷.

Gravyerin de yağ gibi verileri yalnız iki yılda gösterilmiş olup kilo başına düşen fiyat aralığını her iki yılda da muhafaza etmiştir. 1932 yılında çok yüksek rakamlar gör÷lürken 1933'e geldiğimizde yaklaşık yedi buçuk katı kadar ciddi bir azalma izlenmektedir. Av derisi 1933 yılında en yüksek getiriye getirmişken 1935 yılında ihraç adediyle doğru orantılı olarak düşüş yaşamıştır. Kayıtlı veriler doğrultusunda her daim en yüksek getiriye av derisi getirirken en düşük getiriye 1934 yılında yünden elde edildiği gör÷lür¹³⁸.

---

¹³⁶Toker, **Kars: Coğrafya Tarih Ekonomisi**, s.45.

¹³⁷Toker, **Kars: Coğrafya Tarih Ekonomisi**, s.45.

¹³⁸Toker, **Kars: Coğrafya Tarih Ekonomisi**, s.45.

Tablo 16: Hayvan Ticaret Borsası'nın Kurulmasından sonra 1937 Yılındaki Hayvansal Ürünleri Gösterir¹³⁹.

Senesi	Cinsi	Kilosu	Adet	Lira	Kuruş
1937	Yapağı	202.794		96.771	52
1937	Tereyağı	180.944		149.960	58
1937	Paket Yağı	105		49	35
1937	Erimiş Yağ	29.930		18.208	10
1937	Yağlı Peynir	5.276		1.376	64
1937	Çanak Peynir	625		115	51
1937	Yağsız Peynir	9.809		481	14
1937	Sığır Derisi		1.086	6.007	90
1937	Keçi Derisi		545	1.300	
1937	Manda Derisi		109	1.806	60
1937	Et	45.165		4.283	22
Yekün		474.648	1.740	280.359	96

Tablo 17: 1938 Yılı Hayvan Borsası'nın Altı Aylık Hayvansal Ürün Satış Tablosu¹⁴⁰

Senesi	Cinsi	Kilo	Adet	Fiat Lira	Kuruş	Tutar Lira	Kuruş
1938	Yapak	7.265		45		3.264	65
1938	Tereyağı	322.984		56		70.240	74
1938	Paket Yağı	2.008		60		207	44
1938	Erimiş Yağ	4.858		65		1.012	90
1938	İç Yağ	1.718		18		308	16
1938	Kaşar Peynir	8.360		35		3.753	00
1938	Yağlı Peynir	1.561		20		2.603	03
1938	Yağsız Peynir	24.171		5		673	91
1938	Sığır Derisi	8.400	674	75		4.069	95
1938	Koyun Derisi	3.000	983	180		912	21
1938	Keçi Derisi	325	200	150		1.500	00
1938	Manda Derisi	63	2	50		31	80
1938	Kuzu Derisi	80	9	70		6	80
1938	Barsak	120		120		120	00
1938	Tilki	264	437	500		1.002	50
1938	Sansar	160	244	200		655	00

27 Temmuz 1938'de Hayvan Borsası'nın düzene koyduğu plan, satış ve fiyat sistemiyle üretici malı her zaman değer kazanmaya başladı. Daha önceki yıllarda düşük fiyatla satılan yağ bu yıl borsada 57 Kuruşa borsada satış muamelesi görmüştür. Fiyatın yükselmesi ve talebin çok olması köylünün iktisaden yükselmesini sağlayan ekonomik bir hareket olmuştur¹⁴¹.

¹³⁹Toker, Kars: Coğrafya Tarih Ekonomi, s.45

¹⁴⁰Kars Gazetesi, 20 Eylül 1938, sayı:678.

¹⁴¹Kars Gazetesi, 27 Temmuz 1938, sayı:663.

Tablo 18: 1932-1938 Yılları Arasında Canlı Hayvan Satış Durumunu Gösterir¹⁴².

Yıllar	Cinsi	Adet	Tutarı	
			Lira	Kuruş
1932	Muhtelif Cins	192.400	1.437.808	22
1933	Muhtelif Cins	116.731	920.260	01
1934	Muhtelif Cins	191.367	823.057	11
1935	3 Cins	41.735	217.820	28
1937	Muhtelif Cins	144.886	1.527.624	70
1938	Muhtelif Cins	35.014	720.404	72

1932-1938 yıllarında canlı hayvan satışını gösteren tabloda hayvan sayısı olarak en fazla 1932 yılında satışın olduğu görülmektedir. Daha sonra hayvan satış adedi düşüş gösterirken 1934 yılında tekrar arttığı görülmüştür. 1935 yılına gelindiğinde fazlaca bir azalış görülmüştür. 1937 yılında hayvan sayıları tekrar eski satış sayılarına yaklaşırken 1938’de tekrardan düşüş yaşanmıştır¹⁴³.

1936 yılında Hayvan Borsası’nın kurulmasının ardından hayvan ve hayvansal ürün satışları belirli bir program dahilinde düzene girmiştir. Borsa, köylerden gelen vatandaşlara, mallarının satılması ve diğer işlerinin yapılmasında kolaylık sağlamıştır. Kars hayvancılığının borsa kurulmadan önce belli bir ekonomik prensibi yoktu. Özellikle köylerden gelen üreticiler bu durumdan olumsuz etkilenmekteydi. Borsanın kurulmasıyla hem köylünün hem de hayvancılıkla uğraşan diğer üreticilerin hakları korunmuş oldu. Ayrıca usulsüzlüğün yaşanmaması için belediye tarafından görevlendirilen zabıta memurları ve emniyet tarafından güvenliğin sağlanması amacıyla polis memuru da devamlı olarak meydan da gezerek güvenliğin sağlanmasına yardım etmekteydiler. Borsadaki görevli personellerden bazıları arasında şunlar yer almaktaydı: 1 Ticaret Borsa Komiseri, 1 Muhasebeci, 1 Muhasebe memuru, 1 Muamelat memuru, 1 Veznedar, 1 Kantarcı, 1 Kolcu, 1 Kapucu, 1 Odacı yer almaktadır¹⁴⁴.

¹⁴²Kars Gazetesi, 20 Eylül 1938, sayı:678.

¹⁴³Kars Gazetesi, 20 Eylül 1938, sayı:678.

¹⁴⁴Hürayurt Gazetesi, 18 Ekim 1955, sayı:47.

2.2. Büyükbaş Hayvancılığın Geliştirilmesine Yönelik Kurulan Göle İnekhanesi

25 Aralık 1927’de Umumi Müfettişlikler yasasına dayanılarak Elazığ, Urfa, Hakkari, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Van illerinden oluşan bölgede Umumi Müfettişlik kuruldu. Bu göreve İbrahim Tali (Öngören) atandı. Kurulan Umumi Müfettişliklerin yurdun başka yerlerinde aynı isimle kurulmasından doğacak sakıncalı durum dikkate alınarak müfettişliğin ismi “ Birinci Umumi Müfettişlik” olarak düzenlendi. 1935 yılının haziran ayında Başbakan İsmet İnönü, Adana, Gaziantep¹⁴⁵, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Tatvan, Muş, Ağrı, Kars, Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Erzurum, Giresun, Ordu ve Samsun illerini içine alan geniş çaplı bir yurt gezisine çıkmıştı. Yapılan yurt gezisi sonunda oluşturulan rapor 21 Ağustos 1935’te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’e sunuldu. Raporun içeriğinde seyahat yapılan Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinin sorunlarına değinilmekteydi. İsmet İnönü’nün yaptığı seyahat bir bütün oluştursada sonuç olarak ikiye ayrılmıştı. İlk kısmı Birinci Umumi Müfettişlik Mıntıkasında, ikinci kısmı ise yeni kurulacak olan Üçüncü Umumi Müfettişlik mıntıkasında, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde yapılması açısından önem arz etmekteydi. İnönü, yaptığı gezide Karaköse’den sonra Iğdır’a geçmiş ve şu ifadelere yer vermişti¹⁴⁶:

İnönü, raporunda şunları yazmıştı:

“ Karaköse, Erzurum ve Kars havalisi resmi olarak bugün tezeğe istinat etmektedir (dayanmaktadır). Ordu ve devlet daireleri cinsini ve evsafını tayin ederek şartnamelerle tezek kontratı yapmaktadır. Kars ve Erzurum’u kömüre kavuşturmak için tedbirlerimiz tamamlanuncaya kadar Rusya’dan kömür ve kok ithalini dahi düşünmeliyiz görüşümdedir. Kars’ta ısınmak çok zor meseledir. Çok şikayet işittim. ” Para yetişmiyor ve tezek ısıtmıyor¹⁴⁷. ”

İnönü seyahati sırasında, Göle civarında Kars’ın meşhur sığırlarında bahsetmiştir. Ancak hayvanlar çok kötü bir vaziyette bulunmaktadır. Bir yandan şiddetli soğuk diğer yandan otun olmaması nedeniyle hayvanların yarısından fazlasının ölmüş olduğunu görmüştür. İnönü, yöre halkından bilgi aldıktan sonra hayvancılığın

¹⁴⁵Süleyman Tekir, “ III. Umumi Müfettişliğinin Kuruluşu ve Zirai Alandaki Faaliyetleri”, Ankara, **XVII. Türk Tarih Kongresi**, Cilt V, Türk Tarih Kurumları Yayınları, 2014, s.291.

¹⁴⁶Tekir, “ III. Umumi Müfettişliğinin Kuruluşu ve Zirai Alandaki Faaliyetleri”, s.292.

¹⁴⁷Saygı Öztürk, **İsmet Paşa’nın Kürt Raporu**, İstanbul, 2007, Doğan Kitap, s.43.

geliştirilmesi için tedbirler alındığından bahsetmiş ve hayvanların bu kadar büyük bir zayıyata uğramasından dolayı tedbir alınmamış olmasından da üzüntü duyduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸ İnönü, Kars peynirlerini yapan Boğatepe köyüne gitmiş ve buranın halkı, İnönü'ye yaptıkları kaşar ve gravyer peynirleri göstererek, Balkan kaşarlarına karşı rekabet edemediklerinden bahsetmişlerdi. Ayrıca gerekli olan aletlerin eksik olduklarından ve meralarının yeterli olmadığını dile getirmişlerdi. Ardahan'da İnönü, at yetiştiriciliğine verilen önemden memnun kaldığını ifade etmiş ve atçılığın desteklenmesi için şunları söylemiştir¹⁴⁹:

“Bu vatandaşlarımız ziraat, temizlik, hayvan bakımı ve kışın arabacılık ve kızakçılık sayesinde pek dar arazile ile müreffeh yaşıyorlar. Malakan denilen Rus at ırkını tutuyorlar. Bu ırk bizim Uzunyayla'dan daha cüsseli, daha mütenasip ve çok kan sahibidir. Her iki köy kısraklara Ardene gibi en ağır koşum aygırını çekebiliyorlar. Bu köyler bizim senelerden beri yetiştirmeye çalıştığımız koşum atı cinsinin temelini teşkil edebilirler. Bütün Kars'a Erzurum'a Muş Ovası'na bu cins yayılabilir. Memleketin istifadesi hesapsızdır. Tedbirler sadedir. İçerden dışardan satın aldığımız ordu koşum atlarının bir kısmını buralardan muntazaman olmak, bunlara kafi mera ve arazi temin etmek, bunları civardaki şerir ağaların tasallatundan kurtarmaktır.” İfadelerine yer vermiş ve Kars veteriner müdürünün çalışmalarını beğenerek raporunda onada yer vermişti¹⁵⁰.

Kars'ta hayvancılığın gelişmesi bakımından önemli girişimlerin ilki ve en önemlisi Göle İnekhanesinin kurulması olmuştu¹⁵¹. Hükümet tarafından 1933 yılında hayvancılığın durumunu tespit etmek amacıyla Prof. Wellman uzman sıfatıyla davet edilmişti. Prof. Wellman, yaptığı araştırmalar neticesinde Doğu Kırmızısı olarak tanınan sığırların ıslah ve melezlemelerinin yanlış yapılmasından dolayı türün kalitesinin düştüğünü ifade etmişti. Ayrıca oluşturduğu raporda bu ırkın çok değerli olduğunu, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde yok olacağını dile getirmişti. Doğu Kırmızısı aynı zamanda Göle ırkı olarakta bilinmektedir¹⁵².

Hükümet, Doğu Bölgesi'nde hayvanların ıslah edilmesi için mera ve çayırlarıyla ayrıca damızlık yetiştirme ve büyütme istasyonu için Kars Vilayetinin Göle Kazası

¹⁴⁸Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.43-44.

¹⁴⁹Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.44-45-46.

¹⁵⁰Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.46.

¹⁵¹**1967 Kars İl Yıllığı**, s.159

¹⁵²Aydın, **Kars Ekonomisi (1923-1970)**, s.16.

dahilin de hazineye ait Şerefiye Köyü ile yine Kars merkez kazasına bağlı Cilavuz mevkiinin Akpınar ve İsa çayırının, inekhane, tay çiftliği ve boğa büyütme istasyonları olarak uygun görmüştür. 904 sayılı Islahı Hayvanat Kanunu'nun 5'inci maddesine göre Ziraat Vekilliğine tahsisi; Ziraat Vekilliğinin 13/9/36 tarih ve 6/7490 sayılı tezkeresi ve 32522/17876 sayılı mütalaa namesi üzerine İcra Vekilleri heyetince 15 Eylül 1936'da onanmıştır¹⁵³.

Tablo 19: Türkiye'de Açılan İnekhaneler¹⁵⁴.

YILI	1936	1942	1943	1944	1951	1955	1956
İLİ	Kars	Tokat	Antalya	Tekirdağ	Çanakkale	K.Maraş	Sivas
BÖLGESİ	Göle	Kazova	Boztepe	İnanlı	Kumkale	-	Hafik

Türkiye'de ilk inekhane Kars'ın Göle Kazası'nda açılmıştı. Konuyla ilgili olarak yurt dışından uzman olarak getirilen Prof. Wellman inekhanenin Hafik'te açılmasını istemesine rağmen bu gerçekleşmemiş ve inekhane Kars'ta açılmıştır¹⁵⁵.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Göle'den başka; Uzunyayla, Ilıca, Mercimek, Çifteler, Kozan, İnanlı, Boztepe'de de inekhaneler kurulmuştu. Hayvancılığın geliştirilmesi için yapılan ve uzmanlaşmış bu kuruluşlarla beraber Zirai Kombinalar, Şeker Fabrikaları ve Devlet Ziraat İşletmeleri Çiftlikleri de kurulmuştu¹⁵⁶.

“Göle İnekhanesi;

- 1- Müessese Doğu Anadolu Irkının en kesif bulunduğu en yüksek 2280 rakımlı yaylası olan Göle'de bu ırkın, form, cüsse ve verim itibariyle azami seviyeye ulaştırılması gayesiyle 15-9-1936 tarih ve 5318 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, Göle Kazası Şeref Köyü hudutları dahilinde kurulmuştur.*
- 2- Müessese kuruluş tarihi olan 1936 yılında genel bütçeden mübayaa ettiği bölgenin D.A.K ırkı dışı materyal üzerinde 1943 yılına kadar çalışmalarına devam etmiştir.*
- 3- 1943 yılından 150 yılına kadar Bakanlık Makamından 50.000- lira sermaye verilerek, döner sermayeli müessese olarak teşkilatlandırılmıştır. 1943*

¹⁵³BCA, 030.18.04.02.68.75.17.

¹⁵⁴Aydın, **Kars Ekonomisi (1923-1970)**, s.17.

¹⁵⁵Aydın, **Kars Ekonomisi (1923-1970)**, s.17.

¹⁵⁶İnci, “Atatürk’ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938)” ,s.375.

yılında 50.000 lira Bakanlık Yardımı 4232- lira sığır ıslahından devir, bina ve tesisler ki 9332- lira ile çalışmış olup bugüne kadar 1839- lira sermayeye yükselmiştir.

- 4- Müessese kuruluşundan 1954 yılına kadar D.K.K ırk sığır ıslah üzerine çalışmış bu müddet zarfında 235 baş D.A.K erkek 200 baş D.A.K dişi materyal bölge yetiştiricilerine barem fiyatları üzerinden tahsis yolu ile intikal ettirilmiştir”¹⁵⁷.*

Kars bölgesi sığır yetiştiriciliği bakımından önemli bir işgal ettiğiinden ve bu bölgedeki çalışmaların esaslı bir suretle yoluna konulması ve yetiştirme işlerinin organize edilmesi icap ettiğiinden Göle İnekhanesi Müdürü Mümtaz’ın merkezi Kars’ta olmak üzere Kars bölgesi sığır yetiştirme organizasyonu işlerinde çalıştırılması Tarım Bakanlığı’na uygun görülmüş, İlbaylıkça da gerekenlere o yolda tebligat yapılmıştı¹⁵⁸.

Göle Kazası’nda İnekhanenin inşaatına başlanmış ancak İnekhane ile müdüriyet binasına ait ihale muamelelerinde eksik ilana neden olmasına dayalı olarak feshi yapılmak istense de bölge hayvancılığının olumsuz etkilenmesini önlemek amacıyla ve beş yüze yakın hayvanın gayri sıhhi şartlara maruz kalacağı düşünüülerek yeniden inşasının yapılması konusunda Sit İhale Kanunu’nun uygulanmasına, Bakanlar Kurulu’nun 2/8854 karar ve 25.05.1938 tarihli kararı ve Reisi Cumhur Mustafa Kemal Atatürk’ün olurlarıyla karar verilmişti¹⁵⁹.

Göle İnekhanesi hayvancılıkta uyguladığı modern yöntemlerle bölgede yaşayan halka örnek olmuştu. Buna bağlı olarakta hayvan ve hayvan ürünlerinin ihracatında artış olmuştu. Bölgede Doğu Kırmızısı dışında Çıldır, Zavot ve Kars ırkı olmak üzere 3 farklı ırk bulunmaktaydı¹⁶⁰.

Çıldır ırkı; Göle ırkı hayvanlarının özelliklerine sahip ancak ona göre daha kuvvetli, bacakları kısa, gövdesi daha kalın ve geniştir. Daha çok koşum öküzü olarak tercih edilmekteydi. Çıldır ve Göle tarafında fazla miktarda bulunmaktaydı. Kars ırkı, il içerisinde yer alan hayvanlar arasında en fazla olan ırktı. Renkleri açık sarıdan, kırmızı darçiniyeye kadar değişmekteydi. Sarı kılların siyahlarla birleşmesi sonucu

¹⁵⁷1967 Kars İl Yıllığı s.160.

¹⁵⁸Kars Gazetesi, 29 Birinci Kanun 1937, sayı: 609.

¹⁵⁹BCA, 030.18.01.02.83.45.14.

¹⁶⁰Ural, Aslan, Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923-1950, s.178.

ortaya çıkan “Konur” adı verilen renk Kars ırkı hayvanlarında bulunmaktaydı. Kars ırkı Cenub-i Kafkasya'nın asıl yerli ırkıydı. Orta Anadolu'nun bir çok yerinde görülen kırmızı darçini renkte olan bu hayvanlar Kars sığırlarıdır¹⁶¹.

Kars ırkı sığırlar süt verimlerinin iyi olması nedeniyle ihraç edilmiştir. Bu amaçla Rusya'ya ihraç yapılmıştı. Sovyet Ticaret Mümessilliği ve hayvan ihracatı uzmanlarından Chelovitski Viktor Yakovleviteh'in Ticaret Başkanlığı'nca, Sovyet Rusya'ya yapılacak olan hayvan ihracatıyla ilgilenmek üzere Kars'a gitmesine 30 Ekim 1939'da Reisi Cumhur İsmet İnönü oluruyla karar verilmişti¹⁶².

Zavot ırkı sığırlar ise Ruslar tarafından dışarıdan getirilen “Simental” ve “Şivits” ırklarıyla Kafkasya'ya yerleştirilmiş olan “Malakan” halkının beraberlerinde bulundurdıkları hayvanların yerli ırklarla birleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştı. Rusların ıslah etmek amacıyla ellerinde bulundurdıkları bu hayvanlar süt imalathanelerine dağıtılmış ve orada bulunan ineklerle melezlenmişti. Köylüler ineklerini “Zavot” adı verilen imalathanelere bir laktasyon döneminde kiralamış olduklarından ve halkta bu tür boğaları ilk kez zavotlarda gördüğünden bu hayvanların melezlerine Zavot ırkı adı verilmişti. Zavotlar bir anlamda halkın sütlerini toplayarak değerlendirmişler ve ineklerin boğalarla çiftleşmesinden dolayı birer ıslah mekezi olmuşlardı. Halkın bu hayvanlara rağbet göstermesinin başlıca nedeni çok süt vermeleriydi. Etleri fazla lezzetli olmamakla beraber et yağları beyaz ve ağırlıkları 450-600 kilogram arasında değişmekteydi. Süt verimleri altı ay süren laktasyon devirinde ortalama 1100-1400 kilo arasındadır¹⁶³.

Göle İnekhane Direktörlüğü 26 Ocak 1938'de inekhane hayvanlarının yiyecekleri 15.000 kilo arpanın, açık eksiltmeye konulduğunu bildirmişti. Arpanın en fazla yüzde üçünü geçen toz, toprak ve yabancı maddelerden temiz bulunması, yeni sene mahsulü bulunması ve dolgun bulunması ayrıca her türlü haşarattan eksik bulunması, kokulu olmaması, arpanın Göle'de bir defada veya yıl içinde iki taksitle teslim edilmesi şartını koymuştu. Tahmin edilen bedel ise iki kuruş yirmi beş santimdi. Şartnamenin veteriner dairesinde ve Göle İnekhane Müdürlüğü'nde bulunduğu bildirilmişti. Satıcıların yüzde yedi buçuk geçici teminatlarıyla 16 Şubat 1938

¹⁶¹Üresin, **Kars Sütçülüğü Hakkında Tetkikler**, s.15.

¹⁶²BCA, 030.18.01.02.89.113.17.

¹⁶³Üresin, **Kars Sütçülüğü Hakkında Tetkikler**, s.16.

Çarşamba günü saat on dörtte Kars Veteriner Direktörlüğü'nde toplanacak komisyona başvurmaları istenmişti¹⁶⁴.

Her yıl ortalama bir milyon ot biçilerek Göle İnekhanesi'nde stoklanmaktaydı. Olumsuz iklim şartları baş gösterdiğinde; kuraklık ve kışın uzun geçmesi durumlarında halka yardım ediliyordu. Yem sıkıntısı nedeniyle hayvanların açlıktan ölmesinin önüne geçilmekteydi. Ayrıca hasta hayvanların tedavi edilmesinde ve halkın pulluk ve buna benzer ihtiyaçlarının karşılanmasında yardım ediliyordu. İnekhanenin kapıları halka yardım etmek için devamlı açık bulunmaktaydı¹⁶⁵.

2.3. Doğu ve Güney Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatları Birliği T.A Şirketi

Başbakan Celal Bayar, 1936 yılında yaptığı Doğu Seyahati sırasında doğu illerinin dış ticaret işlerinde programsızlığın olduğunu görerek hayvan ihracat işlerini gerçek bir teşkilata bağlamak zorunluluğunu gerekli görmüştü. İhracat tüccarlarıyla yapmış olduğu karşılıklı görüşmeler sonucunda gerekli sermayenin yarısının İş ve Ziraat Bankaları kurumundan diğer yarısının ise ihracat vasfı taşıyan tüccarların oluşturacakları sermaye ile kurulmasını istemişti. Celal Bayar'ın hayvan ihracatıyla ilgili çalışmaları sonucunda harekete geçilmiş ve ihracat tüccarlarının kayıtları alınmaya başlanılmıştı. Kurulacak birliğin amaçlarından ilki birden fazla ve birbirine rakip tüccarların köylünün malını ucuza almasını önlemektir. Çünkü tüccarlar köylünün mallarını ucuza alarak dış pazarda değerinin altında satmakta idi. Bunun yanında diğer bir amaç ise bölgede yetişen canlı hayvan ürünlerine yeni ihraç pazarı bulmak ve bu işi düzenleyerek tek elden idare etmektir. Doğu ve Güney Vilayetlerinde Canlı Hayvan İhracatının bir elden idare edilmesi 3018 numaralı kanunun hükümlerine uygun olarak istenmişti¹⁶⁶.

Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği kurulduğu takdirde, her türlü canlı hayvan satışı ile uğraşacak ve bu malları iç ve dış piyasa şartlarına göre ihracını yapacaktı. İhraç piyasaları bulmak, bu konuda incelemeler yapmak, ihraç olanlarına ait ticari muamelelerin finansmanını temin edecekti. Bu çalışmaları yapmak üzere merkezi Kars olan otuz sene müddet ve 150.000 Türk lirası sermaye ile "Doğu ve Cenu

¹⁶⁴Kars Gazetesi, 2 Şubat 1938, sayı: 619.

¹⁶⁵Topçu, 1946-1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat, s.358.

¹⁶⁶Doğu: Cumhuriyetin 15. Yılında Üçüncü Umumi Müfettişlik Neşriyatından: Sayı:1, 1938, s.29

Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirket” ile Temmuz 1937’de Balkanlar Kurulunun onayı ile kurulmuştu¹⁶⁷.

1937 yılında Doğu ve Cenup Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği ile Sovyet Skotimport¹⁶⁸ İdaresi arasında yapılan sözleşmelere uygun olarak büyükbaş canlı hayvan teslimatı miktar ve ağırlık olarak ilimiz gümrük kapılarından ihracı tamamlanmış, küçükbaş hayvan teslimatı da tamamlanmaya yaklaşmıştı¹⁶⁹. Kars Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği, Stokimport İdaresi’yle yapmış olduğu anlaşmanın kapsamı dahilinde de ki taahhütlerini ikmal etmekteydi. Adı geçen idarenin 20.000 baş hayvan satın almak istediği ve birliğin angajmansız¹⁷⁰ serbest satış yapmak suretiyle istenilen malı vermek fikrinde bulunduğu haber alınmıştı¹⁷¹. Birlik, senelik ilk toplantısını yapmış gündem oybirliğiyle kabul ve uygun bulunarak şükran ve minnet duygularını okurlarına telgrafla bildirmişlerdi. Bu toplantıda Vali Vekili, Belediye Reisi, Emniyet Müdürü, Halkevi Başkanı ve bazı kişilerde bulunmuştu¹⁷².

Doğu ve Cenup Vilayetleri Hayvan İhracatçıları Birliği Üsnomal¹⁷³ Genel Kurul toplantısı, İktisat Vekâletini temsil eden İlbay¹⁷⁴ Akif Eyidoğan’ın huzuru ve birlik Genel Direktörü Muhiddin Omay’ın başkanlığı altında Vilayet Meclisi Genel salonunda yapılmış ve gündem maddeleri görüşülerek karara bağlanmıştır¹⁷⁵.

Birliğin 1938 Ağustos ayındaki toplantısında kararlar alınmıştı. Birlik, sermayesini bir misline kadar çoğaltmaya karar vermiş ayrıca doğu ve batıdaki teşkilatı genişletmek ve güçlendirmeye iç fiyatlarda etkili olabilmek için birlik adına ve hesabına satın almak ve fiyatların normal durumunu korumak için mal depolamaya

¹⁶⁷BCA, 030.18.01.02.77.65.9.

¹⁶⁸Stokimport: İsveççe bir kelime olup ithalat ileticisi anlamında kullanılmaktadır.,https://www.google.com/search?client=ms-android-samsung&sxsrf=ALeKk00vt4B1_FyEXErYbYiLxRbtaltwzA:1588075527431&q=“skotimport”+kelime+anlamı&sa=X&ved=2ahUKEwj7g8GtiovpAhVAREEAHf3UAlgQ5t4CMAF6BAGDEAc&biw=360&bih=560 (Erişim Tarihi: 28.04.2020)

¹⁶⁹Kars Gazetesi, 29 Birinci Kanun 1937, sayı: 609.

¹⁷⁰Angajmansız: Bağlantısız, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

¹⁷¹Kars Gazetesi, 29 Birinci Kanun 1937, sayı: 609.

¹⁷²Kars Gazetesi, 2 Nisan 1938, sayı:633.

¹⁷³Üsnomal: Arapça bir kelime olup olağanüstü veya doğaüstü anlamında kullanılır, <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/üsnomal> (Erişim Tarihi: 28.04.2020)

¹⁷⁴İlbay: Bir ilin bir obanın yöneticisi vali, <https://www.turkcenindirilişi.com/m/sozluk/ilbay-isminin-anlamı-nedir-s125980>. (Erişim Tarihi:27.04.2020)

¹⁷⁵Kars Gazetesi, 19 Ağustos 1938, sayı:670.

dair kararlar verilmiş genel heyet bu konuda Birlik Genel Direktörlüğüne yetkiler vermişti¹⁷⁶.

1938 yılında Doğu ihracatının durumu şu şekildeydi: Doğu ve Güney Vilayetleri Hayvan İhracatçıları yetkilileri iki ay süren ihracat işleri üzerine Sovyet Rusya ile yapılan daimi temaslar sonucunda şimdiye kadar bağlantı yapılmasına engel olan meseleler ortadan kaldırılmış, İstanbul'da eylül ayı sonlarına doğru Birlik Genel Direktörü ve Sovyet Ticaret Temsilcileri arasında görüşme yapılmıştı. Görüşmede kararlaştırılan hayvan satış sözleşmesinde 1937 bağlantısına nazaran fiyatlarda Türkiye lehine % 25 gibi önemli bir farkla bağlantı yapılmasında başarılı olunmuş ve fiyat farkı esas olmak itibarıyla bu sözleşmedeki en önemli konu ise Sovyet Rusya Hükümeti Ticaret Temsilcileriyle yapılan anlaşmalarda görülmeyen hukuk eşitliği olmuştu. Birliğin 1937 yılında yaptığı anlaşma ile 1936 ve daha önceki yıllarda yapılan bağlantıları arasında % 15 ve 1937 yılı bağlantısı ile de 1938 yılı bağlantısı arasında % 25 lehimize fiyat farkları olup, daha önceki yıllarda tek alıcı karşısındaki tüccarların karşı koyamama ve diğeriyle yapmakta oldukları rekabet sonucu yetiştirici aleyhine baş göstermiş olan anormal piyasa vaziyetini birliğin olumlu ve programlı çalışmaları sonucunda önlenmesi olmuştu¹⁷⁷.

2.4. Rusya ile Canlı Hayvan Ticareti

Kars'ta nüfusun kırsal kesimde olması, ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması sınır ticaretinin şeklinin belirlenmesinde önemli bir unsur teşkil etmişti. Çarlık Rusyası döneminden başlayarak ticaret Kars ve çevresinden Rusya ve Kafkasya'ya her zaman yapılmıştı. 1917-1918 istatistiklerin de Kars yıllık hububat olarak 4000 vagon arpa, buğday ve çavdar, 50 milyon halinde balya ot, kasaplık hayvan olarak 100.000 bin koca öküz ve sağıma yaramayan inekler, 100.000 bin erkek koyun, 500.000 bin kilo peynir, 300.000 bine yakın deri ve yarım milyon yapağı, yarım milyondan fazla pamuk ihraç etmekteydi. Bunların yanında paket halinde tereyağı, 500.000 kilo kaşar ve gravyer Gürcistan, Moskova ve Azerbaycan'a satılmaktaydı¹⁷⁸.

¹⁷⁶Üçüncü Umumi Müfettişlik Neşriyatından: Sayı:1, 1938,s.30.

¹⁷⁷Üçüncü Umumi Müfettişlik Neşriyatından: Sayı:1, 1938,s.30-31.

¹⁷⁸Selçuk Ural, Nebahat Oran Arslan, **Kars Tarihi 1960-1980**, Ankara, Sonçağ Yayınları, 2018, s.124.

Rusya ile yani SSCB ile 1920 sonrası sınır ticareti yapılmakta idi. Öncelikle Karagül koyunlarının gelmesi iki devlet arasında yapılan bir anlaşma ile oldu. Karagül koyunlarının yetiştirilmesi sadece Kars için değil, Türkiye içinde önem bir yer teşkil etmekteydi. Türkiye ile Sovyet Hükümeti arasında yapılan özel bir anlaşma sonucunda Türkiye, Sovyetlere belirli miktarda Ankara tiftiklerinden vermişti. Sovyetler de Karagül adında ki koyunlardan hediye etmişti¹⁷⁹. Daha sonra Sovyetler Birliği'nden 1930'da satın alınacak olan Karagül koyunları için Kars vilayet bütçesinden 4000 Lira harcanmasına Bakanlar Kurulu tarafından karar verilmişti¹⁸⁰.

Karagül koyunlarının asıl vatanı Maveräünnehr ve Buhara olmasına rağmen Türkiye'nin iklimine alışmış ve nitelikleri korunmuştu. Hükümet öncelikle Ankara Gazi Çiftliği'nde bu koyunların çoğaltılması için çalışma başlatmış ve aynı kanı taşıyan Karagül koyunları elde edilmişti. Türkiye'ye uyum sağlayan bu koyunların doğu illerinde de çoğaltılması girişimlerinde bulunulması amacıyla Millet Meclisi bu girişimin Kars'ta yapılmasını kararlaştırdı. Bunun için Cilavuz'da yeni depolar inşa edilecekti. Ankara'dan getirilen Karagül koyunları, Kars'ın Mazık ve Karaman'larıyla çiftleştirilecek ve aynı nitelikte koyun elde edilecekti. Karagül koyunlarının en önemli özelliği ise doğan ve doğacak kuzularından elde edilecek derileriydi. Bu derilerden dünya kürk ticaretinde ve kıymetli deri ticaretinde Astragan derileri imal edilmekteydi¹⁸¹.

1925 yılından itibaren ticaretin artmasına yönelik faaliyetler görülmektedir. Bu ise uluslararası ticaret ve bölgesel ticaretin önemini artırmıştı. Kars'ın coğrafi olarak birden fazla ülkeye sınırı bulunmaktadır. Sınır ticaretinin oranı fazla olmasada zaman içerisinde farklı alanlarda yapılmıştı. Bu durum düşünüldüğünde ticarete ilk muhattabıda Sovyet Rusya olmuştur. İki ülke arasında yapılan anlaşmalar gereğince ticaret belirli zaman aralığında Kars üzerinden yapılmıştı. Bundaki en önemli neden ise Kars'ın öncelikle bir sınır şehri olması ve bölgede tarım açısından başka illerde olmayan üstünlüğe sahip olmasıydı¹⁸².

17 Aralık 1925 yılında Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık anlaşması imzalandı. 1925 anlaşmasından sonra Türk- Sovyet ilişkileri siyasi, iktisadi ve ticari

¹⁷⁹Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.33.

¹⁸⁰Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2/14-61-4

¹⁸¹Toker, **Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi**, s.33.

¹⁸²Ural, Arslan, **Kars Tarihi 1960-1980**, s.124.

şeklinde olmuştur. İlişkiler siyasi olarak devam etmiş ancak iktisadi ve ticari gelişmenin azaldığı görülmüştür. Şubat 1926'da Sovyetler Türkiye'den ithal edilen mallara sınırlamalar getirerek Odessa limanında Türk mallarına izin vermemiştir. Türk hükümeti bu durumu protesto etsede sorun çözülmemiştir. İki ülke yetkilileri 1927 yılında sorunları çözmek için bir araya gelmiş ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin bazı Türk mallarını ithal etmek istememesi ve Türkiye'de İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya, Kars ve Artvin'de Sovyet Ticaret Müessesiliğinin şubeler açmak ve bunlara haklar tanımak istemesi üzerine görüşmeler sonunda 11 Mart 1927'de Ankara'da Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Sovyetler, Türk mallarına yıllık değer sınırlamaları getirecekti. Türkiye, Kars ve Artvin müstesna yukarıda adı geçen şehirlerde Sovyet Ticaret Müessesiliğinin şubeler kurmasını ve bazı diplomatik imtiyazlardan faydalanmalarını kabul etmiştir. Buna karşılık Sovyetler, Türkiye'nin isteğiyle üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan taraf devletlerin ülkelerinden transit olarak geçmesini kabul etmişlerdi. Bu hüküm Batum limanının Türkiye tarafından kullanılmasını sağlıyordu¹⁸³.

Türkiye ile Rusya arasında yapılan anlaşma ticaret hacmini artırsada iktisadi ve ticari alandaki sorunların yaşanmasını engellememiştir. Bundan sonraki süreçte Türk- Rus ilişkileri ticari ve sosyal ilişkiler alanında devam etmiştir. Rusya tarım alanı bakımından önemli bir yere sahip olan Türkiye ile ilişkilerine devam etmek amacıyla 1927'den sonra girişimlerde bulunmuştu¹⁸⁴.

Türkiye ve Sovyet Rusya arasında ticareti geliştirmek amacıyla 8 Ekim 1937'de Ankara'da imzalanan anlaşmanın 15. Maddesi gereğince Sovyet Ticaret Temsilciliği şubelerinin yalnız İstanbul ve Kars'ta açılmasına İcra Vekilleri Heyeti'nin 21/4/1938 tarihli toplantısında onanmıştır¹⁸⁵.

Kars ticaretinin en önemli gelir kaynağını hayvancılık ve bundan elde edilen hayvansal ürünler oluşturmaktaydı. Bu maddelerin ihraç edilmesi Kars'ın tek gelirini oluşturmaktaydı. 1951 yılındaki Ticaret İstatistiklerine göre Kars'tan 1.200.000 lira değerinde 600 ton kaşar peyniri, 216.000 lira değerinde 72 ton gravyer peyniri,

¹⁸³Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014, s.77-78-79.

¹⁸⁴Ural, Arslan, **Kars Tarihi 1960-1980**, s.125.

¹⁸⁵BCA, 030.18.01.02.83.33.12

1.500.000 lira değerinde 1.500 ton yağ ihraç edilmişti¹⁸⁶. Sovyet Rusya ile canlı hayvan ticareti de yapılmaktaydı. 1962 yılı itibariyle yeni gelişmeler yaşanmıştı. Yapılan görüşmeler sonucunda 2-3 yıldan beri yapılan ufak çaplı ihracat artırılacaktı. Türkiye bu dönemde daha çok Ürdün, Suriye ve Libya'ya ihraç yapmakta ve Yunanistan'a ise ihracata başlamıştı. Doğu illerinden Sovyet Rusya'ya canlı hayvan ihracatı için bir milyon dolarlık kontenjan ayrılmıştı ve bu ihracatın üç dört ay içerisinde yapılacağı belirtilmişti.1961 yılında Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında çeşitli mal mübadelesi temini için ticaret protokolü imzalanmıştı. SSCB, Türkiye'ye otomobil, makine ve teçhizat kereste ve selüloz ve kimyevi maddeler ihrac edecek Türkiye ise Rusya'ya pamuk, tütün, yün, kuruyemiş, narenciye, deri ve deмбаğlık malzeme sevk edecekti. Antlaşmayı SSCB adına Dış Ticaret Bakan Yardımcısı M. Kuzmin, Türkiye adına ise Fahri Korutürk imzlamıştı¹⁸⁷.

1970 yılının Eylül, Ekim ve Kasım aylarında Sovyet Rusya'ya hayvan ihracatı gerçekleştirilmişti. Yıl boyunca 130 hisseye eşit olarak bölünüp yapılan ihracatta Kars'tan Sovyet Rusya'ya her gün 15 tüccar geçerek ihracat yapılmaktaydı¹⁸⁸.

2.5. Suni Sığır Tohumlama İstasyonu

Erkek hayvandan, belirli teknik ve yöntemler kullanılarak hijyenik bir ortamda alınan spermanın birtakım işlemlerden geçirildikten sonra yine uygun teknik ve yöntemler kullanılarak kızgınlık döneminde bulunan dişi hayvanın genital kanalına verilmesiyle suni tohumlama yapılmaktadır. Suni tohumlamanın yapılmasındaki etkenler arasında çiftlik hayvanlarının genetik ilerlemesinin sağlanması, verim artışını sağlamak ve çiftleşme esnasında geçen hastalıklardan korunmak amacı yer almaktadır. Çiftleşmede erkek hayvandan geçebilecek olan hastalıkların geçmesini suni tohumlama önlemekteydi¹⁸⁹. Suni tohumlama daha çok döl almak amacıyla yüksek değerli damızlık hayvanlarda uygulanan bir tekniktir. Hayvan sayısı az olan işletmeler yüksek değerde damızlıklar elde etmek için yeterli bilgi ve mali güce sahip değillerdir. Bu özellikle süt sığırcılığında daha fazla yapılmaktadır. Bir boğanın dahi

¹⁸⁶Vatan Kars İlavesi, 1953, s.4.

¹⁸⁷Ural, Arslan, **Kars Tarihi 1960-1980**, s.127-128.

¹⁸⁸Ural, Arslan, **Kars Tarihi 1960-1980**, s.130.

¹⁸⁹**Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı Alanı Evcil Hayvanlarda Suni Tohumlama**, TC. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2016, s.2.

bu işletmelere büyük bir masraf niteliği taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle gelişmiş şehirlerde işletmeler birleşerek dernekler kurulmuş ve ortaklaşa birkaç boğa satın alınarak suni tohumlama yapılmıştır. Ancak sonraki dönemlerde yapılan suni tohumlaamalarda değerli boğalar tanınıp seçilmiş ve bu şekilde yapılmıştır. Süt sığırcılığında boğalar genel olarak dişi yavruların verimlerine göre değerlendirilmektedir¹⁹⁰.

1952'de Kars'ın Boğatepe köyünde açılacak olan sığır suni tohumlama istasyonu için 6 baş İsviçre esmer ırkı ve montafon boğaları 11 Nisan 1952 Cuma günü Bursa-Karacabey harasından getirilmiş ve Kars Boğa Deposunda bakıma alınmıştır¹⁹¹. 1963 yılında Boğatepe köylerinde 786 baş ineğe suni tohumlama yapılmış ve tohumlama sonucunda 1964'te % 62 verim alınarak 485 baş buzağı elde edilmişti. 1964 yılında ise 669 baş ineğe suni tohumlama yapılmıştır. Bakanlıkça 1965 yılında beş yıllık plana göre inşaatı yaptırılan ve hazır duruma getirilen suni tohumlama istasyonlarının bütün ili kapsayacağı düşünülmektedir¹⁹².

1965 yılında merkezde 7 başlık, Ardahan ve Çıldır'da 4'er başlık montafon boğalı, Göle ilçesi Boğatepe köyünde ve Arpaçay'da boğasız bucak tipi suni tohum istasyonlarının faaliyete geçmesi beklenmekteydi. 1965 yılı itibariyle inşaatı tamamlanmış ve 1966 yılında faaliyete geçecek tesislerden Sarıkamış ve Kağızman'da 50'şer baş tabii tohumlama istasyonu bulunmaktaydı. Boğalar aşım mevsiminde köylüye dağıtılarak köylünün hizmetine girecekti. Tesislerde eksiklikler giderildikten sonra montafon nesli ırkla melezleme sonucu sığır soyunun değişeceği ve hem et verimi hem de süt veriminin daha fazla olacağı düşünülmektedir¹⁹³.

Kars'ta merinos yetiştiriciliği eski yıllardan beri yapılmakta olup yapağı fiyatlarında meydana gelen ani düşüş nedeniyle kıymetli olan bu koyun ırkının Kars'ta azalmasına neden olmuştu. Suni tohumlama uygulamasının yapılmasına talep olmaması nedeniyle kaldırılmıştı. Oysaki Mor Karaman koyunları merinoslaşmaya en elverişli koyun ırkıydı. Akkaraman koyunlarıyla yapılan melezlemelerde yavruların ancak dört beş nesil sonra alacalıklığı %70, %80 azaldığı halde, Mor

---

¹⁹⁰Ziraat Odası T.M.M.O Birliği (İbrahim Yarkın, Sedat Kansu, Orhan Düzgüneş, Macit Eker, Fethi Açıl, Remzi Akyıldız, Süreyya Çakıroğlu, Burhan Doruk, Muzaffer Denteş), **Türkiye Hayvancılığı ve Problemleri**, Ankara, Ziraat Odası T.M.M.O Birliği, 1964, s.47.

¹⁹¹**Ekinci Gazetesi**, 16 Nisan 1952, sayı:139.

¹⁹²**Kars Eli Dergisi**, Mart 1965, sayı:8, s.3.

¹⁹³**Kars Eli Dergisi**, Mart 1965, sayı:8, s.14-15.

Karamanlarla yapılan melezlemeler sonucunda ikinci nesilde azalma %90 hatta %95'e beşe kadar çıktığı görülmektedir. Bundan da anlaşılacağı gibi ikinci nesilde elde edilen yavrular tamamen merinoslaşmaktadır ve renkleri beyaza dönmektedir. 1965'te Yapağı Tiftik Şirketi, merinos yapağı ve yününe 4-5 liralık pirim vereceğini bildirmişti. Bu pirim yetiştiriciler tarafından kabul gördüğü takdirde sonraki yıllarda merinos yetiştiriciliğinin eski yıllarda olduğu gibi talebin olacağı düşünülmekteydi. Iğdır Devlet Üretim Çiftliği'nde 1964 yılında yalnız merinos suni tohumlaması yapılmış ve 1650 baş koyun tohumlanmıştı¹⁹⁴.

2.6. Iğdır Üretim Çiftliği

Türkiye'nin ekonomik yapısı üzerinde 17 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi ve ardından 1929 yılında tüm dünyada ve Türkiye'de etkili olan Dünya Ekonomik Buhranı tarım alanında önemli değişikliklerin yapılmasında etkili olmuştu. 1933 yılından itibaren devletçi politikalar ön plana çıkarak önem kazanmıştı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı dönemde tarımla ilgili yapılacak yeniliklerin sonraya bırakıldığı görülmektedir¹⁹⁵.

Ziraatın modern yöntemlere ulaşmasını sağlamak amacıyla cumhuriyetin ilk yıllarında 5 Mayıs 1925 yılında Atatürk tarafından Ankara'da Orman Çiftliği adıyla bir çiftlik kurulmuştu. Bu çiftlikten başka Atatürk tarafından birçok çiftlik daha kurulmuştu. Bu çiftlikler; Silifke'de Tekir ve Şövalye Çiftlikleri, Tarsus'ta Piloğlu Çiftliği, Dört Yol'da portakal bahçesi ve Karabasamak Çiftliği, Yalova'da Millet ve Baltacı Çiftlikleriydi. 13 yıl içerisinde 154.729 dönüme ulaşan bu çiftlikler Atatürk tarafından 11 Haziran 1937 yılında Trabzon'dan Başvekâlete yazdığı mektupla hazineye devredilmişti. Ocak 1938'de kabul edilen 3308 sayılı Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Hakkındaki Kanun ile çiftliklerin çalıştırılması için Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu oluşturulmuştu. II. Dünya Savaşı yıllarına doğru çiftliklerin hububat üretimini artırıp, makinalı tarım yöntemlerini öğretmek amacıyla 3 milyon liralık masraf tahsisatıyla 12 Şubat 1937 tarih ve 3130 sayılı kanunla Zirai Kombinalar Kurumu oluşturuldu. Tarım alet ve makineleri ile tarım ilaçlarını satın alarak çiftçilere yol göstererek üretime destek olan kurum II. Dünya Savaşı

¹⁹⁴Kars Eli Dergisi, Mart 1965, sayı:8, s.14-15.

¹⁹⁵Nebahat Arslan, Talip Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Iğdır ve Çevresinde Tarımsal Faaliyetler", **Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s.199.

Dönemi'nde memleketin yiyecek ihtiyacını karşılamak ve hububat verimini artırmak amacıyla Devlet Çiftliklerini kurmuştu¹⁹⁶.

Türkiye'de hububat ihtiyacını İkinci Dünya Savaşı sonrasında sağlamak amacıyla bu görevi Zirai Kombinalar üstlenmişti. Bu kurum 1949'da yapılanma yoluna gitmiş ve Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu ve Zirai Kombinalar Müesseseleri birleştirilerek Devlet Üretim Çiftliği Genel Müdürlüğüne dönüşmesini sağlayan kanun tasarısı TBMM'ye sevk edilmişti¹⁹⁷.

Türkiye'de toplam 22 Devlet Üretim Çiftliği (DÜÇ) kurulmuştu. Bunlardan ilki 1950'de Urfa Ceylanpınar'da, 1949'da Muş Alpaslan'da kuruldu. 1944'te Sivas Ulaş'ta kurulan Zirai Kombina 1950'de Devlet Üretim Çiftliğine dönüştürülmüştü. 1953 yılında ise Kars Iğdır Devlet Üretim Çiftliği kurulmuştu. Ardından Silifke Tarsus Piroğlu, Dört Yol Karabasmak ve Yalova Baltan Devlet Üretim Çiftlikleri kurulmuştu¹⁹⁸.

1952 yılında Iğdır'da Devlet Üretim Çiftliğinin kurulması için öncelikle bir heyet oluşturulmuştu. Heyette; Tarım Bakanı Müsteşarı, Üretim Çiftlikleri Genel Müdürü, Ziraat Fakültesi'nden bir profesör, Kars ve Erzurum Tarım Müdürleri ve Erzurum İslah İstasyonu Müdürü yer almaktaydı. Yapılan incelemeler sonucunda olumlu düşüncelere varılmıştı. Projeye göre:

“1- Iğdır, Kağızman ve Tuzluca ilçelerinin fidan ihtiyacını karşılayacak geniş bir fidanlık yapılacaktır.

2- Pamuk ve hububat tohumlarının üretim ıslahı için bir tohum ıslah istasyonunun kurulması mümkün olacaktır.

3- Gerek çiftlik ve gerekse yakın muhitteki zirai alet ve makineleri daima kontrol ve tamir edebilecek bir tamir atölyesi kurulacaktır.

4- İlçe ve civar muhitteki çocuklarımızın iş bulması temin edilecektir.”

---

¹⁹⁶Nadir Kurtoğlu, “Türkiye’de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretim Çiftlikleri (1949-1960)”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Sayı: XXXIV Haziran 2018, Yıl:11, s.588-589.

¹⁹⁷Kurtoğlu, “Türkiye’de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretim Çiftlikleri (1949-1960)”, s.590.

¹⁹⁸Yüksel Kaştan, “Atatürk Dönemi’nde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri”, **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Tarih ve Medeniyetler Tarihi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2012,s.1772.

Ayrıca Iğdır, Başköy ve Dilyolu'nun devlet tarafından yapımına başlanılmasına ve çiftliğin açılabilmesi amacıyla Aras kenarında bir set yapılmasının zorunlu olduğu görülmüştü. Sulamanın ise Karasu'dan yapılmasına karar verilmişti¹⁹⁹.

Iğdır'da hazineye ait 120-150.000 dekarlık arazi üzerinde Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü tarafından işletme kurulması ve bölgenin yasak bölge olmaktan çıkarılması, Bakanlar Kurulunun 10 Eylül 1952 tarihli toplantısında kararlaştırıldı²⁰⁰.

Devlet Üretme Çiftliği arazisi olarak belirlenen yer Iğdır'a 64 km mesafede ve İran ile Rus sınırında bulunmaktaydı. Yaklaşık 150 bin dekarlık kamışlık arazinin büyük bir kısmı ıslah edilmiş, 20 bin dekar toprak sürülmüş ve gerekli olan hazırlıklar yapılmıştı. Ayrıca Ankara'da Devlet Üretme Çiftliğine gönderilen bir ziraat mühendisi örnek toprak ekimi yapmıştı²⁰¹. Bunun yanı sıra bağ, bahçe ve sebzeçilik alanında da gelişmeler yaşanmıştı. Fidancılıkta, 21 dekarlık alana 150 kg zerdali tohumu, 16 dekarlık alana ise 210 şeftali tohumu ekilmişti. Ayrıca 500 adet elma ve armut fidanı etrafındaki en iyi olan kalemleriyle aşılammıştı. Arazi ıslahı ile de ilgili çalışmalarda da bulunulmuştu. Ana yol için 50.000 dekarlık alan, feyezana²⁰² sedeksi, parselasyon ve ana sulama kanallarının yapıldığı görülmekteydi. 31 adet traktör 40.000 dekar toprağın işlenmesini gerçekleştirmişti. Çiftlikte ot üretiminin de yapıldığı görülmektedir. 1000 tona yakın her yıl elde edilen ot, balyalanarak ihtiyaca sunulmuştu. Çiftçilik atölyesinde 50 çiftçinin makine tamiri ile revizyon²⁰³ işleride yapılmıştı²⁰⁴.

Bölgede bulunan koyun cinsini ıslah etmek amacıyla merinos koçlarının mahalli koyunlarla doğal çiftleştirilmesi yapılmış ancak bir sonuç alınamamıştı. Bunun yerine suni tohumlama için girişimler başlatılmıştı²⁰⁵. Küçükbaş hayvancılıkta

---

¹⁹⁹Mücahit Özden Hun, **Iğdır Sevdam III**, Ankara, Başak Matbaacılık, 2002, s.128.

²⁰⁰BCA, 030.18.01.02.130.73.2.

²⁰¹Hun, **Iğdır Sevdam III**, s.275.

²⁰²**Feyezan**: Taşma ve taşkınlık anlamında kullanılır, <https://www.sozluk.gov.tr>, .(Erişim Tarihi: 15.05.2020)

²⁰³**Revizyon**: Yeniden gözden geçirip düzeltme, <https://www.sozluk.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 15.05.2020)

²⁰⁴Kurtoğlu,, "Türkiye'de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretme Çiftlikleri (1949-1960)", s.612.

²⁰⁵Hun, **Iğdır Sevdam III**, s.275.

merinos türü koçlardan alınan tohum ile mor karamanlara suni tohumlama yapılmış ve 210 kuzunun elde edilmesiyle çiftlikte bulunan kuzu sayısı 731 olmuştu²⁰⁶.

Devlet üretme Çiftliğinde 49 Göle Irkı ve 222'si Kars Kırmızısı olmak üzere toplam 271 inek üzerinde damızlık ırkın oluşturulması amacıyla çalışmalar yapılmıştı.²⁰⁷

Dil mıntokasında kurulan üretme çiftliği Doğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında önemli bir yere sahip olacağı düşünölmekteydi. Burada ziraatte uygulanan modern yöntemler köylüye örnek teşkil etmişti. Hükümetin büyük bir sermaye ile iki yabancı devlet sınırında böyle bir yatırımı gerçekleştirmesi halk arasında da güvensizliği ortadan kaldırmıştı. Üretme Çiftliği kurulmadan önce ev yaptırmaktan, arazi almaktan ve uzun süreli para yatırmaktan çekinen halk artık endişelenmemekte ve toprak alıp gayrimenkule para yatırmaktaydı²⁰⁸. Devlet Üretme Çiftliklerinde sürekli tarım işçiliği istihdamı da sağlanmaktaydı. Bu istihdam halka örnek olmasının yanında bölgedeki işsizliğin önlenmesinde de etkili olmuştu²⁰⁹.

2.7. Sanayi ve Ticaret Alanında Hayvancılıkla İlgili Kurulan İşletmeler

2.7.1. Margarin Fabrikası

Nafia Müteahhiti ve aynı zamanda Makine Mühendisi olan Şevki Bey'in, 12 Ekim 1929 yılında hazırladığı raporda Kars'ta bir Margarin Fabrikası'nın kurulabileceğini ve bunun içinde çalışılması gerektiği belirtilmişti. Şevki Bey, raporunda tahsilini Berlin'de yaptığından söz etmiş ve aynı zamanda Balkan Harbi muhaciri olduğunu belirtmişti.¹³ nüshadan oluşan belgelerde fabrikanın kurulması için gereken sermayenin elli bin lira olduğunu ifade etmişti. Margarin Fabrikası'nın kurulmasıyla ilgili olarak bölgede yaşayan halka ekonomik anlamda katkı sağlayacağını belirtmişti. Hükümet tarafından veya Sanayi Bankası'nın aracılık ve kontrolünde fabrikayı inşa edebileceğinden bahsederek Mustafa Kemal Paşa'ya hürmetlerini

²⁰⁶Kurtoğlu,, "Türkiye'de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretme Çiftlikleri (1949-1960)", s.612.

²⁰⁷Kurtoğlu,, "Türkiye'de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretme Çiftlikleri (1949-1960)", s.612

²⁰⁸Hun, **İğdır Sevdam III**, s.275.

²⁰⁹Kaştan, , "Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri", s.1772.

sunmuştur. Hazırlanan bu rapor sonucunda fabrikanın kurulmasıyla ilgili bir çalışmanın olmaması nedeniyle Margarin Fabrikası kurulmadığı görülmektedir²¹⁰.

2.7.2. Kars'ta Kurulan Süt Fabrikaları

Süt Tozu, yağı kısmen alınmış ya da yağı alınmamış süt içindeki kuru maddenin süt suyundan ayrılması için bazı teknikler kullanılarak elde edilen süt mamulüdür. Sütün içinde bulunan önemli besin maddelerinin mümkün olduğu kadar bozulmadan korumak, dünyanın her yerinde her mevsim ve koşulda gıda değerinin zarar görmeden kullanılmasını sağlamak için sütün kullanım alanının olduğu her yerde süt yerine ikame edilen süt tozu sanayi kremayı da yan ürün olarak üretmekteydi. Türkiye'de ilk kez 1933 yılında Kars'ta kurulan vals metoduyla 47 ton/ yıl kapasiteli üretim yapan süt tozu üretimi SÜTİŞ Limited Şirketine ait küçük bir fabrikada üretime başlamıştır²¹¹. Kars Süt Tozu Fabrikası 60.000 Lira sermaye ile kurulmuş ve Almanya'dan fabrikanın araç ve gereçleri alınmıştı²¹².

Fabrika, vals ve pülverize makinalarıyla iki çeşit çalışmaktaydı. Senede bir milyon süt işlenerek, 90 ton süt tozu üretilmekteydi. Krema, sade yağ ise fabrikanın özel donanımı sayesinde yapılmaktaydı²¹³. Fabrika tarafından üretilen süt tozu yerli çikolata fabrikalarında kullanılmıştı. Yağları temiz, nefis ve tüketici pazarlarında takdir edilen Kars Süt Tozu Fabrikası hayvan yetiştiricileri için yararlı bir kurum olmuştu²¹⁴.

1937 tarihine gelindiğinde fabrika 550.000 kilo süt işlemiş, 30.000 kilo toz, 8.000 kilo yağ ve 7.000 kazein elde etmişti. 1938 yılında ise 1.500.000 kilo süt işlenmiş, 45.000 kilo toz, 30.000 kilo yağ ve 25.000 kazein elde ettiği görülmüştü²¹⁵. Kars Süt Fabrikasının şehre bazı katkılarının olduğu her açıdan kabul edilmelidir. Hatta Belediyenin süt fabrikasıyla yapmış olduğu elektrik sözleşmesine göre 1 Kasım 1938'den itibaren Süt Fabrikası, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle beş gün evvelden

²¹⁰BCA, 030.01.00.00.39.233.1

²¹¹V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Süt ve Mamulleri Özel İhtisas Komisyonu Üretim Alt Komisyonu Raporu 637. 09561, DPT Dokümantasyon Kütüphanesi Şb, D.P.T 1982,s.67.

²¹²Ural, "Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.140.

²¹³Ural, "Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu",s.140.

²¹⁴Üçüncü Müfettişlik Umumi Neşriyatından: sayı:1, 1938, s.31.

²¹⁵Üçüncü Umumi Müfettişlik Neşriyatından: sayı:1, 1938, s.31

parasız olarak şehire elektrik vermiş ve belediye müesseseye teşekkürde bulunmuştu²¹⁶.

Süt üretimindeki fazlalığın sütün bol olduğu bölge ve mevsimlerde ihtiyaç duyulan zaman ve alanlara kaydırılması için süt tozu sanayisi elverişli saklama olanaklarına sahipti. Ancak Türkiye’de ise bazı tüketim alışkanlıklarının, kullanım alanının diğer ülkelere nazaran daha dar bir yapı içinde bulunduğu görülmekteydi²¹⁷.

Süt üretiminin çok olması nedeniyle Kars’ta muhtelif zamanlarda süt ürünleri ile ilgili fabrikalar kurulmuştur. İlki 1933’te kurulan süt tozu fabrikasıdır. İkincisi 1945’te Halit Paşa Mahallesi’nde kurulan süt fabrikası olup 1970’li yılların sonuna kadar üretime devam etmişti. 1968’de “Birinci Derecede Kalkınma Öncelikli Yöre” kapsamına alınca Kars’ta ki iki fabrika Süt Endüstrisi Kurumu’na bağlı olarak Kars Süt Mamulleri Ürünleri ve Gıda A.Ş çatısı altına alınmıştı. Üçüncüsü ise 1969’da Bakanlar Kurulu kararıyla İsviçre uyruğuna tabii idareci ve teknisyen 9 kişilik ekip tarafından Kars Süt Mamülleri Fabrikasında çalıştırılmaya başlandı²¹⁸.

2.7.3. Gravyer İmalathanesi

Kars halkı zavod kelimesini mandra anlamında kullanırken Rusça da imalathane anlamına gelmekteydi. Zavodlarda yerli ve Rus inekleriyle siemental ve İsviçre damızlıklarının çiftleşmesinden oluşan Malakan ineği ya da zavod inekleri adını alan inekler beslenmekteydi²¹⁹. Hayvancılık alanında görülen gelişmelerden biride dericilik alanında olmuştu. Öyle ki 1898 sayımına göre pazara yönelik üretim yapan imalathanelerde büyük ölçüde artış kaydedilmişti. 19.yy’da Kars’ta bulunan imalathanelerin dağılımı şu şekildeydi²²⁰.

²¹⁶Kars Gazetesi, 4 İkinci Teşrin 1938, sayı: 691.

²¹⁷V.BeşYıllık Kalkınma Planı Süt ve Mamulleri Özel İhtisas Komisyonu Üretim Alt Komisyonu Raporu, s. 68.

²¹⁸Ural, Arslan, Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923-1950, s.195.

²¹⁹Badem, Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, s.185.

²²⁰Yurt Ansiklopedisi, “Kars” maddesi, s.4497.

Tablo 20: 19. Yüzyılda Kars'ta bulunan imalathaneler²²¹.

İmalathane Türü	Sayı	İşçi Sayısı	Yıllık Üretim Değeri (Rus Rublesi)
Yağ İmalathanesi	5	12	5.000
Bitkisel Yağ İmalathanesi	27	49	5.000
Peynir İmalathanesi	1	4	4.000
Un Değirmeni	679	786	641.000
Debbağhane	4	8	2.000
Pamuklu Dökümhanesi	7	7	3.000
Şaraphane	3	6	3.000
Bira İmalathanesi	1	3	5.000
Kireç Ocağı	5	12	6.000
Kerpiç-Tuğla İmalathanesi	13	34	9.000
Briket İmalathanesi	5	10	2.000
Maden Suyu İmalathanesi	3	7	5.000
Boyahane	4	8	2.000
Toplam	757	946	692.000

19.yy'ın son döneminde Kars'taki imalathanelerin içinde hem hayvancılıktan elde edilen ürünler hem de tarımsal ürünlerden elde edilen malzemelerle kurulan imalathanelerin yer aldığı görülmektedir. Bu imalathaneler içerisinde hayvancılığa bağlı olarak yağ, bitkisel yağ, peynir imalathaneleri, debbağhane yer almaktadır. Bunun yanında tarımsal üretim ağırlıklı olarak (arpadan) bira imalathanesinin yer aldığı görülmektedir. Özellikle un değirmenlerinin sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Değirmenler tahıl ürünlerini öğütmede önemli bir yere sahipti. Kerpiç ocağı, kerpiç- tuğla imalathanesi, briket imalathanelerinin olduğu da görülmektedir. Bu ise bölgede kullanılan yapı malzemeleri hakkında bilgi vermektedir²²².

1900'lü yılların başında İsviçreli peynir üreticileri ve Rus girişimciler yağ ve peynir imalathanesi açmışlardı. Bunun sonucunda inek kalitesinin artırılması, süt verimini artırma ve peynirin kalitesinin artışında önemli gelişmeler yaşanmıştı²²³.

Kars'ta 1940 yılı başlarında çalışan 9 gravyer imalathanesi bulunmaktaydı. Yıllık olarak imalathanede 1500-1800 ton süt işlenerek 130 ila 150 ton arasında gravyer peynir üretilmekteydi. Bununla beraber 17 mandırada yıllık 200 ton civarında kaşar peynir imal edilmekteydi²²⁴. Başlıca üretim merkezleri; Ladikars, Dikme, Cilavuz,

²²¹Yurt Ansiklopedisi, "Kars" maddesi, s.4497.

²²²Yurt Ansiklopedisi, "Kars" maddesi, s.4497.

²²³Badem, **Çarlık Rusyası Döneminde Kars Vilayeti**, s.184.

²²⁴Ural, "Atatürk Dönemi'nde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.140-141.

Uzunzayım, Buğatepe, Küçük Buğatepe, Nebiyurdu, Harzıyan, Küçük Harzıyan, Türkeşen, Konk, Sindizkom, İarşat ve Bölükbaş köylerinden oluşmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Sovyet Rusya'ya yıllık 45 ila 50 ton gravyer ihraç edilmekteydi ve Sovyet Rusya bunu Almanya'ya satmaktaydı. İğdir Ovası'nın sulanmasıyla beraber hayvancılık bir yıla yayılmış ve imalathanelere süt girişi yılın her günü yapılarak peynir üretimi kesintisiz yapılmaya başlanmıştı²²⁵.

2.7.4. Mandıra İşletmesi

Küçük sanayi işletmesi özelliğinde bulunan süt işletmelerinin varlığı işgal yıllarına kadar uzanmaktaydı. Kış mevsimine dayanıklı olan Malakan ineği süt üretmek amacıyla yöreye adapte edilerek zavod adı verilen mandıralar kurulmuştu. Kaşar ve gravyer peynir üretiminin yolu bu imalathaneler sayesinde olmuştu. Bu sistem Rusların, Kars'tan çekilmesi sonrasında da devam etse de Kafkasya ile ticaretin azalmasıyla istenilen peynir üretimindeki gelişme sağlanamamıştı. İstanbul ve Trabzon ile Türkiye ticaretinin sınırlı kalması ise diğer bir olumsuz faktör olmuştu.

Tablo 21: 1949 yılında 9 ilde bulunan mandıra sayısı²²⁶.

	İşletme Sayısı	İşlenen Süt	Beyaz Peynir	Kaşar Peynir	Diğer Peynir	Krema	Tere Yağı	Lor Peynir
Çoruh	-	-	-	-	-	-	-	-
Erzincan	-	-	-	-	-	-	-	-
Erzurum	-	-	-	-	-	-	-	-
Van	-	-	-	-	-	-	-	-
Muş	-	-	-	-	-	-	-	-
Kars	9	451.000	-	24.100	12.000	-	-	-
Balıkesir	118	5.740.056	-	33.347	60.103	147.294	-	92.876
Edirne	54	3.150.159	638.144	174.616	-	28.717	-	2.220
Bursa	57	3.597.765	796.406	49.870	16.640	117.900	2.244	36.790

Kars'taki mandıra sayılarında azalış görülmektedir. Karanlı müteşebbisler tarafından 1965'te İstanbul Kars Kollektif Şirketi kurulmuş ve üretimde eritme peynire

²²⁵Ural, Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923-1950**, s.193.

²²⁶Ural, Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923-1950**, s.194.

geçilmesiyle değişiklikler yaşanmıştı. 1965 yılında 80 ton peynir üretilirken bu rakam 1969'da 160 tona ulaşmıştı²²⁷.

1964 yılında Kars'tan diğer illere sevk edilen mallar arasında 124 ton kaşar, 58 ton gravyer, 30 ton yağ, 15 ton sucuk, 8000 adet barsak, 96 ton yün, 254 ton deri, 142.000 küçükbaş hayvan, 40.000 büyükbaş hayvan ve 1052 baş tek tırnaklı hayvan sevk edilmişti²²⁸.

2.7.5. Yağ Kombinası

1943'te Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu tarafından Tereyağ Kombinası, Arpaçay'da kuruldu. Kombina 26 ton tereyağı ile ilk yıllarında üretimini yapmıştı. Fabrikanın kapasitesinin 1944 yılında yükseltilerek 48 tona çıkarılması amaçlanmıştı. Bu amaç doğrultusunda Kars'ta büyük bir bina alınmış ve tesisat taşınmıştı²²⁹. Kombina Kars'ın merkezine taşındıktan sonra hem temiz yağ imalatı hem de kombinaya ait teknik alet ve araçlar, makinaların faydaları halka gösterilmişti²³⁰.

2.7.6. Kars Et Kombinası

“Et ve Balık Kurumuna” bağlı olarak 1972 yılında devlet tarafından kurulan ve 172 kişiye iş imkanı sağlayan “Kars Et Kombinası” günlük 250 büyükbaş ve 1200 küçükbaş hayvan kesme kapasitesiyle hizmete açılmıştı. Kars Et kombinası, Kars'taki hayvan potansiyelini değerlendiren tek kurum olması dolayısıyla önemli bir yere sahipti. Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak 1995 yılına kadar varlığını sürdüren kombina bundan sonraki dönemde bir şirket tarafından satın alınarak özelleştirilmişti²³¹.

2.7.7. Kars Yem Fabrikası

Kars'ta büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan yem ihtiyacını karşılamak amacıyla 1969 yılında devlet tarafından Kars Yem Fabrikası kurulmuştu²³². Kurum 1975 yılında faaliyete geçmiş ve 1995 yılına kadar Kamu İktisadi Teşekkülü olarak devam

²²⁷Ural, Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923-1950**, s.196.

²²⁸**Kars Eli Dergisi**, Mart 1965, sayı:8, s.15.

²²⁹Ural, Arslan, **Cumhuriyet Devri Kars Tarihi 1923-1950**, s.196.

²³⁰Aydın, **Kars Ekonomisi 1923-1970**, s.44

²³¹Aydın Fındıkçı, **Kars'taki Yeni Oluşumun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Etkileri**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2003, s.86.

²³²Fındıkçı, **Kars'taki Yeni Oluşumun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Etkileri**, s.87.

etmiş ve aynı yıl özelleşmişti. 16.000 ton/yıl kapasiteyle kuruluşunda faaliyet gösteren fabrika kapasitesini 1994 yılına gelindiğinde 26.000 ton/yıla çıkarmıştı. Özelleştirildikten sonra % 48 hissesine Kars Özel İdaresi, % 40 hissesine Fabrika çalışanları ve geriye kalan % 12'lik kısım ise halktan ve gerçek ve tüzel kişilerden oluşan bir anonim şirket haline gelmişti²³³.

2.8. Kars'ta Veterinerlik Fakültesi'nin Kurulması İçin Yapılan Çalışmalar

İnsanlık tarihinin en eski mesleklerinden birisi olarak, veteriner hekimliği kabul edilmektedir. Hayvanların ıslah ve üretiminden, hayvan hastalıklarının tedavisinden ve hayvansal ürünlerin üretiminden tüketimine kadar geçen işlevlerden sorumlu meslek adamı çağdaş anlamda veteriner hekimliğinin ifadesini göstermektedir²³⁴. 9.ve 15. yüzyıllarda veteriner hekimliği konusunda İslam ülkelerinde birçok el yazması yazılmıştı. Bu yazışmaların geneline bakıldığında; hayvan hastalıkları ve at yetiştiriciliği üzerine olmakta ve bunlar “baytarname²³⁵”olarak adlandırılmaktaydı²³⁶.

Osmanlı Devleti'nde, Sultan II. Mahmut döneminde veterinerlik öğretimi ordu içerisinde yapılan yeniliklerden bir bölümü olmuş, Sultan II. Abdülmecid zamanında ise Prusyalı veteriner olan Godlewsky davet edilerek öğretim için tayin edilmişti. Yine II. Mahmut zamanında Mekteb-i Harbiye'nin içinde yedi yıl sonra yani 1841'de hem hastalıkları tedavi etmek hem de ordudaki hayvanların bakımını yapmak için veteriner sınıf oluşturulmuştu²³⁷.

1842'de ilk veteriner hekimlik okulunun açılmasından 1937'ye kadar “baytar²³⁸” sözcüğü hem okul hem de meslek adlandırılmasında kullanılmıştı²³⁹. Askeri Veteriner Hekim ve Umum Baytar Müfettişi Mehmet Ali Bey, Vasıta-i Servet adlı dergiyi çıkarmıştı. Bu dergi baytarlık ve tarım alanındaki ilk yayın organı olmakla

²³³https://web.archive.org/web/20081012104917/http://www.kars.gov.tr/kars_snyorg.html(Erişim Tarihi: 12.04.2020.)

²³⁴Atilla Özgür,“Veteriner Hekim Terimi Üzerine Tarihsel Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 44: 1-8,1997, s.98.

²³⁵**Baytarname:** İslam Uygarlığı çağında hayvanların bakımı, beslenmesi, hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri konularında yazılmış eserlerin genel adı, <https://kelimeler.gen.tr/baytarname> – nedir-ne-demek-37259 (Erişim Tarihi:15.12.2019)

²³⁶Özgür, “Veteriner Hekim Terimi Üzerine Tarihsel Bir Araştırma”, s.99.

²³⁷Hatice Polat, **Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.6.

²³⁸**Baytar:** Hayvan hastalıkları tabibi, veteriner, D.Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Beyan Yayınları 1988,s.98.

²³⁹Özgür, ” Veteriner Hekim Terimi Üzerine Tarihsel Bir Araştırma ”, s.100.

beraber dergide değişik yazılar ve sivil baytar ihtiyacından bahsedilmiřti²⁴⁰. 1937’de Dil Devrimi’nden sonra “baytar” deyimini yerine “veteriner hekim” ifadesi kullanılmaya başlanmıştı ve Baytar Fakóltesi’nin ismi de Veteriner Fakóltesi olarak deęiřmiřti²⁴¹.

1877’de pek çok hayvanın kaybına neden olan sığır vebasası hastalığı yaygın bir şekilde görölmüştü. 1863, 1865 ve bundan sonraki dönemde bu salgın ile ilgili Avrupa’da milletlerarası kongreler düzenlenmiş ve salgının Türkiye’den Avrupa’ya yayıldığı söylenmişti. Türkiye’den gelen hayvan yemi ve hayvanlara karşı da sınırlarını kapamışlardı. Askeri veterinerlerin olması salgını önleyememiş ve sivil veterinerlere ihtiyaç duyulmuştu. Tıp Mektebi öğretmenleriyle Askeri Veteriner Mektebi öğretim heyeti bir araya gelerek askeri veteriner sınıflarına sivil öğrenci almaya başlamıřlardı²⁴². Veteriner Albay Mehmet Ali, sivil okulun açılması için Vasıtai Servet dergisinde yazılarına devam etmiş ve Umuru Baytariye Müfettişi Umumiliğine atanınca sığır vebasasıyla ilgili bir rapor hazırlayarak Nafia Nezaretine sunmuştu. Rapor kabul edilerek, okulun öğretiminin dört yıl olmasına Mülkiye Mektebi’nde sınıf açılmasına ayrıca iki sınıfın açılacak olan Halkalı Ziraat Mektebi’nde okutulmasına ve kırk öğrenci alınmasına karar verilmiřti²⁴³. Okul, on altı kişiden oluşan mezunlarını 1893’te vermişti. Okulu birincilikle bitiren İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif’te mezunlar arasında bulunmaktaydı²⁴⁴. Mektebin ilk iki sınıfı Tıbbiyede, son iki sınıfı ise Halkalı’da bulunmaktaydı ancak Halkalı’nın şehre uzak ve klinik uygulamalarında yetersiz olması nedeniyle, Tıbbiyede bulunan birinci ve ikinci sınıflar ile Halkalı’da bulunan üçüncü ve dördüncü sınıflar yatılı olarak birleştirilmiş ve Mülkiye Baytar Mektebi Alisi kurulmuřtu²⁴⁵.

Mülkiye Baytar Mektebi Alisi’ nin Müdürü Mehmet Ali Bey olmuştu. Mektebin bina yeri olarak Cundi Meydanının da bulunan Askeri Sıhhiye Dairesi Başkâtibi Esad Efendi’nin konağı kiralanmıştı. Sonrasında Tunuslu Mahmut Paşa’nın Sultan Ahmet semtinde bulunan konağı satın alınarak tamir edilmiş ve okul haline getirilmişti. 1901 yılında Bakteriyolojihane Osmanî’nin ikiye ayrılmasından sonrası süreçte

---

²⁴⁰Polat, **Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922)**, s.10.

²⁴¹Nihal Erk, **Veteriner Tarihi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996, s.227

²⁴²Erk, **Veteriner Tarihi**, s.214.

²⁴³Erk, **Veteriner Tarihi**, s.215.

²⁴⁴Polat, **Mülkiye Baytar Mektebi (1894-1922)**, s.15.

²⁴⁵Erk, **Veteriner Tarihi**, s.216.

1902'de Bakteriyolojihane-i Baytari kısmı Baytar Mektebi'nin bulunduğu Sultan Ahmet'teki binanın üst kısmına taşınmıştı²⁴⁶.

Türkiye'de 1933 yılından beri Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün bir fakültesi iken yapılan çalışmalar ve çıkarılan kanunla Ankara Üniversitesi'nin bir fakültesi haline gelmiş ve 1960 yılına kadar veteriner hekimler buradan mezun olmuşlardı. 1960 yılından sonra günümüze kadar Veteriner Fakülteleri şu sırayla kurulmuştur: Elazığ, İstanbul, Bursa, Konya, Van, Kars, Aydın, Burdur, Diyarbakır, Urfa, Hatay, Kırıkkale, Afyon ve Kayseri'dir²⁴⁷.

2.8.1. Veteriner Fakültesinin Kurulması ile İlgili Çalışmalar

Kars'ta Veteriner Fakültesi'nin kurulması için yapılan ilk girişim Kars Valisi Münir Güney (Münir Raif Güney, 17.10.1968- 22.07.1970) tarafından gerçekleştirilmişti. Konuyla ilgili olarak Vali Münir Güney ve Kars İl Genel Meclis Üyeleri bir rapor hazırlayarak bu raporu Başbakan Süleyman Demirel'e ve ilgili bakanlıklara göndermişti.

Raporun içeriği şöyleydi:

“1-Şehirde geçim hayvancılıkla sağlanmaktadır.

2- 14 bin hayvan zenginliğine sahiptir.

3- Veteriner Fakültesi Labaratuvar olma özelliğine sahiptir.

4-15 ilçesi 784 köy ve bugün 700.000 yaklaşık nüfusu ile yükseköğrenim kurumuna sahip değil.

5- İlimizde ilköğretim alanında 703 okul, 2554 öğretmen ve 130.000 ilkokul öğrencisi, orta öğretimde dört tanesi lise olmak üzere 29 okul, 320 öğretmen ve 20.000'in üstünde öğrenci vardır. Her yıl ortalama olarak liselerimizden 626 öğrenci lise seviyesindeki mesleki teknik okullardan 450 öğrenci mezun olmakta ve hepsi de bir yükseköğrenim yapma imkanına sahip olmalıdır.

²⁴⁶Erk, **Veteriner Tarihi**, s.216.

²⁴⁷<http://www.vefader.org.tr/turkiyede-veteriner-hekimligi-egitim-ve-ogretiminin-tarihcesi/>(Erişim Tarihi: 03.11.2019)

6- Yapılan incelemelerde bir Veteriner Fakültesi açılmamış olan Atatürk Üniversitesi'ne bağlı olarak Kars'ta açılması istenmektedir.

7- Kars'ta bir dernek kurulmuş bir kampanya yapılmış halk bunu desteklemiştir.

Bu konuda resmi teşebbüs bizi mutlu edecektir. Yeri 200-300 dekarlık arazi olarak tespit edilmiştir.1969 ziyaretinizde tasviplerinizle valilik çalışma yapmıştır. Unutulmaz eserlere sizinle kavuşan bu şehirde fakülte kurulması himayelerinizde gerçekleşmelidir. En derin saygılarımla Kars Valisi ve Genel Meclisi Başkanı Münir Güney.”²⁴⁸

Kars Valisi Münir Güney'in yapmış olduğu bu çalışmayı dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Orhan Oğuz²⁴⁹,un çalışmalarında dile getirdiği fikirler desteklemektedir. Zira Orhan Oğuz “ Öğretmen ve öğretim üyesi bulduğum zaman barakada okul açarım” şeklinde açıklama yapmıştı. Ayrıca hükümetin Kasım 1970'den itibaren Anadolu'da yüksekokul ve fakülte açacağı haberleri gazetelerde mevcuttu. Hatta Orhan Oğuz yüksekokulların Anadolu'da da yaygın hale gelmesi için çalıştığını dile getirerek şunları söylemiştir:” 8'inci Milli Eğitim Şurasından sonra şimdi yükseköğretim kurumları üzerine gitmiş bulunuyoruz. Yükseköğretim ve üniversitelerin geliştirilmesi konusunda planlı çalışmalar yayımlanmaktadır. Yükseköğretim için plan ve uzun vadeli tedbirler tartışılarak tespit edilecektir²⁵⁰.”

Bu arada Kars'ta bir fakülte açılması için halk bir araya gelerek “ Veteriner Fakültesi Yaptırma Derneği'ni” kurmuştur. Derneğin başkanı ve aynı zamanda Kars Alpaslan Lisesi Müdürü Mehmet Alkan, Kars'ta neden Veterinerlik Fakültesi kurulması

²⁴⁸**Ekinci Gazetesi**, 9 Eylül 1970, sayı:5463.

²⁴⁹Orhan Oğuz, 1924 yılında Eskişehir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Yükseköğrenimini İstanbul'da Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda yaptı. Fransa'ya gitti ve Paris'te Sorbone Üniversitesi'nde hukuk doktorasını yaptı. 1950 yılında Türkiye'ye döndü ve İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nda İktisat ve Maliye dersleri vermeye başladı. 1951-1955 yılları arasında Afganistan'ın Kabil Üniversitesi'nde 4 yıl süreyle öğretim üyeliği yaptı, 1958 yılında ise Anadolu Üniversitesi'nin temelini oluşturan Eskişehir İktisadi ve İdari İlimler Akademisi'ni kurdu. 11 yıl süreyle bu görevi yaptı ve 1969 yılında Eskişehir Milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Süleyman Demirel Kabinesi'nde Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. 12 Mart 1971'de bakanlığı sona ermiş ve bundan sonra parlamentoda 1977 yılına kadar hizmetlerine devam etti. 1978'de İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanlığı'na seçildi. 1982 yılında ise İİTİ Akademisi Marmara Üniversitesi'ne, Eskişehir İktisadi ve İdari İlimler Akademisi de Anadolu Üniversitesi'ne dönüştü. Marmara Üniversitesi kurulma görevi ve rektörlük görevi Prof.Dr. Orhan Oğuz'a verildi. 1992 yılında bu görevinden emekli oldu. 1996-1997 yıllarında RTÜK Başkanlığı yaptı, <http://yuksekticaretli.org/prof-dr-orhan-oguz.html>

²⁵⁰**Ekinci Gazetesi**, 9 Ekim 1970, sayı:5488

gerektiğiyle ilgili olarak “Sınır Kalesi Kars’ın Hedefi Veterinerlik Fakültesi” adlı bir çalışma yapmış ve bunu broşür halinde yayınlamıştı. Hazırlanan bu raporda Kars’ın mevcut durumu ve hayvancılık potansiyeli ortaya koyulmuş ve buradaki imkanların değerlendirilmesi istenmiştir.

Raporun içeriği şöyledir:

“A-Coğrafi ve Tabii Özellikler

Kars, yüksek ve çok engebeli bir bölgemizin kuzeydoğusunu kaplıyor. Aras vadisi boyu istisna edilirse deniz seviyesinden yükseklik hiçbir noktada 1700 metreden aşağı inmez. Yükselti genellikle 1700-2000 rakamları arasında oynamaktadır. Kuzeydoğu platosunun Sarıkamış, Ardahan ve Bülbülalana kayan kısımlarında rakımın uç noktaları çizgilenir. Fiziki ve doğal şartlar buranın çoğu ilçeleriyle birlikte karakteristik yayla hükmünü vaz ediyor²⁵¹.

Uçsuz bucaksız yaylaların çayır ve meraları her noktada dikkat tirmalayıcıdır. Bölgesel nebatatın çeşitliliği; kalite, verim ve orijinal dekorasyonu hep kendine has özellikler taşır. Flora engin ve zenginliği çoğu yabancı uzmanlarında etüd konusu haline gelmiştir. Uzmanlar bir noktada müttefiktirler: Bu bitki örtüsü, dünyada ender görülen bir topluluktur.

Kara ikliminin belirli ayrıntıları Kars’ta mutlak anlamıyla vardır. Yazlar hatırı sayılır ölçüde sıcak ve o nispetten kısadır. Yağmurlar nisan ve mayıs aylarında sık yağıyor. Sonrası yoktur. Kışların soğukluk ve şiddeti üst derecededir. Termometrenin (-30) dan daha fazla yumuşadığı görülmemiştir. Kış yağışları kar tarzındadır. Ekim sonlarında başlar ve aralıksız olarak nisan sonlarına kadar devam eder. Çoğu yıllar kar seviyesi iki metreden aşağı inmemiştir. Ekim başlangıcında bile, kar ve şiddetli fırtınanın ortak geldiği herkesçe biliniyor.

---

²⁵¹Kars Eli Dergisi, Eylül 1970, sayı:72, s.1.

Kış mevsimi, tüm hayatı felce uğrattıyor. Münakale de bu felçten nasibini almaktadır. Uzun kış ayları köylünün de kabuğuna çekildiği ilkel usullerle ahır hayvancılığını yürüttüğü devredir. Köylü, genellikle tek geçim ve istikbal sahası hayvancılığı, yıllık ihtiyacı karşılamanın bir vasıtası olarak sürdürmektedir. Şüphe yok ki, yaşama seviyesinde ilerilikte çağdaş teknoloji nimetlerinin köylüye uzamasıyla imkan sahasına girecektir.

Dar süreli yaz aylarında, halkın % 75'ini yaylalarda bulmak mümkündür. Eğitilmemiş köylü milli gelir, ihraç ve döviz kaynağını basit metotlarla işler. Yaylalarda sığır ve koyun sürülerini yayılırken görmek hem iç acısı hem de üzüntü verici bir manzaradır.

Yalnızca sığır, koyun ve keçiye dayalı popülasyon üç buçuk milyon ibresinde oynuyor. Popülasyon bölümünde dokunulacak rakamlar Türkiye'nin maksimum miktarlarıdır. Hayvansal proteini modern istihsal ve sanayie kavuşturmuş bazı Avrupa Devletleri potansiyelinde, Kars mevcutları çok üstündedir. Planın ön gördüğü dengeli kalkınma, bölgeler arası ahengi, illerin güçler şartlarını değerlendirme tedbirinde formüle etmelidir.

B-Kültür Hareketleri

Başbakanlık İstatistik Enstitüsü'nce hazırlanan broşür ve²⁵² kitaplar Kars'ın okuma konusundaki heyecan ve iştiyakını yansıtıyor. Mukayese mantığını iğneleyen rakamlar, okuma hırs ve oranında başta gelen iller arasında olduğumuzu gösteriyor.

Halkımızın geleneksel sezgi ve kabiliyetleri, devrimlere ve devlet nizamına derin bağlılık şuuru okuma oranının ana basamağıdır. Kültüre iştiyak ve susamışlık ilin maneviyat örgüsünden fışkıran bir meziyettir.

760.000 nüfuslu ilde, 703 ilk ve 29 orta dereceli okul faaliyet gösteriyor. Her yıl, her dereceden birkaç okulun açılması bu daldaki

²⁵²Kars Eli Dergisi, Eylül 1970, sayı:72, s.14.

ihtiyacın tipik örneğidir. Liseler ilçelere kadar uzamıştır. Orta dereceli okullardan dördü lise, diğerleri meslek ve teknik okul titrini taşıyor.

İlkokullarda 120.000 orta derecelilerde 20.000'in üstünde öğrenci bulunmaktadır. Liselerden yılda ortalama 650, mesleki ve teknik okullardan 450 civarında öğrenci mezun oluyor. Böylesi güçlü bir kültür ortamında bir yüksekokul veya fakültenin bulunmayışı başlıca ıstırap noktasıdır.

Sosyo ekonomik durumun yetersizliği vatandaş bütçesinin kısırlığı çoğu lise mezunlarının yüksek tahsiline ciddi engel teşkil ediyor. Mali takattan yoksunluk, entelektüel gücü verim devresinde kökten tırpanlıyan başlıca faktördür.

Yükseköğrenim özlemiyle kıvranan gençler ya boşta dolaşır, ya cemiyet için bir problem olma istikametine yönelir yahut ta küçük bir işin kulpunda enerjilerini yitirirler. Bir Veteriner Fakültesi, istediği öğrenci ortamına da fazlasıyla beraberinde bulacaktır. Girişte bazı rüzhanıyetler, yükseköğrenimden yoksun gençler içinde bir nimetin teminatı değerini taşıyacaktı.

Doğu'da çoğu devlet memurlarının belli süreyi doldurduktan sonra batıya kayma arzu ve ısrarları bilinen keyfiyettir. Bu husus amme hizmetlerinin yürüyüşünde de ciddi aksaklıkların ana faktörüdür. Doğu veteriner hekim kadrosu takviyesinde, bu gençlerin sorumluluk yükleneceği, halkın ihtiyacına koşuşta başlıca güç kaynağı olacakları da muhakkaktır.

Erzurum Üniversitesi'nin Kars için faydaları yok değildir. Ancak istihsalin kesafet ve ağırlığı dengeli kalkınma felsefesi de bir fakülteyi buraya sürüklüyor. Sürükleyişte coğrafi, beşeri, kültürel ve iktisadi şartlar muhassalasının önemli payı küçümsenemez²⁵³.

---

²⁵³ **Kars Eli Dergisi**, Eylül 1970, sayı:72, s.15.

Devrinde Kars yüksek haslet ve asaletinden hiçbir şey kaybetmiyor. Kurtuluşun ve Mustafa Kemal Paşa'nın keskin profilinde şahlanan Hızır'ın hayaliyle avunup duruyor. Brest- Litovsk Muahedesi ertesinde, şanlı ordu Kars'a giriyor. Gümrü'ye dolu dizgin ilerliyor. Birinci Dünya Savaşı yenilmişleri safında bulunduğu için, 1877 hududu gerisine çekiliyoruz. O zaman burada haysiyet nirengisi Milli Şura Hükümeti çilekeş ve vefâkar halk çabasıyla kuruluyor. Liderlerinin İstanbul'a sürülmesiyle Ermeni, Gürcüler'in halkı doğrama huncıda şiddetleniyor. Milli Şura zaman zaman bu vahşet metotlarına misliyle mertçe, erkekçe göğüs geriyor. Sonra büyük Türk Serdarı Gazi Paşa'nın kasırga ordusu kanlı ehli salıp tabutlarını Altındaş deresinden itibaren Anadolu harim-i ismetine gömecektir. Kazım Karabekir Paşa'yla efsaneleşen şanlı şark ordusu kılıç seslerini nal şakırtısına karıştırarak leventler ülkesine giriyor. O gün ihtiyar nineler, dedeler dinç arslanlar gibi zafer türküleriyle coşuyor. Esaret ve zulüm perdesinin kalınlığı, devamlılığı, keşif hudut olayları, el değiştirmeler vatandaş ruhunda telafisi güç gedikler açıyor. Cumhuriyetle birlikte gelen devlet himmetlerinin cılızlığı, karamsar şehir ve özel sektöre güven telkin edemiyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın kabus yüklü bulutları zihinleri tahrip ölçüsünde sarsıyor. 1946 sonrasına kadar uzayan Rus istekleri olanca şiddetiyle devam etmiş; halkın moral ve iktisadi teşebbüs gücü üzerinde olumsuz etkilere zemin hazırlamıştır. Bu psikolojik çekingenlik, özel sektörün her dalında kendini hissettirmiş; ekonomik adaletin genişliğinde başlıca rolü oynamıştır²⁵⁴.

D- Hayvansal Potansiyelin Düşündürdükleri

1969 yılı istatistiklerine göre yurdun her yaştaki hayvan sayısı 75 milyonu aşıyor. Bu yekünde koyun 36.587.000'le başta seyrediyor. Kıl keçisi 15.187.000 rakamıyla ikinci, sığır 13.761.000 sayısıyla üçüncü sırayı işgal ediyor. Populasyon açısından, Avrupa'da birinci ve

²⁵⁴Kars Eli Dergisi, Eylül 1970, sayı:72, s.15.

dünyada ikinci ülke durumundayız. Grafikte Kars'ın potansiyelini incelemek isabetli bir yoldur. Son sekiz yılın rakamları tetkik edildiğinde bilgisizlik ve teknik yetersizliğe rağmen uçların nasıl yukarıya doğru çıktığı müşahade edilecektir: Koyun 1963'te 1.603.000 iken 1965 yılında 1.667.000, 1968 devresinde 2.000.000 güçlü rakamına ulaşıyor. Yurt servetinin % 6'sının temsilcisi mevkiindeyiz. Sığır sayısı, 1963'te 846.000'dir. 1965 milyonun aşıldığı dönemdir. 1968 tespitleri, 1.130 miktarını gösteriyor. Türkiye popülasyonunun % 9'luk bütünü Kars mevcuttur. Rakamlarımızı, Avrupa'nın zirai ekonomide ileri bir iki devletiyle karşılaştırmakta isabet düşünürüz. Hollanda'da 3.623.000, Danimarka'da 3.593.000 sığır vardır. Koyun sayıları Hollanda için 438.000, Danimarka yönünden 47.000 çizgisindedir.

Sığır yekunlarının her iki devlette birbirine yaklaşık olduğu görülüyor. Kars mevcudunun Hollanda zaviyesinden takatı 1/3 ölçüsündedir. Koyun grafiğinde, Hollanda ve Danimarka toplamı Kars'ın dörtte birine denk geliyor. Ekonomik faaliyetlerin ana unsuru şüphe yok ki yer altı ve yer üstü zenginlikleri, servetleri toplamıdır. Hayvan yer üstü²⁵⁵ servetlerinin başında yer alıyor. Avrupa'nın ileri devletleri bu kaynakların rasyonel usullerle işlenmiş ve hayvancılığın sanayini kurmuşlardır. Refah seviyelerinin tılsımı buradadır.

Protein istihsalini en iyi seviyeye ulaştırmış ve denizler aşırı memleketleri de Pazar haline sokmuşlardır. Onlar için dış pazarlar gerçek anlamda ihraç ve döviz kapılarıdır. Fert başına düşen milli gelir artışını vatandaş sosyal seviyesini yükselme fonksiyonunu Batılı tekniğin hummalı çabalarında aramalıyız. Tek başına Batılı devletlerle boy ölçüşen Kars'ın ana problemine eğilmek milli ekonomiyle dengeli kalkınma sistemini başlıca dileğidir. Hayvansal ürünlerin ulusal gelire katkısı 4.1 milyon liradır. Refahın nurlu yüzü çağdaş olanakların yoğunluğu yüksek olduğu illere süratle yönelmesini istiyor.

²⁵⁵Kars Eli Dergisi, Kasım 1970, sayı:76, s.13.

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Profesörler Kurulu'nun geçen yıl sonlarında yayınlanan bir bildirisini dokunmak faydadan hali değildir. Yurt realiteleri didikleyen projektör ışığı özetle şunları aydınlatıyor: "Tek Veteriner Fakültesi ihtiyacı hiçbir tarzda karşılayamaz. Fakülte sayısının çoğaltılmasında sayısız faydalar vardır. Veteriner kadrosunu darlığı nedeniyle hayvan ürünlerinde her yıl büyük zarara uğruyoruz".

Kaybın milli gelire tahmil ettiği ağırlık 2 milyar liranın üzerindedir. Hayvancılığın yoğunlukla kesif olduğu yerlerde Veteriner Fakülteleri açılmasına lüzum ve zaruret vardır. Kars bu bilimsel tespitin grafiğinde ilk sırayı tutuyor. Binaenaleyh halkın sosyal ve ekonomik yönden ilerlemesi; ikinci beş yıllık plan hedeflerine ulaşılması bölgeler arası dengenin tesisi burada da bir bilim sütununun yükseltilmesini emrediyor. Tabii afetlerle cehaletin tahribine karşı biricik emniyet süpabı Veteriner Fakülteleri'nin varlığıdır.

E- Ekonomik Hayat

Kars tarihinin kronolojik seyri ne devlet ne de vatandaş çabalarının yeterli olmadığını halkı ataletten kurtarma zamanının geldiğini ortaya koyuyor. Genellikle sebze ve meyveye ilişkin çabalar bu sahanın sanayii ile teçhizat edilmedikçe ekonomik bir fonksiyonu bulunmayacağı belli gerçeklerdendir²⁵⁶. Iğdır Ovası'nda hatırı sayılır derecede pamuk ve pirinç ziraatı güçlenmiştir. Ancak bölgesel kalkınma dengesinde sanayi kolları tesis edilirse etkili olabilecektir. Tabii zenginlik kaynağı orman, uzun yıllar bakımsız ve ihtiyaçtan doğan baltalamanın tahribatıyla geniş ölçüde açılmıştır. Sarıkamış, Ardahan ve Göle'ye uzayan ağaç örtüsünün Kars sırtlarını bile bundan elli yıl önce kucakladığı yaşayan tanıkların doğruladığı bir vakıadır. Ormanların bakım ve muhafazası, erozyon kayıpları da himmete muhtaçtır.

²⁵⁶Kars Eli Dergisi, Kasım 1970, sayı:76, s.14.

Kars'ta yeraltı serveti şimdilik yoktur. İlerideki araştırma ve çabaların bakir topraklar için ümit telkin edeceğine inanıyoruz. Sanayie ilişkin köklü bir çabada il çapında gözükmemektedir. Hangi noktaya gidilirse gidilsin coğrafi realite karşımıza hayvan potansiyelini çıkarır. Halkın %75'nin bu sahaya dönüklüğü de ekonomik faaliyetin hangi noktada realize edileceğini açıkça ifade ediyor. Köklü tedbirler geciktiği sürece, bu sorun kör topal yürüyecektir. Süt fabrikası burası için en büyük nimetlerden biridir. Ancak problemlere bilim neşteri vurulmadıkça kalkışın temel unsuru değildir.

Böylesi bir istihsal ortamının gürlüğünde, yeni iş sahalarının açılışı hayvancılığın bilimsel yöne sevkıyla mümkündür. Modernize edilmiş tedbirler hayvan sayı ıslahında ileri bir aşama yaratacak; kantite yönünden de yeni maksimumlara ulaşılabilecektir. Hayvan ürünlerinin pazarlama durumu da değişik bir cihazlanmayı kendiliğinden getirecektir. Beslenme sorunu reel kıstaslara saptandığı, salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı fenni mücadelenin şuuru vatandaş zihnine empoze edildiği²⁵⁷ zaman milli geliri zedeleyen kayıplar barajlanacaktır. Bilgi ve beceriden yoksun halk, bilimsel bir kadronun öncülüğüne muhtaçtır.

Göle İnekhanesinin, örnek çaba yönünden hayvan potansiyeline teknik katkısı cılız niteliktedir. Dil çiftliği içinde durum değişik değildir. Bölgeyi kapsayıcı formül güç ve karakteri yoktur. Hayvansal ürünler hinterlantının bağlanacağı pazarlardan da yoksunuz. Köylü çoğu zaman elindekini ucuz pahalı satmak zorundadır. Ferdi mali gücü yükseltici bir hamle alanı bulamamanın ıstırapıyla doludur. İleri gidişler, hep geri dönüş şeklinde tecelli etmiştir.

F- Türkiye İkinci Hayvancılık Kongresi'nde Kars.

Kongre, 23 Mart / 1970 günün Ankara'da toplandı. Sosyal Sigortalar Konferans Salonunda beş gün süreyle fasılsız çalışıyor. Düzenleyici

²⁵⁷ **Kars Eli Dergisi**, Kasım 1970, sayı:76, s.15.

örgütler Veteriner Fakültesi, Türk Veteriner Hekimler Birliği Türk Veteriner Hekimler Derneği, Türk Veteriner Hekimler Sendikası, Ankara Bölgesi Veteriner Hekimler Odası'dır.

Bilim adamları, uzmanlar, eksperler, yetiştiriciler, illerin veteriner müdür ve hekimleri toplantının kariyerine işaret ediyorlar. Yurt çapındaki tüm sorunlar, bilim ve tekniğe dayalı bir operasyondan geçiriliyor; tedbirler formüle ediliyor. Yetkili kuruluşların hazırladığı (12) tebliğle meradan hayvan hastalıkları ve kredi konusuna; köylü örgütlenişinden kaçakçılığa veteriner hekim kadrosundan milli gelire; ihracattan büyük kayıpların reel sebeplerine kadar tüm mevzular eleştirilecekti.

Bir yandan da ilk günden itibaren ihtisas komisyonları çalışacaktır. Açılıшта hazır bulunan Tarım Bakanı Sayın İlhami Ertem, Ticaret Bakanı Gürhan Titrek, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Vedat Ali Özkan hükümetin kongre çalışmalarına verdiği önemin derecesini gösteriyor.

Sayın hükümet üyeleri konuşmalarında, başarılar diliyor alınacak kararların yurt için hayırlı olması temennisinde bulunuyorlar. Kararların hükümet çalışmalarında rehber olacağı görüşünü ileri sürüyorlar. Bildiriler görüşülürken söz alanlar Kars'ın problemlerine de örneklerle yer veriyorlar. İktisat çıkmazlarımız realist boyutları içinde yeniden değerlendirme imkanı buluyor²⁵⁸.

Sonradan kongreye gelen Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk'te konuşmasının ağırlığını buraya tevcih ediyor. Kuraklık için hükümetçe her nevi tedbirin süratle alındığını, saman sevkiyatının 18.000 vagon olduğunu kaydediyor. Hükümet programı ve hükümet çalışmaları açısından hayvancılık sorununa vuzuh kazandırıyor.

Kongrenin nabzında, baştan sona kadar hudut şehri vardı. Bu durum bizler için gurur ve kıvanç verici bir levhadır. Konuşma ve formüllerin

²⁵⁸ **Kars Eli Dergisi**, Kasım 1970, sayı:76, s.16.

hepsi bantta, Yakında yayınlanacak bir broşürde, toplantının muhtevası ve verileri kamuoyuna yansıtılacaktır. Son günde komisyon raporları inceleniyor. Hayvancılığa yönelmiş kamu hizmetleri komisyonu raporunun Kars'a ilişkin ilk maddesini aynen alıyoruz. “ Bu günkü tarım politikasında hayvancılık, ikinci derecede mütalaa ediliyor. Kamu hizmetleri eleman ve imkan yetersizliği nedeniyle müessir tarzda yürümüyor. Bu durum hayvancılıktan beklenen süratli gelişmeyi sınırlayan başlıca faktördür. Gelişimi tehdit eden hastalıklarla mücadele, düşük verimli ırkları yüksek verime dönüştürecek ıslah ve yemleme hizmetlerinin müessir tarzda işleyebilmesi aşağıdaki tedbirleri zorunlu kılıyor.

“Hayvancılığı yoğun bölgelerde, öncelikle Doğu Anadolu'da iş görecekt teknik eleman ve yardımcı personeli yetiştirmek amacıyla yeni fakülte ve yüksekokulların kurulması, diğer yan tedbirlerin alınması elzemdir.” İlk maddenin görüşülmesi sırasında, bilim adamları ve delegeler başlangıç meridyeninin hangi il olması gerektiğini açıklıyorlar. Kars'tan başlaması gereğine dayalı gerekçe olumlu ve yapıcı görüşlerin zemini haline geliyor²⁵⁹.

Konuşmalar vuzuh kazanınca oylamaya geçiliyor. Kars'ta bir Veteriner Fakültesi'nin süratle ve öncelikle açılması fikri oybirliğiyle hükme bağlanıyor. Dilek kararın tahakkukunu, müzaheretini hiçbir zaman Kars'tan esirgemeyen hükümetimizle diğer yetkili organlardan bekliyoruz. İnancımız icraii tasarrufların ıstırabımıza mutlaka yöneleceği merkezindedir.

Üniversiteler ve Planlama Teşkilatı'nın da haklı ve meşru talebimize destek olacağı kesin görüşündeyiz. Hükümetimiz son programının ilerde dokunulacak doğu felsefesi de inanç ve güvenimizin tek kaynağıdır²⁶⁰.

²⁵⁹ Kars Eli Dergisi, Kasım 1970, sayı:76, s.15.

²⁶⁰ Kars Eli Dergisi, Kasım 1970, sayı:76, s.16.

G- Hükümet Programında Doğu Bölgesi

Sayın Süleyman Demirel Hükümetinin son programında doğu bölgesine özel bir itina ve ihtimam gösterilmiştir. Programın doğuya ilişkin pasajlarından bazı bölümleri, talebimizin meşruiyet ve yurt realitelerine intibakı yönünden almakta isabet görüyoruz. Genel görüş ve öngörülen hedeflerin muhtevası şu şekilde değerlendiriliyor: “Sosyal ve Ekonomik yönden çeşitli bölgelerden farklı gelişme şartları gösteren yurdumuzda, en kısa zamanda bu farklılığın ortadan kaldırılması ve Türkiye'nin bütün bölgelerinin tüm olarak çağdaş medeniyet seviyesine çıkarılması hedefimizdir. Bu hususta, özel bir önemle durduğumuz bir konuda doğu bölgesinin kalkınma meselesidir²⁶¹. Bu sebeple memleketimizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına ait plan uygulanırken geri kalmışlığın yaygın ve tesirli olduğu bölgeler arasında özel bir durumu olan elektrik enerjisi üretimi ve dağıtılması, kredi politikası tedbirler alınması ve çeşitli yatırım konularında, özel tedbirler alınmasını lüzumlu görmekteyiz.

Bu mülahaza ile kararlaştırılan tedbirler zinciri, bölge ihtiyaçlarını küll halinde kuşatmaktadır. Deklarasyonumuzda ilişkisi dolayısıyla bazı maddeleri kaydın lüzuna inanıyoruz.

1- *Eğitim tesislerinin çoğaltılmasına devam olunacaktır.*

Bu arada bölgede kurulmakta olan Atatürk Üniversitesi kuruluşunun tamamlanmasına gayret edilecek ve kurulmasına başlanılan Diyarbakır Üniversitesi'nin biran önce tamamlanması için gereken gayretler gösterilecektir.

2- *Bölgede yeniden teknik okullar ve yüksek teknik okullar açılacaktır.*

12- *Bölgede yeni iş imkanları yaratacak çeşitli tesislerin kurulmasına devam olunacaktır.*

13- *Bölgenin tabii kaynakları geliştirmek suretiyle yeni iş imkanları yaratılacaktır.*

²⁶¹ **Kars Eli Dergisi**, Kasım 1970, sayı:76, s.16

14- Bölge için hazırlanmış bulunan özel hayvancılık projesinin tabikatinde devam olunacaktır. Bu projenin tabikatinde hayvan besiciliğinden başlayan ve satışa kadar devam eden her safha ele alınacaktır.

Hayvan yetiştiriciliği ve hayvan ürünlerini kullanan işletmeler, özel kredi şartıyla teşvik edilecektir. Hayvancılıkla işgal eden köylü ve müstahsilin eline alın teri karşılığının geçmesini sağlayan her türlü tedbire müracaat olunacaktır.

16- Bölgede veteriner hizmetleri geliştirilecek, bu hizmetler geliştirilecek, bu hizmetler köylüye kadar götürülecek ve hayvan sağlığı ile ilgili yeni merkezler açılacaktır.

19- Köylüye açılan zirai kredilerin daha verimli olması sağlanacak²⁶², besi kredisi daha yaygın hale getirilecektir.

26- Milli plan mefhumundan uzaklaşmamak şartı ile ve bölgenin imkanlarını ihtiyaçlarını daha ileri ölçüler içerisinde tespit etmek maksadıyla ve elde edilen neticeleri milli plan şümülü içinde kıymetlendirerek doğu bölgesi için özel bir plan yapılacaktır.

Yukarıya alınan tüm maddelerin istikametinde, hayvancılığa milli gelir içinde layık olduğu değeri vermenin önemli payı vardır. Doğu'nun ıstırapları isabetle ve samimi anlayışla formüle edilmiştir. 1-3 ve 26'ncı maddeler Kars'ı Veteriner Fakültesine götüren yolu açık ve seçik gösteriyor.

Erzurum Üniversitesinin tevsii çerçevesinde, Veteriner Fakültesi Kars için düşünülebilir. Bağımsız ve zootekniğin tüm şubelerini kapsayıcı bir örgütte çağdaş düzeye ulaşmanın temel şartlarındandır. Hükümet programının reel derinliği hayvancılık kongresinin bilimsel ve teknik kararı planlamanın gayesi halkımızın ıstırabına destek olunacağına açık belgeleridir.

---

²⁶²Kars Eli Dergisi, Aralık 1970, sayı:77, s.13

H- Dünya Bankası ve Kars

Dünya Bankası, Türkiye hayvancılığını ıslah ve kalkındırma alanında önemli faaliyetlere girişmiştir. Maksadın tahakkuku için, 40 milyon dolarlık bir kredi tahsis edilmektedir. İllerden gönderilen envanter ve diğer dokümanlar Dünya Bankası yetkililerince inceleniş ve on iki ilin 400 köyü pilot bölge olarak saptanmıştır.

Kars-Erzurum ve Ağrı üçlü grubu başta seyrediyor. Genellikle her vilayet iki ilçe birkaç köyle projede yer almaktadır. Kars'ın projedeki yeri diğer illerden çok farklı bir durum meydana getiriyor. Yedi ilçe ve 100 köyümüz, şimdi tatbikatı başlayan projeden yararlanmaktadır. Kars'ın hissesine düşen kredinin mali portresi 120 milyon T. Lirasıdır. Projenin özelliği, hayvansal varlığı kalkındırma teşebbüslerindeki ağırlığın ¼ yurt oranı ölçüsünde buraya tevcih edilmiş olmasıdır.

Dünya çapında hizmetler ifa eden bir bankanın prensipleri açısından Kars'ın potansiyeli objektif esasla mütalaa edilmiştir. Yabancı uzmanların görüş ve uygulama sistemi ne derecelerde isabetli, haklı ve meşru bir formülün peşinde koştuğumuzun²⁶³ münakaşa dışı örnekleridir.

1- Statüko ve Teşebbüsler

Tek Veteriner Fakültesi, ilk kıvılcım olmak mashariyetiyle, başkentte öğretim yapıyor. İstanbul'dakinin tüm hazırlık ve organizasyonu tamamlanmıştır. Şimdi hizmet çizgisine girdiğini öğreniyoruz. Yeni fakülteler muhakkak ki ihtiyaç ve zaruretlerin icabı olarak icrai safhaya intikal etmiştir. Bilimsel meşalenin değişik illere dağılımı burada da kurulmayacağı anlamını tazammun etmiyor. Süratli ve dengeli kalkınma statükosunun ibresi, Veteriner Fakülteleri muvazenesi yönünden hep Kars'ı işaretliyor.

²⁶³Kars Eli Dergisi, Aralık 1970, sayı:77, s.14

Fakülte sancısını çeyrek asırdan beri çeken kamuoyu ve köylümüz, dernek kuruluşunu sevinçle karşılamıştır. Eski Vali Münir Güney'in yapıcı ve basiretli irşatları, teşebbüslerimizin hız kaynaklarındandır. Kendilerine şükran borçluyuz.

Maddi ve manevi sıkıntılarda derneğe öncü veya dayanak olma durumlarını kayıt hakşinaslıktır.

Şimdiden 125 dekarlık bir arsa hazırlanmıştır. Halk ilden beklenen her nevi fedakârlığa katlanacak, hissesine tevdi edilecek tüm ödevleri şevkle yapacaktır. Sınır taşının nizamlara gönülden saygılı kültürle teknoloji nimetlerine susamış kitlesi himmetlerimize güveniyor.

Minnet ve şükran duygularımızla.

Kars'ı Veteriner Fakültesi Kavuşturma Derneği Yönetim Kurulu adına başkan²⁶⁴ Mehmet Alkan

Kars'ta Veteriner Fakültesi'nin açılması ilgili olarak Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'ne konu bildirilmişti. Prof. Dr. Mihri Mimioğlu, Prof.Dr. Hüseyin S. Kendir ve Prof. Dr. İlhan Özer 12 Haziran 1971'de Profesörler Kurulu tarafından görevlendirilmiş ve rapor oluşturulmuştu. Kurul dördüncü Veteriner Fakültesi'nin Kars'ta kurulmasını uygun bulmuştu. Elazığ ve İstanbul Veteriner Fakülteleri'nin öğretim ve tesisleri bittikten sonra Kars için faaliyetlerin başlanması gerektiği belirtilmişti.10 Nisan 1975'te Kars Veteriner Fakültesi'nin kurulmasına karar verilmişti. 10 Mayıs 1976'da fakültenin kurulması kesinleşmesine rağmen 1981'e kadar kuruluş için hiçbir gelişme yaşanmamıştı. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Necdet Leloğlu fakültenin kurucu dekanlığına 31 Ağustos 1982'de atanmıştır²⁶⁵. Kars Veteriner Fakültesi, 1985-1986'da Erzurum'da; kurucu dekan, dört profesör, yedi doçent, bir yardımcı doçent, beş araştırma görevlisi, otuz üç idari personel ve kırk dokuz öğrencisiyle eğitim- öğretim hayatına başlamıştır.

²⁶⁴Kars Eli Dergisi, Aralık 1970, sayı:77, s.15

²⁶⁵Asuman Kızılkaya, "Kuruluşundan Bugüne Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi", **I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri**, s.596.

1990'da otuz dört öğrencisi mezun olmuştur. Fakülte 1991-1992, 7. Eğitim- Öğretim yılında Kars'ta öğrenime başlamıştır²⁶⁶.

---

²⁶⁶Kızılkaya, “Kuruluşundan Bugüne Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi”, s.597.

SONUÇ

Kars, tarih içerisinde birçok mücadelenin yaşandığı, kültürel anlamda büyük bir zenginliğe sahip ve çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapması nedeniyle bulunduğu coğrafyada da stratejik özelliklere sahip bir konumdadır. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Kars Sancağı hakkında salnamelerde yer alan bilgiler halkın geçim kaynağının tarım ve hayvancılığa bağlı olarak yoğunlaştığını göstermektedir. Hayvancılık faaliyetleri içerisinde büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, binek hayvanları ve arıcılık faaliyetleri yer almaktadır. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sırasında Kars, Bayezid ve Batum Sancakları Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edilmiş ve savaş sonrasında önce Ayastefanos Antlaşması imzalanmış, ardından 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması'na göre; Kars, Çıldır ve Batum Sancakları Rusya'ya verilmiş ve bu dönemden sonra Kars Sancağı, kırk yıl sürecek olan Çarlık Rusya'nın egemenliği altında kalmıştır. Kars Sancağı, Zakafkasya Valiliğine vilayet olarak bağlanmış ve Aleksandropol üzerinden demiryoluyla Tiflis'e bağlanmıştı. Ticaret ise Bakü ve Tiflis'e yönelik yapılmaktaydı. Bölgede 1876 yılındaki nüfus sayımı ile 1897 yılındaki nüfus sayımları arasında artışın nedeni ise Çarlık Rusya tarafından bölgeye getirilen Khakhol, Dukhobor, Malakan gibi Rus kolonilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Kars'ta Malakanlar'ın tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde önemli ilerlemeler kaydettikleri bilinmektedir. Öncelikle geleneksel tarım metodlarından farklı yeni araçlar kullanmışlardır. Zavot adını verdikleri peynir işletmeleri ve değirmenler kurmuşlardır. Tarımda, Malakan Atı adını verdikleri güçlü atları kullanmışlar ve zavodlarda yerli ve Rus inekleriyle siemantal ile İsviçre damızlıklarının çiftleşmesinden oluşan Malakan ineklerini beslemişlerdi. Bu ise tarım ve hayvancılığın yapılmasında önemli bir gelişmedir. 19. Yüzyılda Kars'ta yer alan imalathanelere bakıldığında hem tarımsal hemde hayvancılıkla ilgili imalathanelerin olduğu görülmektedir. Özellikle un değirmenlerinin çok fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1914-1918 zaman aralığında yaşanan I. Dünya Savaşı'nda Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin baş göstermesiyle cumhuriyet ilan edilmişti. Bu ise Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesinde etkili olmuştu. Rusya, Brest- Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmişti. Bu antlaşmanın 4. Maddesi Kars ile ilgiliydi. Buna göre Kars, Ardahan ve Batum tahliye edilecekti. Ruslar bölgeden çekildikten sonra

Ermeniler tarafından yapılan mezalim nedeniyle Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa komutasındaki ordu Kars'ı almış ve böylece 40 yıllık esaret sona ermişti. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra cumhuriyet ilan edilmişti. Bundan sonraki dönemde Kars'ın ekonomik faaliyetleri içerisinde yine tarım ve hayvancılık ön planda devam etmiştir. Kars coğrafi konumu itibariyle yükseltisi fazla, soğuk iklime sahip ve tarımsal ürün çeşitliliği fazla olmayan bir sınır şehridir. Bu özellik halkın geçim kaynağını hayvancılık faaliyetleri üzerinde yoğunlaştırmasında en önemli etkeni oluşturmuştur. Büyükbaş hayvancılık bölgenin önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra küçükbaş hayvancılığında yapıldığını görülmektedir. Kars'ta hayvancılığı geliştirmeye yönelik yapılan girişimlerden biri Kars Hayvan Borsası'nın açılması olmuştur. Kars Hayvan Borsası'nın kurulması hayvancılık alanında önemli gelişmelerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Hayvan Borsası'nın kurulması hem köylü hem de merkezde yaşayan halk için faydalı olmuştur. Fiyatların belirli bir düzen halinde belirlenmesi, hayvan ve hayvansal ürünlerin satımında yolsuzlukların önüne geçmişti. Bu aynı zamanda hayvancılıkla uğraşan insanların ürettikleri malların kalitesinde de artışın yaşanmasını sağlamıştı. Doğu ve Cenup Vilayetleri İhracatçılar Birliği'nin kurulması Kars ve Sovyet Rusya Hükümeti arasında hayvan ticaretinde önemli gelişmelerin yaşanmasında etkili bir unsur oluşturmuştur. İki devlet arasında hem hayvan ihracatı yapılmış hem de Sovyet Rusya'dan küçükbaş hayvanlar getirilerek Kars'ta yetiştirilmeye başlanmıştır. Büyükbaş hayvancılığının geliştirilmesine yönelik yapılan girişimlerden biride Göle inekhanesinin açılmasıdır. Göle inekhanesi Türkiye'de açılan ilk inekhane olmasından dolayıda ayrı bir önem arz etmektedir. Bu bölgede bulunan doğu kırmızısı sığırların korunması amacıyla devlet yabancı uzmanları araştırmalar yapmaları için davet etmiştir. Bu inekhanede kullanılan modern yöntemler halka örnek olmuştur. Göle'nin kendine has doğu kırmızısı inekleri üzerinde devlet özellikle durmuş ve bu ırkın korunması için çalışmalar devam etmiştir. Bu dönemde suni tohumlama istasyonları ve Iğdır'da bir üretme çiftliğinin kurulması tarım ve hayvancılık alanında atılan önemli çalışmalardan bir diğerini oluşturmaktadır. Kümes hayvancılığı içerisinde kaz yetiştiriciliği bölge halkı için önemli bir gelir kaynağıdır. Kars'ın yükseltisinin fazla olması ve geniş bir bitki florasına sahip olması arıcılık faaliyetlerinin gelişmesinde de etkili olmuştur. Tabii burada kullanılan metot ve yeni kovan tiplerinin bal üretimindeki artışa

etkisinde olduğu unutulmamalıdır. Hayvancılıkta yaşanan sorunlar arasında hayvan hastalıkları, salgınlar ve paraziter hastalıklar hayvan telefatına neden olmakla beraber önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu amaçla Kars'ta veteriner hekimlerin önemli çalışmalar yaptıkları ve bu salgınların önüne geçerek gerekli tedbirleri aldıkları görülmektedir. Hayvancılıkta yaşanan sorunlardan biri de hayvan yemi bulunamamasından kaynaklanan sorun oluşturmuştur. 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de Demokrat Parti iktidarda bulunmaktaydı. Bu dönem içerisinde Kars'ta hayvan yemi sıkıntısı büyük bir sorun haline gelmişti. Yetiştiriciler ot ve saman bulmakta zorlanmışlar ve bu durum hayvan yetiştiricilerini sıkıntıya sokmuştu. Yem bulunamaması hayvanların açlıktan ölmesine neden olmuş ve hayvancılığı kötü etkilemişti. Yöre halkı tarafından konuyla ilgili olarak dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e birçok telgraf çekilmiştir. Devlet tarafından yardım yapılmasına rağmen belirli zaman aralığında bu sıkıntıların tekrar baş gösterdiği görülmektedir. Kars'ta Veteriner Fakültesi'nin açılması için önemli adımlar atılmış ve bu konu uzunca bir süre gündemde kalmıştır. Yapılan çalışmalar etkili olmuş ve sonraki yıllarda fakültenin açılması sağlanmıştır. Ekonomik alanda hayvancılık faaliyetlerinin ön planda olduğu bir şehir için bu çok önemli gelişmedir. Şehirde kurulan fabrikaların ekonomik faaliyetlerle bağlantılı olduğu görülmektedir. Süt Fabrikası, Yem Fabrikası, Et ve Balık Kombinası, Şeker Fabrikası bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Kars'ta hayvancılık faaliyetlerinin şehrin potansiyeline uygun olarak devam etmesi gerekmektedir. Kars'ta hayvancılığın doğal unsurlara zarar verilmeden yapılması önem bir noktadır. Çünkü bu bölgede doğal şartlar hayvancılığın temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle gerek yapılan yatırımların gerekse hayvancılıkla uğraşan insanların bilinçli bir şekilde faaliyetlerine devam etmesi bölge için önemli bir ekonomik getiri olacaktır.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA 030.18.01.02.68.78.16

BCA 030.18.01.02.77.65.9

BCA 030.18.04.02.68.75.17

BCA 030.18.01.02.83.45.14

BCA 030.18.01.02.89.113.17

BCA 030.18.01.02.14.61.4

BCA 030.18.01.02.130.73.2

BCA 030.01.00.00.81.510.3

BCA 030.01.00.00.39.233.1

BCA 030.18.01.02.83.33.12

B- Resmi Yayınlar

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43, Ankara, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı.

Başvekaâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-1941, Ankara 1943.

TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt: 16

TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt:8

C- Gazeteler

Bugün Gazetesi, 7 Mart 1958, sayı:15.

Bugün Gazetesi, 10 Mart 1958, sayı: 17

Bugün Gazetesi, 3 Temmuz 1962, sayı: 988.
Demokrat Kars Gazetesi, 12 Eylül 1955, sayı:10
Ekinci Gazetesi, 14 Nisan 1960, sayı: 2508
Ekinci Gazetesi, 16 Nisan 1952, sayı:139
Ekinci Gazetesi, 25 Nisan 1960, sayı:2517
Ekinci Gazetesi, 9 Ekim 1970, sayı: 5488
Ekinci Gazetesi, 9 Eylül 1970, sayı: 5463
Hüryurt Gazetesi, 18 Ekim 1955, sayı:47
Hüryurt Gazetesi, 2 Nisan 1956, sayı:187
Kars Gazetesi, 13 Eylül 1938, sayı: 676.
Kars Gazetesi, 16 Ağustos 1938, sayı: 669.
Kars Gazetesi, 16 Şubat 1938, sayı: 622
Kars Gazetesi, 19 Ağustos 1938, sayı:670
Kars Gazetesi, 2 Nisan 1938, sayı:633
Kars Gazetesi, 2 Şubat 1938, sayı: 619.
Kars Gazetesi, 20 Eylül 1938, sayı: 678.
Kars Gazetesi, 27 Temmuz 1938, sayı: 663.
Kars Gazetesi, 29 Birinci Kanun, 1937, sayı: 609.
Kars Gazetesi, 4 İkinci Teşrin 1938, sayı: 691.
Kars Gazetesi, Birinci Kanun 29 Çarşamba 1937, sayı: 609.
Kurtuluş Ardahan Gazetesi, 31 Mart 1956, sayı: 602
Vatan Kars İlavesi (Memleket İlavesi), 1953.

D- Dergiler

Kars Eli Dergisi, Aralık 1970, sayı:77
Kars Eli Dergisi, Eylül 1970, sayı:72

Kars Eli Dergisi, Kasım 1970, Sayı:76

Kars Eli Dergisi, Mart 1965, Sayı:8

Kars Eli Dergisi, Şubat 1965, Sayı:7

E- Raporlar

Doğu: Cumhuriyetin 15.Yılında, Üçüncü Umumi Müfettişlik Neşriyatından (1938):
Sayı:1.

Kars Stratejik Gelişme Raporu (2008), Türkiye Kalkınma Bankası AŞ, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Süt ve Mamulleri Özel İhtisas Komisyonu Üretim Alt Komisyonu Raporu (1982), DPT Dokümantasyon Kütüphanesi Şb.

F- Yıllıklar

Kars 1967 İl Yıllığı

Kars 1973 İl Yıllığı

G- Salnameler

1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi

1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi

1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi

H- Kitap ve Makaleler

Altan Suna (2019),“1929-1945 Yılları Arasında Kars’ın Ekonomik Durumu”,
Editör: (Muharrem Turp), Kars ve Güney Kafkasya Tarihi Yazıları, İstanbul,
İdeal Kültür Yayıncılık, s.423-453.

Arslan Nebahat, Arslan Talip (2019),“Cumhuriyet Dönemi Iğdır ve Çevresinde
Tarımsal Faaliyetler”, Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine

- Katkıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 12-14 Nisan 2018, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.196-213.
- Arslan Oran Nebahat, Ural Selçuk (2015), Cumhuriyet Devri Kars Tarihi (1923-1950), Kars, Eser Basın Yayıncılık
- Arslan Oran Nebahat, Ural Selçuk (2018), Kars Tarihi (1960-1980), Ankara, SonçağYayınları.
- Arslan Yavuz (2011),“Milli Mücadele Dönemi’nde Türk- Sovyet İlişkilerinde Molokanlar (Malakanlar), A.Ü Türkiyat araştırma Enstitüsü Dergisi, s.275-307.
- Aydın Selda (2013), Kars Ekonomisi (1923-1970), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Badem Candan (2010), Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, İstanbul, Bir zamanlar Yayıncılık.
- Bingöl Akın (2011), “ Kars ve Çevresinde Demir Çağı Yerleşmeler”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı:8, s.20-40
- Boy Arzu (2017),“Çarlık Rusya Yönetiminde Kars’ta Tarım ve Hayvancılık”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:12,s.417-434.
- Çavdar Tefvik (1995), Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları.
- Demir Mucip (2013), Kars Kent Coğrafyası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Erzurum.
- Devellioğlu Ferit (2013), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan D. Mehmet (1988), Büyük Türkçe Sözlük, Beyan Yayınları.
- Erk Nihal (1996), Veteriner Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ersoy Osman (1964), “ Bir İngiliz Konsolosunun 1846 Yılında Erzurum’dan Kars’a Seyahati”, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C:II, Ankara.

- Fındıkçı Aydın (2003), Kars'taki Yeni Oluşumun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Etkileri, Ankara, İmaj Yayınevi.
- Gökdemir Ender Ahmet (1998), Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi
- Gönlübol Mehmet, Sar Cem, Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995), Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Hacıoğlu Selim Hasan (2011), Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, İstanbul.
- Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı Alanı Evcil Hayvanlarda Suni Tohumlama (2016), TC. Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı,
- Hun Mücahit Özden, İğdır Sevdam III (2002), Ankara, Başak Matbaacılık.
- İnci İbrahim (2010), "Atatürk'ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938)", Atatürk araştırma Merkezi Dergisi, C:XXVI, s.375.
- Kafkasyalı Ali (2012), " Karapapak Türkleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 48, s.269-304.
- Kaştan Yüksel (2012), "Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Tarih ve Medeniyetler Tarihi, 10-15 2007, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s.1763-1782.
- Kırzioğlu Fahrettin (1953), Kars Tarihi, İstanbul, Işıl Matbaası.
- Kızılkaya Asuman, "Kuruluşundan Bugüne Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi", I.Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri, 30-1-2006.
- Kızılkaya Oktay (2011), XIX Yüzyılda Kars Sancağında Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Korkmaz Ali (2013), Anlaşılabilir Arıcılık, Samsun, Samsun Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü Yayını.

- Kurtoğlu Nadir (2018), “Türkiye’de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretme Çiftlikleri (1949-1960)”, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl:11, Sayı: XXXIV, s.509.
- Ortaylı İlber (1978), “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, , Sayı:9, s.345.
- Özgür Atilla (1997),“Veteriner Hekim terimi Üzerine Tarihsel bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 44: 1-8, s.98-104.
- Öztürk Saygı (2007), İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, İstanbul, Doğan Kitap.
- Polat Hatice (2013), Mülkiye Baytar Mektebi (1842-1922), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sağlam Hürü (2011), H.1287-1288-1290-1293-1294 Tarihli Erzurum Salnamelerine Göre Kars Sancağı, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Serbest Bürkan, Demirci Savaş N (2012), “ Kars ve Çevresinde Rus Yönetimi (Karskaya Oblast 1878-1917), 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Ankara, Cilt: VI AYK Yayını, s.2715-2734.
- Süvari Ceyhan Çakır (2013), Malakanlar (Rus Köylü Hareketlerinden Günümüze Malakan İnancı), Ankara, Ütopya Yayınları.
- Tekir Süleyman (2010), 1921-1927 Ardahan’da İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Temel Feray (2011), Ortaçağ Boyunca Kars ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Temuçin Kadir, Aldırmaz Yolcu (2013),“Fonksiyonel Açından Kars Şehrinde Hayvancılık”, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:30, s.297-312.
- Toker Tarhan (1938), Kars: Coğrafya, Tarih ve Ekonomi, Kars İl Basımevi.
- Topçu İlyas (2014), 1946-1960 Yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kars.

Tuncel Harun (1992), “ Türkiye’de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış”, Türkiye Coğrafyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:1, s.104-105

Türkdoğan Orhan (1971), Malakanların Toplumsal Yapısı Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo- Ekonomik Araştırması (1877- 1962), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Ural Selçuk (2006),“Atatürk Dönemi’nde Kars’ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.125-161.

Üresin Ekrem Rüştü (1936), Kars Sütçülüğü Hakkında Tetkikler, Ankara, Köy Hocası Matbaası.

Yurt Ansiklopedisi (1984), “ Kars” maddesi, Anadolu Yayıncılık.

Ziraat Odası T.M.M.O Birliği (İbrahim Yarkın, Sedat Kansu, Orhan Düzgüneş, Macit Eker, Fethi Açıl, Remzi Akyıldız, Süreyya Çakıroğlu, Burhan Doruk, Muzaffer Denteş) (1964),Türkiye Hayvancılığı ve Problemleri, Ankara, Ziraat Odası T.M.M.O Birliği.

İ- İnternet Kaynakları

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (Erişim Tarihi: 29.04.2020)

<http://www.vefader.org.tr/turkiyede-veteriner-hekimligi-egitim-ve-ogretim-in-tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 03.11.2019)

<http://yuksekticaretli.org /prof-dr-orhan-oguz.html>

<https://kelimeler.gen.tr/baytarname>

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

https://web.archive.org/web/20081012104917/http://www.kars.gov.tr/kars_snyorg.html (Erişim Tarihi: 12.04.2020.)

<https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/üsnomal> (Erişim Tarihi: 28.04.2020)

<https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/üsnomal> (Erişim Tarihi: 28.04.2020)

<https://www.aricilik.gen.tr/index.php?topic=5403.0> (Eişim Tarihi: 11.06.2020)

https://www.google.com/search?client=ms-android-samsung&sxsrf=ALeKk00vt4B1_FyEXErYbYiLxRbtaltwzA:1588075527431&q=“skotimport”+kelime+anlamı&sa=X&ved=2ahUKEwj7g8GtiovpAhVAREEAHf3UAlgQ5t4CMAF6BAgDEAc&biw=360&bih=560 (Erişim Tarihi: 28.04.2020)

<https://www.seslisozluk.net/oblast-nedir-ne-demek/>(ErişimTarihi: 05.02.2020)

<https://www.sozluk.gov.tr.> (Erişim Tarihi: 15.05.2020)

<https://www.sozluk.gov.tr.>(Erişim Tarihi: 15.05.2020)

https://www.turkcenindirilişi.com/m/sozluk/ilbay-isminin_anlamı-nedir-s125980. (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

www.sozluk.gov.tr. (Erişim Tarihi: 12.08.2020)

EKLER

1. Vatan Kars İlavesi

2. Vatan Kars İlavesi

Demirperdenin eşğinde

Hudut karakollarımızda heyecanlı saatler geçiyoruz

Mehmetçikler arasında hüküm süren basiret havası insanın eidden göğsünü kabartıyor

Yurdumuzun güvenliğini korumak için hudut karakollarında her an uyanık bekleyen Mehmetçikler arasında hüküm süren basiret havası insanın eidden göğsünü kabartıyor.

Kendine meskenleri Aras nehri üzerinde Türkmenler köyünü koruyor. Köyün ortasında bir köprü, etrafında bir mezarlık yerleşimi görülüyor. Köyün etrafında bir mezarlık yerleşimi görülüyor.

Kars'ta hayvancılık

Kars'ta hayvancılık

Esaslı himmetlerle Karsın hayvan mevcudu ve hayvan mahsulleri istihsalı elli misli derecesine kadar artabilir

Güneybatı Anadolu'nun en büyük hayvan yatağı olan Kars, hayvancılıkta büyük ilerlemeler kaydediyor. Hayvan mahsulleri istihsalı elli misli derecesine kadar artabilir. Kars'ta hayvancılıkta büyük ilerlemeler kaydediyor. Hayvan mahsulleri istihsalı elli misli derecesine kadar artabilir.

Karabasm köyünde, padişahın yaptırdığı Kars'ta en büyük köprü

Kars'ta mükemmel bir idarecimiz Validir

Vilayette takım halinde adamakıllı bir çalışma göze çarpıyor

Kars vilayeti Niyazi Ahi, her şeyden önce idareci olarak mükemmel bir idarecimiz Validir. Vilayette takım halinde adamakıllı bir çalışma göze çarpıyor.

Sağlık İşleri

Kars vilayeti dahilinde her türlü sağlık işleri için gerekli tedbirler alınmaktadır. Sağlık işleri için gerekli tedbirler alınmaktadır.

Bayındırlık İşleri

Kars vilayeti dahilinde her türlü bayındırlık işleri için gerekli tedbirler alınmaktadır. Bayındırlık işleri için gerekli tedbirler alınmaktadır.

Karsta Spor

Karsta spor faaliyetleri hızla ilerliyor. Karsta spor faaliyetleri hızla ilerliyor.

Bu grup, Karsta spor faaliyetleri için oluşturulan bir takımdır.

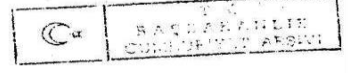

Bu grup, Karsta spor faaliyetleri için oluşturulan bir takımdır.

3. Mersin ve Kars'ta Hayvan Borsası Kurulması ve Bu Borsada Uygulanacak Yönetmeliğin Yürürlüğe Konması

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs
2
5328

Kararname

Mersin ve Kars mntakalarının ihracat maddeleri arasında önemli bir mevki alan canlı hayvanlar için muntazam ve müstekar bir piyasa temini gerekli görüldüğünden adı geçen vilâyetlerde birer hayvan borsası kurulması ve bu borsalarda tatbik edilecek ilişik talimatnamelerin mer'iyete konulması; İktisad Vekilliğinin 25/9/936 tarih ve 4914/41177 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/9/936 da onanmıştır.

29/9/936

REİS CUMHUR

K. Atatürk

Bs. V.

I. İsmail

Ad. V.

S. Sami

M. M. V.

K. 289

Da. V. V.

S. Arkan

Ha. V. V.

S. Sami

Ma. V.

H. Aygün

Mf. V.

S. Arkan

Na. V.

A. Çiçekçi

İk. V.

C. Beyaz

S. İ. M. V. ✓

Rana tarhan Rana tarhan

G. İ. V.

Rana tarhan

Zr. V. V.

C. Beyaz

030 18 01 02 68 78 16

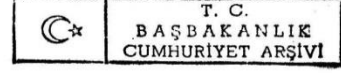
030180102687816

Kaynak: BCA

4.Mersin ve Kars'ta Bulunan Doğu ve Cenup Vilayetleri Mintikası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği TAŞ'ın Esas Sözleşmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

4098

Her nevi canlı hayvan satışı ile uğraşmak ve bu malları iç ve dış piyasa şartlarına göre ihracını tanzim ve yeni ihrac piyasaları bulmak hususunda etüdler yapmak ve bu mevzuat ticari muamelelerin finansmanını temin veya ana iştirak etmek maksadıyla merkezi (Kars) olmak üzere 30 sene müddet ve 150,000 Türk lirası sermaye ile teşkiline başlanan (Doğu ve Cenup Vilâyetleri mintikası Canlı İhracatçıları Birliği Türk Anonim Şirketi)nin İktisad Vekâletinden gönderilen esas mukavelename lâyhası ve sermayenin yüzde onunun tedarik olundugunu gösteren banka mektubu İcra Vekilleri Heyetince 16/7/1937 tarihinde okunarak mukavelenamenin tasdiki onanmıştır.

16/7/1937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V. V.

[Signature]

Ha. V. V.

[Signature]

Ma. V. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

Zr. V.

[Signature]

030 18 01 02 77 65 9

03018010277659

Kaynak: BCA

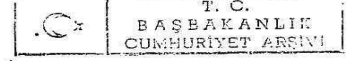
5.Türk Sovyet Ticaret Mümessiliği Şubelerinin Yalnız İstanbul ve Kars Şehirlerine İnhisar Ettirilmesi İçin Teati Edilen Notaların Tasdiki

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı
2

8612

Kararname

22/12/937 Tarih ve 2/7894 sayılı kararnameye ekdir:
8/İlktegrin/937 tarihinde Ankarada akd ve imza olunan
Türk - Sovyet muahedesinin 15 inci maddesinde yazılı Sovyet Ti-
caret mümessilligi şubelerinin yalnız İstanbul ve Kars şehirlerine
inhisar ettirilmesini temin etmek maksadile teati edilen ilişik
notaların 31/Mart/1938 tarihinden itibaren meriyete girmek üzere
tasdiki; Hariciye Vekillığının 19/4/938 tarih ve 8308/192 sayılı
teklifi üzerine 2294 sayılı kanunun verdiği salâhiyete istinaden
İcra Vekilleri Heyetinin 21/4/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

21/4/938

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

C. Zengin

Ad. V.

S. Sunay

M. M. V.

M. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

S. R. Baş

Ma. V.

S. Ağralı

Mf. V.

T. Anıkay

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

S. H. Akar

S. İ. M. V.

S. H. Akar

G. İ. V.

Kaya

Zr. V.

E. H. Akar

030	18	01	02	83	33	12
-----	----	----	----	----	----	----

030180102833312

Kaynak: BCA

6. Kars'ın Şerefiye Köyü İle Cilavuz Bölgesindeki Akpınar ve İsa Çayır'ın Hayvan Yetiştirmek Üzere Ziraat Vekaletine Verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı
2
5318

Şark bölgesindeki hayvanların ıslahı için mer'a ve çayıruları itibarile damızlık yetiştirme ve büyütme istasyonları tesisine en müsait görülen Kars Vilâyetinin Göle kazası dahilinde Hazineye ait Şerefiye köyü ile Kars merkez kazasına bağlı Cilavuz mevkiinin Akpınar ve İsa çayırının , İnekhane, tay çiftliği ve boğa büyütme istasyonları tesis edilmek üzere 904 sayılı ıslahı hayvanat kanununun 5 inci maddesine göre, Ziraat Vekilligine tahsisi ; Ziraat Vekilliginin 13/9/936 tarih ve 6/7480 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliginin 14/9/936 tarih ve 32522/17876 sayılı mutalea-namesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15/9/936 da onanmıştır .

15/9/936

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. V.
S. S. S. S.

Ha. V. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
S. S. S. S.

İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V. V.
C. S. S. S.

030 18 01 2 68 75 17

030180402687517

Kaynak: BCA

7. Kars'ın Göle İlçesindeki İnekhane İnşaatına Ait İhalenin Muteber Sayılması

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

§ 854

Kars Vilâyetinin Göle kazasında inşasına başlanan 57814 lira keşifli İnekhane ile müdiriyet binasına ait ihale muamelesinin eksik ilâna müstenit olmasından ötürü mukavelesinin feshi lâzımgelmekte ise de inşaatın hayli ilerlemiş olması ve bilhassa Kars ve havalisinde hayvan yetiştiriciliğinin ehemmiyeti hasebile yeniden işe başlanması, işi gerileteceği gibi beşyüze yakın hayvanın dışarda gayri sıhhi şerait altında kalmasını da mucip olacağından bahsi geçen İnekhane ve müdiriyet binası inşaatına ait ihale muamelesinin muteber sayılması; Ziraat Vekilliğinin 12/5/938 tarih ve 20/14025 sayılı tezkeresi ve Meliye Vekilliğinin 24/5/938 tarih ve 13167/2301 sayılı mutaleanması üzerine, 2490 sayılı kanunun 14 üncü maddesine tevfiқан, İcra Vekilleri Heyetince 25/5/938 tarihinde onanmıştır.

25/5/938

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

C. Beyaz

Ad. V.

A. Akın

M. M. V.

U. Oray

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. P. Özcan

Ma. V.

A. Ayvalı

Mf. V.

S. Kılıç

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

E. Kaya

S. İ. M. V.

S. H. Akın

G. İ. V.

R. Kaya

Zr. V.

E. Kaya

030 10 01 02 83 45 14

030180102834514

Kaynak: BCA

8. Sovyet Ticaret Mümessiliyi Memurlarından C. Viktor Yakovievitch'in Rusya'ya Yapılacak Hayvan İhracatı İşi İle Meşgul Olmak Üzere Kars'a Gitmesine Müsaade Edilmesi

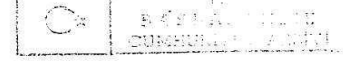
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı:

2

12418

Kararname

Sovyet Ticaret Mümessilliği memurlarından ve hayvan ihracatı müte-hassıslarından Chelovitski Viktor Yakovlevitch'in Ticaret Vekâletince Sövyet Rusyaya yapılacak hayvan ihracatı işile meşgul olmak üzere Kars a gitmesine müsaade edilmesi; Dahiliye Vekilliğinin ve Genelkurmay Başkanlığının muvafakatına atfen Hariciye Vekilliğinin 24/II/939 tarih ve 5277I/457 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine IIIO sayılı kanunun birinci maddesinin B. fıkrasına tevfikan İcra Vekilleri Heye-tince 30. TEŞ.SAN.1939 tarihinde kabul olmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

B. K. Koyuncu

Ad. V.

Ferid Özyan

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

Da. V.

Ha. V.

Ha. V.

Ma. V.

Ma. V.

Mf. V.

Mf. V.

Na. V.

Na. V.

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Zr. V.

Mü. V.

Mü. V.

Ti. V.

Ti. V.

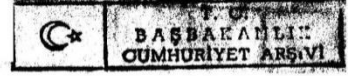
0.30 18 01 02 18 113 17

0301801028911317

Kaynak: BCA

9. Bedeli Kars Bütçesinden Verilmek Üzere Rusya'dan Karagül Koç ve Koyunları Satın Alınması

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı : 9940

KARARNAME

Bedeli Kars vilâyeti bütçesinden verilmek üzere Rusyadan mübayaa edilecek Kara gül koç ve koyunları için (4,000) liranın sarfına izin verilmesi, İktisat Vekâletinin 28/8/930 tarih ve 29739 numaralı tezkere⁵²⁹siyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 3/9/930 tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur .

3/9/930

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

L. Y.

Ad. V.

İçtimada bulunmadı

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. V.

Ha. V.

H. V.

Ma. V. Za.

M. V. Za.

Mf. V.

İçtimada bulunmadı

Na. V.

N. V.

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

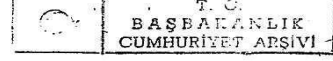
000 10 02 02 14 61 4

03018010214614

Kaynak: BCA

10. Iğdır'daki Hazineye Ait 120-150.000 Dekarlık Arazide, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne İşletme Kurulması

T.C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
15672

KARAR

Kars İlinin Iğdır İlçesi sınırları içinde ilişik krokide gösterilen Hazineye ait 120-150 bin dekarlık arazi üzerinde Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne işletme kurulması ve bu bölgenin yasak bölgelikten çıkarılması; Tarım Bakanlığının 6/9/1952 tarihli ve 52/209-370/12719 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, 5433 sayılı kanunun 20 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 10/9/1952 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

[Signature]

130732
18 01

Başbakan
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
Başbakan Yardımcısı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Mali Eğitim Bakanı
İçişleri Bakanı
Eko. ve Ticaret Bakanı
Sa. ve So. Y. Bakanı
G. ve Tokel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı VE İşletmeler Bakanı V.

[Signatures]

030180102130732

Kaynak: BCA

11. Kars'ın Hayvan Yemi Kredisinin Artırılması

DEVLET MÜHÜRLEME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET TİCARET
ZİRAAT VEKÂLETİ
Vet. İş. Um. Müdürlüğü

87 Nisan 1956

Hülasa : _____
Hayvan yemi hakkında

Umumi No. S. 8 _____ 22260
Hususi No. D. 050/3

189 Başvekalet Yüksek Makamına E12

Eki : 2.4.1956 gün ve 1968 Sayı ile havale buyrulan acele tele K:

Kars'ın Halefoğlu köyü Muhtarı Hasan Oğul'dan 30/3/1956 tarih ve 1903 sayı ile havale buyrulan tele 4.4.956 gün ve 165/21206 sayı ile Yüksek Makamınıza yapılan muamele hakkında bilgi verilmiştir.

Aynı mealde olan telin aslı ilişikte takdim kılınmıştır. Yüksek bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

S.0. 221 956-36

Tarih	Sayı	Eki
10.4. 956	2170	E/15

Ziraat Vekili

Verilecek cevaplarda daite ve şubcin adı, tezkerenin tarih ve No. sı yazılmast.

-6- H.K.W. 9.4.1956

030010000815103

Kaynak: BCA

12. Kars'ın Hayvan Yemi Kredisinin Artırılması

DEVLET İÇİŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET T.C.

ZİRAAT VEKÂLETİ
Vet. İş. Um. Müdürlüğü
Umumî No. S.8
Hususi No. D.050-3

Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğü

Tarih	Sıra	Ek
10.4.1956	2167	E/15
21206		

04 Nisan 1956
Hülâsa : 4.4.1956
Hayvan yemi kredisi Hk.

165 Başvekâlet Yüksek Makamına E12

Ekli :
3 30.3.1956 gün ve Hususi Kalem Müdürlüğü 1903 Sayı
ile muhavvel tele karşılıktır.

Kars Vilâyetinin Halefoğlu köyü namına Demokrat Parti Başkanı Hasan Oğul ve Mehmet Oğul'un Yüksek Makamınıza çektiği tel muhteviyatı T.C. Ziraat Bankası Umum Müdürlüğüne intikal ettirilmiştir.

Bu hususa ait yazı ve şahsa çekilen tel sureti ile Yüksek Makamınıza çekilen telin aslı ilişikte takdim kılınmıştır. Yüksek bilgilerinize saygı ile arz olunur.

Ziraat Vekili ✓

H. K. W.
5.4.1956

2

Verilecek cevaplarda daire ve şubenin adı, taskeremin tarih ve No. sı yazılmalı.

S.0

BASVEKÂLET EVRAKI

Tarih	Sıra	Ek
5-4-1956	119	3

030010000815103

Kaynak: BCA

13. Kars'ın Hayvan Yemi Kredisinin Artırılması

CEVLET KARŞILIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET BAŞKANLIĞI
T. C.
ZİRAAT VEKÂLETİ
Vet. İq. Um. Müdürlüğü
Umumi No. 2.8
Hususi No. D.050/3

E12
Hülâsa : 4.4.1956
Hayvan yemi kredisi Hk.

3874 T.C. Ziraat Bankası Umum Müdürlüğüne

Eki :

Kars Vilâyetinin Halefoğlu köyü adına Demokrat Parti Ocak Başkanı Hasan Oğul ve Mehmet Oğul tarafından Sayın Başbakan Adnan Menderes'e sureti ilişik 28/3/956 günlü telde Bankamızca yapılan 5000 liralık hayvan yemi kredisinin azlığından ve her hayvan başına 25 kuruş düştüğünü bildirenek ve kredisinin artırılmasını talep etmektedirler.

Mevzuatınız dahilinde gereğine acele emirlerinizi ve neticeden Vekaletimize de bilgi verilmesini saygı ile rica ederim.

Ziraat Vekili Y.

Verilecek cevaplarda daite ve şubenin adı, tezkerenin tarih ve No. sı yazılmas.

030	01		81	510	3
-----	----	--	----	-----	---

3

030010000815103

Kaynak: BCA

14. Kars'ın Hayvan Yemi Kredisinin Artırılması

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
T. C.
CUMHURİYET ARŞİVİ
P. T. T. İ. G. M.

(Örnek : İEB 2)

TELGRAF

Yol

Servis işaretleri

Adres : 80601

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul etmes

== ACELE SAYIN ADVAN MENDERES BAS BAKAN ANKARA==

Sayın Erat Budakojlu
Ziraat vekili

Sıra No	İlk Merkez	No.	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
++116	KAS	3136	55	31/3/956	1/40	USUSİ	ERZURUM	Tarih Saat

28/3/956 TARİHİNDE YÜKSEK KATINIZA KOYUUZUN 15 BIN MEVCUTLU

HAYVANAFİMİZİN YEMSİZLİK YUZUNDEN ÇEKMEKTE OLDUGU ACIKLI İZDIRAP

HEPİMİZİ SIZLATMAKTADIR KOYLUUZUN BU İZDIRAPLARINI GORMEMESİ İCİN

30 BIN LIRANIN KOYUMUZ ADINA VERİLMESİ HUSUSUNDA YÜKSEK EMİRLERİNİZİ

İNTİZAR EDER ELLERİNİZDEN OPERİZ== KASS HALEFOGLU KOYU MUMTARI

EFENDİ KASAK DEPE OCAK BASKANI HASAN OGUL MEHMET OGGUL++++ 4058-1948

0300100815103

Kaynak: BCA

15. Kars'ın Hayvan Yemi Kredisinin Artırılması

Öncesi 20.3.1956 tarih ve 1903 sayılı
Ziraat Vekilince. Efendilerkurşun

Acele
Vet - İş - M. Müd
3-4-1956

2.4.1956 1968

Ziraat Vek. H. Kurşun
Doc. No. Sayısı
Tarih: 3-4-1956 590

Veteriner İş Um Müd
Tarih: Nisan 1956 Sayısı: 1062

5.8

0300100815103

Kaynak: BCA

16. Kars'ın Hayvan Yemi Kredisinin Artırılması

DEVLET TELGRAFI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
T. C.
PTT İ. U. M.

(Örnek : İEB, 1)

TEL'GRAF
YOL

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul etmez.

Adres : .....
Sayın Erat Budak oğlu
Ziraat vekili

ELT - ANKARA SAYIN ADNANMENDERES BAS VEKİL

No.	İlk merkez	No.	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
				Tarih	Saat		Tarih	Saat	
368	KKARS	2848	95	28/3/956	17/50	SUSİ			

= KKARS HALEFOGLU KOYU HALKINDAN KOYUMUZDE ONBES BIN ADET HAYVAN VARDIR HAYVAN YEMI KİTLİĞİ DOLAYSILE GÜNBE GÜN TELEF OLMAKTADIR ZİRAAT BANKASİBES BİNLİRAYARDIM YAPMAKTADIR Kİ BU PARA İLE HAYVANBASINA ANCAK 25 KURUS DUSMEKTEDİR SAMANIN KİLOSU 40 OTUN KİLOSU ELLİ KURUS OLDUGU GOZONUNE ALINACAKOLUNURSA BU YARDIMINÇOK AZ OLDUGU ACIKÇA GORULMEKTEDİR MUSKUL DURUMDA OLAN BİZLERE YAPNNYAPILANBES BİNLİRALİKİYARDIMIN ARTIRILMASINDA GEREKENLERE

0300100815103

Kaynak: BCA

18. Kars'ta İnşası Düşünülen Margarin Fabrikası Hakkındaki Rapor

DEVLET MÜHÜRÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kars .- 2/10/929

Hulâsa: Merbut Margarin fabrika raporına ait.

Ass

Muhterem Paşa Hazretleri,
Vatanında yaptığın şahsî tetkikat neticesi milletimin hayatıla alâkadar sennâye ta'alluk eden raporımı merbutan taktim ediyorum. Bendeniz Köprülülüymün. Tahsilin Berlinde Technische Hochschule'dedir. Gayeme ve sermayeye vasıl olmak için şimdilik muvakkaten Nafia teahhüdatı ile iştigal etmekteyim. Balkan harbi muhaciri bulunduğundan sermaye'î asliyyem tahsilinder başka bir şey değildir. Hükûmeti cumhuriyetimizin senayi hakkındaki vasi porogramlarını yakinen tetkik ederek mahiyeti bendenize vелеvki şahsî olmasın belki millete bir hatıra olur gayesine matuf bulunarak zati Valâlarını tasta'a ictisar ettirmiştir. İnşasıla alâkadar bulunmak tasavvurunda olduğum (M A R G A R İ N) fabrikasının memleketimize ta'alluk eden raporında istatistiklerden elde ettiğim malûmatı aciziyye mansuru alilerinize arz olunmuştur Efendim. İşbu fabrikanın tesisine medar olacak sermayenin mecnui yakûnu elli bin liradır. Şirket mefkûresi memleketimizde hükûmeti cumhuriyetimizin zamanından evvel fena akisler milletimiz arasında bıraktığından ve itimadı ilm ve fenne ait olan işbu ictima'î ihtiyaç şimdilik daha adindü inkân ve yahot şahsım için gayri kabil görülmektedir. Mezkûr sermayenin hicret dolâyisile hiç kimsesiz kalan bendeniz tarafından teminida bir çok senelere mütevakkıftır. Gazetelerde milletimin hersene toprağa göndüğü uzuvlar karşısında hayatla alâkadar fikrinin ketumiyetini vicdanım nuvacehesinde canilikle ittihan ederek fikri acizini siz muhterem Paşa Hazretlerine ifşa etmek mecburiyeti hasıl olmuştur. Zati Valâları delâlet buyurup hükûmetimiz tarafından ve yahot senayi Bankasının tevâssut ve mürakabası tahtında işbu fabrikayı tesis ve inşa edebiliriz. Teminatın, taktim ettiğim raporun mahiyeti ve türklüğüdür. Fikri acizanemin kabulü zammında Emirlerinize hürmetlerle muntazırım Paşa Hazretleri.

Karsta Nafia müteahhiti ve Makine Mühendisi: Şevki

XVIII

030	01			39	233	1
-----	----	--	--	----	-----	---

030010000392331

KAYNAK: BC

" M A R G A R İ N " Fabrikası

espabı mucibe ve iktisadiyye raporu

A55

1928 senesi istatistik cedvelinde görülen vefiyyat ve doğum rakamlarını tetkik ettiğimizde (13043) vefiyyat ve (12701) tevellüdât İstanbul vilâyeti kayıt etmektedir.

1928 senesinde olduğu gibi diğer senelerde de bu şayanı esef hadise daha fazla ve hiç olmazsa sefalet senelerile mütenasiben tezayüt ettiği görülmektedir. (Vefiyyat Dâğıramı raprt edilmiştir)

Türkiyamız İstanbul doktorlarının bu husustaki efkârı Milliyet gazetasının 1929 kân.sa. 19inci tarihli nushasında aşıkâr olmakla vefiyyatın espabı iki kısma tefrik oluna bilir:-

- 1.- Çocuk bakma ve büyütme ilminden az hissedarlıktan ve maiyet dolayısıyla ihmalde ileri gelüp balâdaki yekunun (3359) adedini çocuklarımız teşkil etmektedir.
- 2.- Çocuklarımızın ve onları tegaddi ile mükellef ailelerin gıdasızlık yüzünden zaif ve alil olmasla harici hava tebedülatlarına ve muhita ademi mukavenetlerinden ileri gelmektedir.

(Gürbuz bir millet her vakıt atısına hakim olduğunu evlâdının cevvaliyyetinde ,gençlerinin kırmızı çehrelerinde okur).

Memleketimizde kazanç yuvaları pek mevcüt değildir. Elan müstehlâk vaziyetten kurtulup müstahsil bir vaziyette bulunmadığımızdan milletimizin kısmı azamı mide şişkinliğine çalışıp gıda değil mecburi olan hayatın sonına intizar için uğraşiyor.

Yeni sanayi teşvik veteşkilâtımız, milletimizi bu vaziyetten kurtarup pek tabi'i olan gıdayı her bir şahsın azmında mutlak bulması ve düşüncesi ise memleketimizde fazla kazanç teminine ve kendisini zenginleştirmeye natuf gayeleri takip etmektedir. Her bir projenin bahusus iktisada istinat eden milli projelerin mevki'i tatbika konması fertlerin kabiliyyeti maliye ve azmîle mütenasiben inkişaf edeceği malûm bulunmakla işbu muadelei iktisadiyyemizde azmın ve sıhhatan zindegi bir hale vaz'ı yani her ferdü millete bir vücut bankası ihdasına sebebi lüzumiyetini bais olmaktadır.

Gıdanın vücuda elzemiyetini herkes ve her fert müdriktir, yalnız gıdayı ucuz temin etmek arzusu düşünüleceğinden memleketimizin bu hususta mevadi iptidaiyyesinden istifade ederek hem sermayelerin yükselmesi ve henda hayat pahalılığıyla muvazi olan gıda teminsizliğini gidermek her sermayedar ve bahusus milli mefkûreli sermayedarlarımız için mutlak ve be mutlak şarttır.

030 01 39 2331

030010000392331

KAYNAK: BCA

Her bir istihsalatta milli bir,iktisat gayesi,milletin refahı,vatanın kıymetlenmesi ve milletimizin refahına,menfaatına temin eden vatana merbutiyetgayeleri her zaman için şahsı menfaatlara tekaddüm etmelidir. Bu gayedeki inşaatve istihsalatı için sarfholunacak sermayeler ictimai mevkilerini dahi ihraz ederlerki hulâsa'î menfaat: umum bir milletin,ve sermayenin kazancı ise o milletin şerefi olmuş olur.

görülmüyorki,hayat pahalılığına karşı çarpışan milletimizin vakti bu tabi'i geçim dünyasında yine tabi'i bir şekilde koymak ve kazandırılacak mesa'î vakitlerini ise fazla kazançlara yani memleketimizde istihsalâtın yükselmesine hasır etmek muvaffak olunması icap eden en büyük gayelerdendir.

Yani vakit vatan için nakittir gayesi her zaman için onudulmaması ve buna binaen çizilecek iktisadi projelerin,çalışma diyagramlarının vasil olacağı hedef milli iktisat,müstakbel ve daimi vatan olmalıdır .

Her bir ferdü millete terettüp eden şahsı hayatın maddi hususta imrarı gıda ile kabildir. Hayat pahalılığıyla döğünleşmiş olan bu ukdeyi çözmek ve milletimizin gayretini onu büyüten vatanın manevi faidelerine hasır ettirmek bugün gayelerimizin birinci hatvesini teşkil eder.

Bir insana elzem olan gıdaların rüknü esasilerinden birincisi,ekmek'ikincisi,şeker' üçüncüsü,yağdır.

1.-ekmek:Çiftçiliğimizin yükselmesi ve bunun için şimendifer ve yol inşaat hususatinın ehliyetile tev'en bulunduğuandan hükümetimizin buna ait porogramı pek yakın bir zamanda semere bahaş bir şekil kesp edecektir.

2.-Şeker: memleketimizde henüz ikinadet olup pek fazla şeker sarfiyyatı olan vilâyeti şarkıyyenizdede ihtiyaç daha bir çoklarını tevliit edeceği muhakkaktır.

3.- Y A Ğ :insan gıdasının en büyük rüknünü teşkil eden bu kısım üzerinde bir parça tetkikatımızı fazlalaştırmak ihtiyacı his olunmaktadır. Vatanımızın yağ menbaları hiç bir fenne isnat etmiyen hudayinabit şeklinde yaşayan hayvanatımızdan elde edilen yağlarla, zeytünüklerimizden elde edilen yağlar, vehiç mesabesinde olan diger nebati yağlarımız teşkil etmektedir. Milletimizin ihtiyacını tabi'i yağlar temin etmediği gerek istatistiklerden ve gerekse en bariz olan yağ fiyatlarının fazlalığından kolayca anlaşılmaktadır.

Zeytün yağlarımız ise sabuncılığımıza ancak kâfi gelmekte olup civar bulunan muhitini bir parça şimdilik istifade ettirmektedir. Berlin darilünun profesorlarından,Prof. Dr. Walter Schraut' dediği gibi bir milletin sabun sarfiyyatı o milletin medeniyetile ölçülür sözü sem'i itibara alınırsa mevcüt zeytün yağlarımız sanayi maksadını dahi bir kaç sene sonra tatmin v ve tenin edemeyeceği aşıkardır.

İşte buna binaen yağ fiyatlarının gerek yokluktan dolayı yüksek bulunması ve gerekse noksanıyyetinden hasil olan muzayaka sebebile her bir aile

030 01 39 237 1

030010000392331

KAYNAK: BCA

M A R G A R İ N Sahife - 4 -

alamaması keyfiyeti diğer şeraiti hayatiyyemizin noksanlığın inziman edince pek güzel bir tabiata ve bol hava ile güneşe malik vatanımız dahilinde V E R E M hastalığı noksan olamamakta ve dolayisile milletimizi kemirmektedir.

Her bir ihtiyaçtan ziyade hayatla alakadar olan yağcılığı tercih etmek icap ederki memleketimizin mevadi iptidaiyyesi buna pek elverişlidir. Birinci espabi mücbire ve mucibe hayata ve beşerriyyete tealluk eden kısmı hulasatan izah ettikten sonra ikinci espabi mucibeda paramızın dahilde kalması ve ecnebilerin kendi paramızla kazanç yuvalarını teşkil ve memleketlerini inar dolayisile deniz banyolarında dans salonlarında sefaletimiz le tev'em buhranı iktisadi mersiyelerimizi terennüm ettirtmemek gayesidir. O para ile hayatın ve âlemin yegâne asil milleti biz türkler daha nezh yegamayı müdrükiz.

İşte balâdaki şeraiti hayatiyyemizi tetkikten müstahreç tatmin vasıtası (M A R G A R İ N) Fabrikası inşasıdır.

030 01 39 233 11

030010000392331

KAYNAK: BCA

MARGARİNİN tarif ve hassası,

Margarin, fakırlerin sade yağı diye her nekadar tarif olunabilirseda iç yağının harareti giriziyyenin yani 37,5 derece hararetin fevkinde 49 ve 45 derece hararete eriyen hamızatının ihracile vücutlerinize harareti giriziyyenin tahtında ,cihazı hazmın intisas hassasına ve kabiliyyetine elv veriğli ve iğtihalı halis gıda ithal ettirebilmek havası hikemiyyesine malik bulunduğundan lezzet itibarile dahi sade yağ lezzetinden pek az farklı kahvealti paket yağlarına müşabih,her nevi tapha muvafık bulunıp ağızda donmaması ve müstekrih bir iğtihaya malik olmayıp bilakis sade yağ lezzet ve tadını bahş ettiğinden ikinci nev'i sade yağ ismi verilebilir. Memleketimizde imâl edilecek MARGARİNLAR evropanın en yüksek fabrika mamulâtına faik bir kıymet ve kemmiyyet ihraz eder. Çünkü,nevadı iptida'iyye vatanımızda pek mebzul bulunmakla (memleketimizde kabili inşa mahallerve yekdiglerine olan nispetleri Diyagramı merbuttur.) Evropa fabrikalarında mağuş bulunan kemik ve buna mümasil,yağların karıştırmıyacağı ve yalnız rüknü esası olan Süt ve Oleinden ibaret buluncaktırkı vitamin"A"hususındada nebati yağların bir nispet ithali cihetile esas sade yağın muhteviyatından gıda itibarile müsavi bir mertebe ihraz eder.(imalât nispet Diyagramı ve türkiya dahilinde mahalli imaliyyesine nazaren vasati bir fiyat kalküle edilmiş bir kilogram maliyyet fiyatı ile satış fiyatı Diyagramı merbuttur.) Evropada bir kilogram Margarinin 95 kuruşa satıldığı ve memleketimizde ise bir kayyenin altmış kuruşa satıla bilmesi nisif derecede ucuz ve milletin bütçesini sarısmak suretile kâfi ve bol miktarda gıdalarını temin etmekinkâni kat'i dahilinde bulunduğu nazarı te'emmüldendir. Milli ve ehem olan manevi faideyi arz ettikten sonra maddi vaziyet hakkında bir fikri hakiki elde edilebilmek için ciro miktarı hususunda memleketimize hariçten ithal edilüp yağlarımıza karıştırılan ve yahot sadece satılan miktarlar malûmu devletleri bulunduğundan bu noktanın derecesi taktirini tabi'i ve aşikâr gördüğüm hususla tarafı devletlerimizin dahimnazharı tastiki olacaktır. Yalnız senayi'in sureti inkişafındaki usul malûmu devletleri olacağı üzere kısmen tedrici bir vaziyette olduğundan şimdilik senevi 100 000.-kilo istihsalât nazarı itibara alınmıştır. İnşaat mahallerinde hasılat yekünleriyle teksiri ciheti düşünölmüştiarki üç senelik bir porogram neticesi memleketimize hariçten hiç bir kilo yağithal edilemeyeceği (Fabrikanın iş diyagramı merbuttur) ve rekabet kabul etmez bir nefaset ihraz edeceği mutlaktır.

030 01 39 223 1

6

030010000392331

KAYNAK: BCA

M A R G A R İ N N Sahife - 6 -

Bu vaz'iyet ile memleketimizde senevi bir milliyon liramızın tasarruf ve vatanımızda kalması ve dolayısıyla gurbuz ,sağlam bir nesli atıye malik bulunacağımızda tabi'i bir surette tabellür eder.

Süt ile alakadar olan bu fabrika imalâtı süt mevsimine tabi bulunduğu taktir buyurulacağından kiş mevsiminde ise sabunculukla iştigal etmek ve bu suretle vilâyeti şarkıyye ve hatta kara deniz sevahiline ithal edilen rus sabunları hüsbütün rakabet karşısında mahv olacağı aynı zamanda evropadan gelen tuvalet sabunlarının dahi miktarını noksanlaşdırılacağı tahakkuk eder.

İkinci bir tabi'i istihsalat olan İstearından dahi nebzul miktarda mum ist istihsal olunaacağı ve pek ehven bir fiyatla furuhtu kabil olduğundan köylülerimizin ecnebi petrollerına karşı sarfiyyatıda kısmen azalmış ve yine dolayısıyla paramızın memleketimizde kalmasını badi olur.

Fabrikanın umuru hususatını tedvir vaz'iyetile alakadar olacak eşhas pratik olarak bir sene zarfında istifade edilecek bir vaz'iyette ve ikincisenede usta olarak yetiştirilebilir. Gerek sabunculuk ve gerekse yağcılık hakkında zeki türk yavrusu kâfidir. Ve temin olunabilir. Her hangi bir senayi mektebi teşkilâtı bu hususu temin ettiği gibi tecrübelerimle dahi kanaati tamme hasıl olmuştur.

Maddi menfaat hasılatı safiyyenin asgari ve gayeden uzaklaşmaması noktai nazarından onbeş kuruş beher kilo için vaz edilmiş, dört aylık bir mesai neticesinde Margarin istihsali 15,000.-lira hasılatı safiyye bırakmaktadırki (badehu sabun fabrika hasılatı tasavvur edilecek proje istihsalatının dahilinde bulunacağından burada şimdilikbu imalât hakkında raporunu taktimden sarfı nazar ediyorum. Lüzumu halinde mufassal raporunu taktim etmeğe amadeyim.) badehu istihsalet kayan. de tıyyet. v. d. d. d.

Cironin fazlalığından senevi vasatı 30,000.-lira hasılatı safiyye bırakacağı kat'i olan işbu istihsalatı dahiliyyenin vücudinin mevki'i file vazı fabrika malzemesi ile mevadi iptidaiyye ile temini mufassal kalkülâsion yekunu olan elli bin liraya mütevakkıf bulunduğu (Fabrika Proje ve Kalkülâsion varakası talep vuku'unda tâtis edilecektir) hürmetlerle arz olunur Efendim Hazretleri.

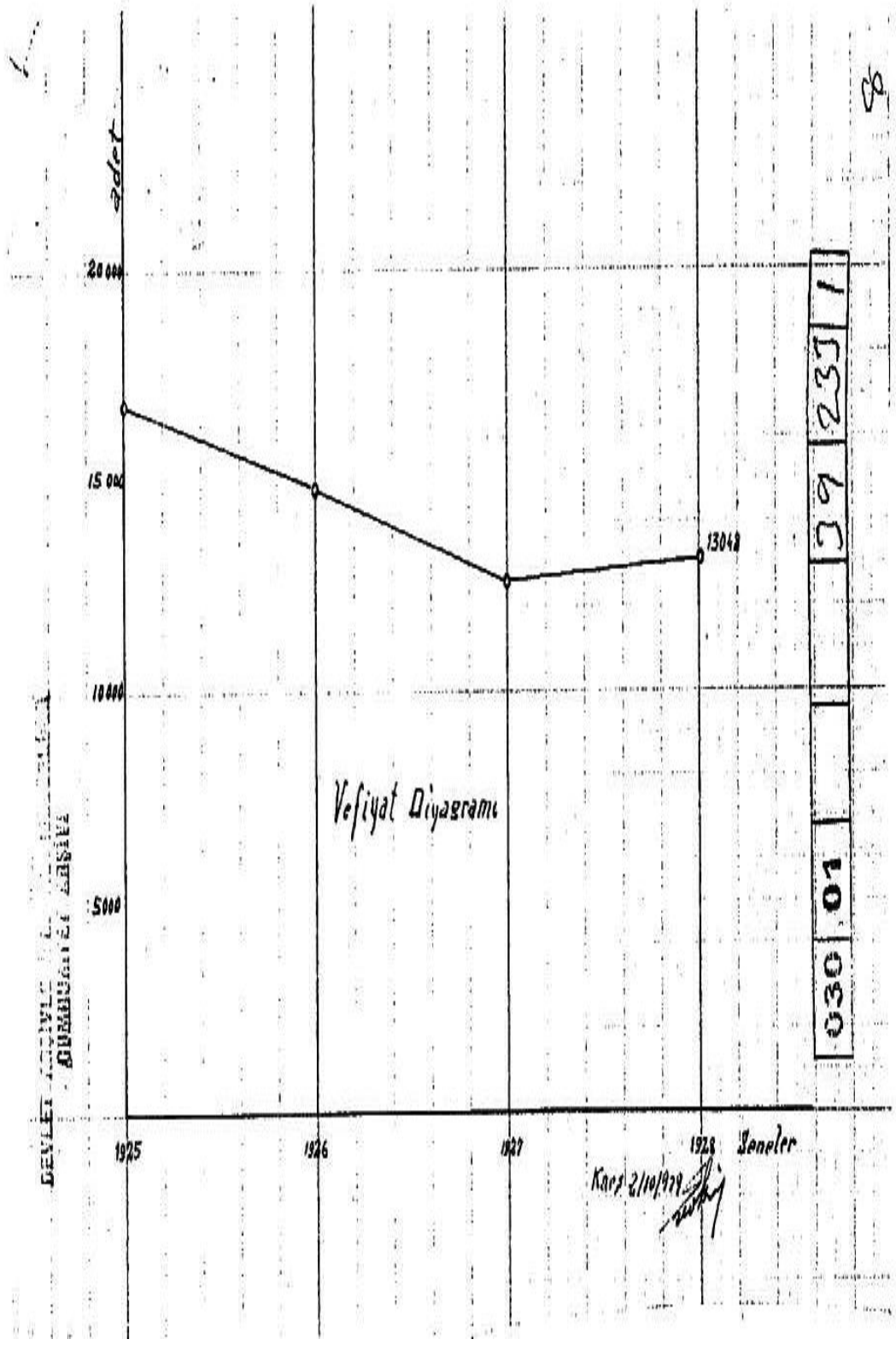
2/10/929

Ersta mukim Nafia müteahhiti ve
Makina mühendisi : Şevki

030 01 39 233 1

030010000392331

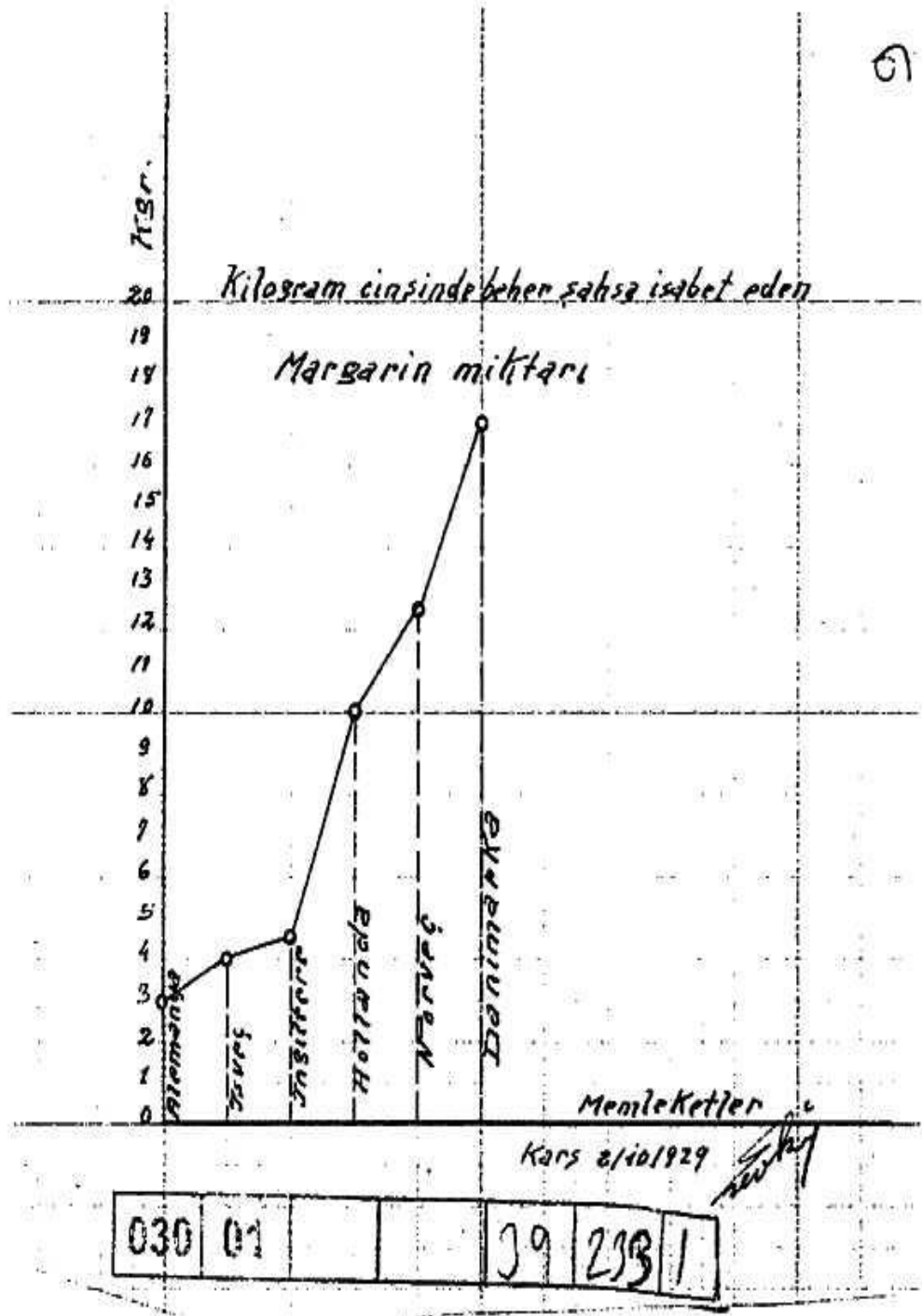
KAYNAK: BCA

030010000392331

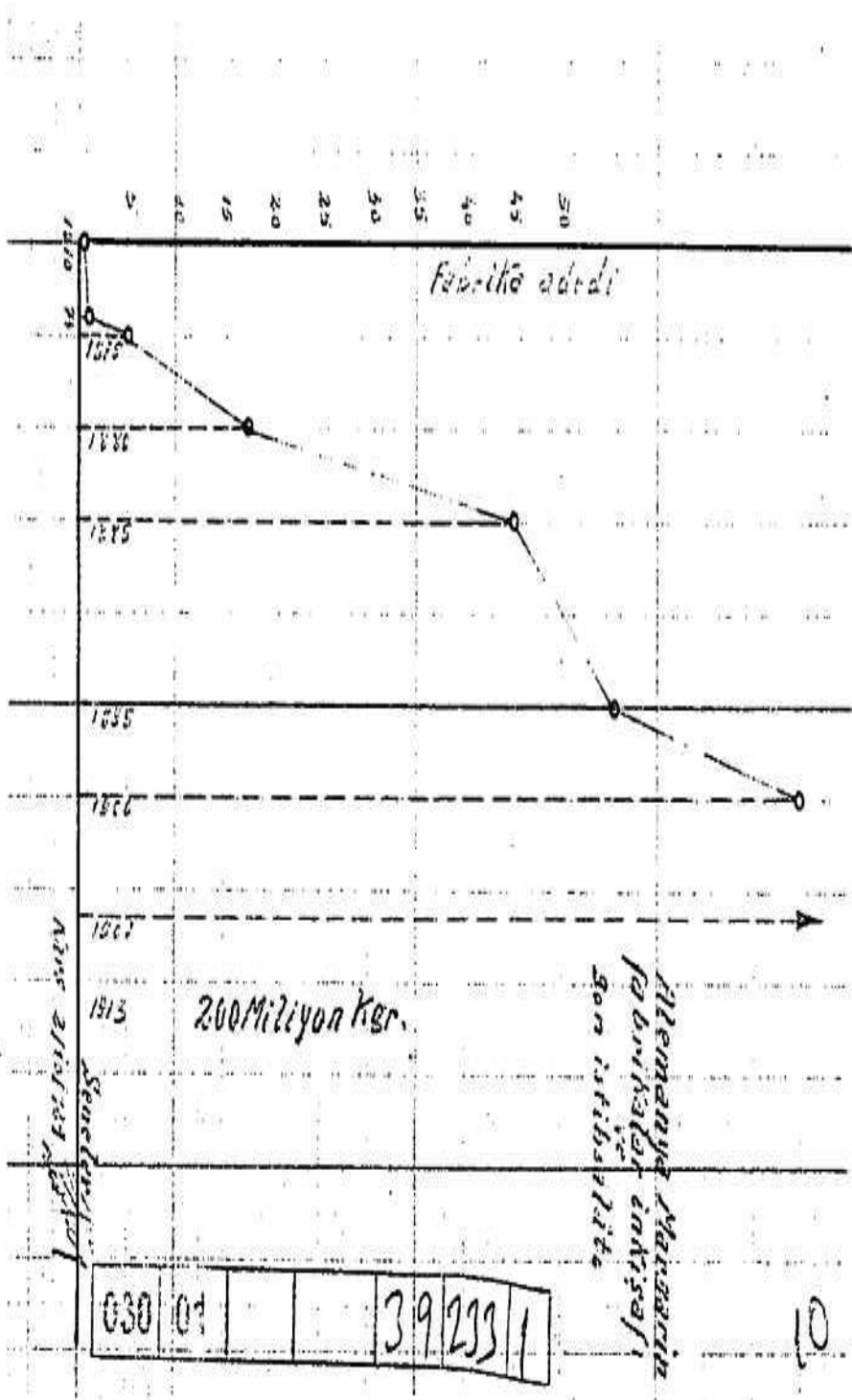
KAYNAK: BCA

9

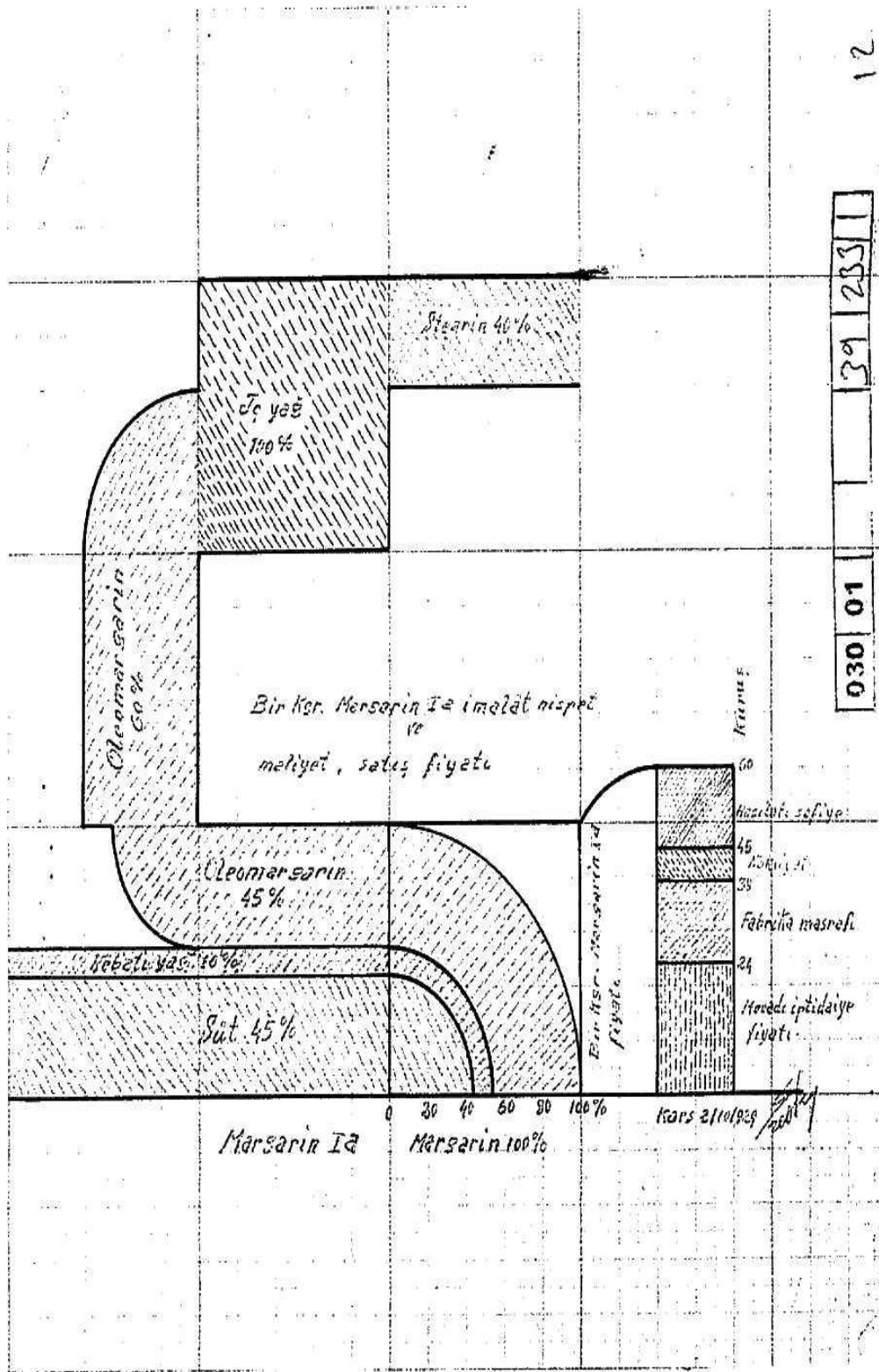
030010000392331

KAYNAK: BCA

030010000392331

KAYNAK: BCA

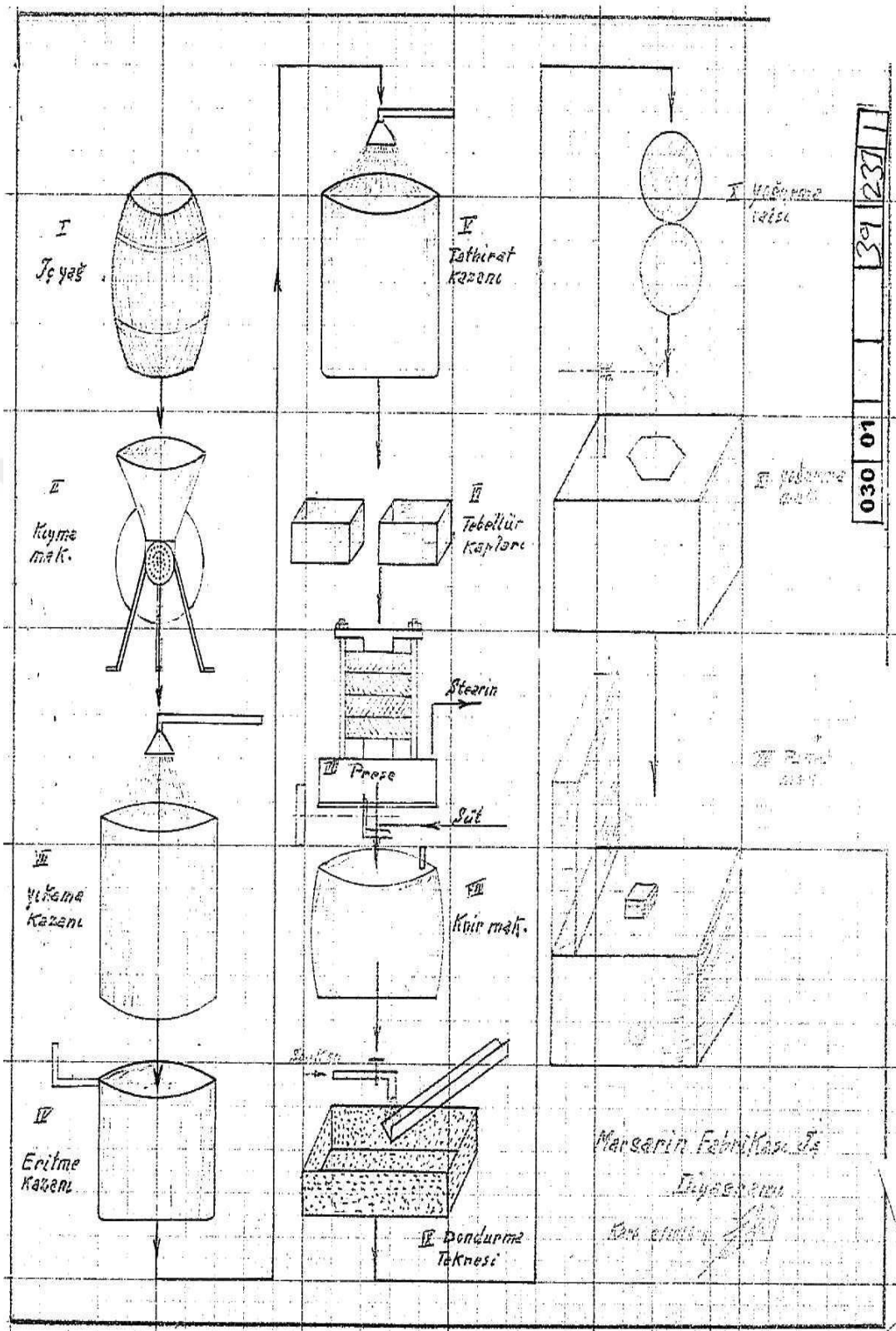
030 01 39 233 1

12

030010000392331

KAYNAK: BCA

030010000392331

KAYNAK: BCA

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Kadriye Kuytul
------------	----------------

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Kafkas Üniversitesi / İşletme Kafkas Üniversitesi / Tarih
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (....) YÖK DİL (...) TOEFL (...)
.....	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	TUİK, 10 ay Geçici Devlet Memurluğu
Görevi/Pozisyonu	MEB, 300 işgünü Ücretli Öğretmenlik
Tecrübe Süresi	2,5 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Kars/ Merkez
E-mail	KadriyeKuytul@hotmail.com